

TONZ
TORUŃ



**NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA**
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

SPOŁECZNY RAPORT
NA TEMAT STANU

Twierdzy Toruń

TONZ
TORUŃ



NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Dofinansowano w ramach programu Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Wolontariat dla dziedzictwa



SPOŁECZNY RAPORT
NA TEMAT STANU

Twierdzy Toruń

Praca zbiorowa pod redakcją
Adama Kowalkowskiego

Toruń 2016
Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Toruniu

Redakcja: Adam Kowalkowski

Korekta: Izabela Wójcik

Oprawa graficzna i skład: Kamil Snochowski

Dofinansowano w ramach programu Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Wolontariat dla dziedzictwa.

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa.

Na tych samych warunkach 3.0 Polska (BY-SA).

Treść licencji dostępna jest na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/legalcode>

ISBN 978-83-946377-0-5

Druk: Totem Sp. z o.o.

Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Toruniu

ul. PCK 29/11, 87-100 Toruń

tonz-torun.pl

Toruń 2016

Spis treści

1.	Podziękowania	4
2.	Zarys dziejów twierdzy toruńskiej w XIX wieku Tomasz Krzemiński	5
3.	Przegląd najnowszej literatury dotyczącej dziejów twierdzy toruńskiej w XIX wieku Tomasz Krzemiński	9
4.	Metodologia. Cel, zakres opracowania oraz zastosowana metoda w „Społecznym raporcie na temat stanu Twierdzy Toruń” Paulina Szczurek, Adam Kowalkowski	13
5.	Stan zachowania obiektów Twierdzy Toruń Anna Zglińska	18
6.	Karty obiektów	
6.1.	Pierścień wewnętrzny	38
6.2.	Pierścień zewnętrzny	65
6.2.1.	Forty	66
6.2.2.	Schrony baterii skrzydłowych	81
6.2.3.	Schrony piechoty	101
6.2.4.	Schrony artyleryjskie	132
6.2.5.	Schrony amunicyjne	158
6.2.6.	Baterie artyleryjskie	184
6.2.7.	Tradytory i schrony bierne rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r.	200
6.2.8.	Schrony rezerw odcinkowych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r.	219
6.2.9.	Mobilizacyjne pozycje przesłaniania 1914 r.	245

Podziękowania

Oddajemy w ręce Czytelników opracowanie, które nie powstałoby, gdyby nie zaangażowanie dziesiątek osób i zaufanie względem nich ze strony Narodowego Instytutu Dziedzictwa, za co chcielibyśmy serdecznie podziękować, nie tylko Dyrekcji NID, ale również jego pracownikom, którzy to chętnie udzielali nam swojej pomocy.

Spółeczny raport na temat stanu Twierdzy Toruń nie powstałby także bez pracy wolontariuszy i koordynatorów projektu, ale również bez wsparcia osób prywatnych i instytucji, które pomogły nam w zbieraniu materiałów, dały wskazówki, dzieliły się wiedzą i zasobami, za co chcielibyśmy im podziękować. **Lechowi Narębskiemu** za nieustające wsparcie i zgodę na powtórzenie pracy jego współautorstwa po 23 latach, **Sławomirowi Wojdyle** z Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Toruniu za pomoc i serdeczne wsparcie dla naszych wolontariuszy, **Samborowi Gawińskiemu** – Kujawsko-Pomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków za pozytywną opinię względem naszych działań, **Jerzemu Okońskiemu** za słowa otuchy i gościnę w murach Fortu IV, **Tomaszowi Grzeszkowiakowi** – Dyrektorowi Domu Muz za otwieranie dla nas wrót tej instytucji, **Danucie Wiśniewskiej** za opiekę księgową nad projektem, **Januszowi Pokrzywnickiemu** za dzielenie się specjalistyczną wiedzą, **Sławomirowi Majochowi** za pomoc techniczną.

Przede wszystkim jednak chcielibyśmy podziękować naszym Wolontariuszom: **Danielowi Bilińskiemu, Jarosławowi Ciecierskiemu, Agnieszce Dzwonkowskiej, Maciejowi Gałkinowi, Weronice Gąsce, Katarzynie Jasińskiej, Marcie Kamińskiej, Iwonie Karłowicz, Robertowi Kęsemu, Krzysztofowi Kochańskiemu, Monice Kowalskiej, Dariuszowi Kowalskiemu, Karolinie Kukule, Natalii Łożykowskiej, Michałowi Maksimowi, Katarzynie Muth, Piotrowi Olińskiemu, Annie Olszewskiej, Wojciechowi Olszewskiemu, Klaudii Orłowskiej, Piotrowi Orzechowskiemu, Marcinowi Sajdakowi, Katarzynie Sinorackiej, Anicie Świątkowskiej, Katarzynie Wrótniak.** Oni właśnie poświęcili swój czas i energię, pracując nieraz w skwarze lub deszczu.

Dziękujemy również członkom Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Oddziału w Toruniu za zaangażowanie w koordynację prac nad projektem na każdym etapie jego trwania: Annie Lamers, Paulinie Szczurek, Tomaszowi Krzemińskiemu, Pawłowi Pilarskiemu, Michałowi Pszczółkowskiemu, Kamilowi Snochowskiemu, Kamilowi Tomczykowi, Markowi Wieczorkowi.

Dzięki fortecznej pasji wolontariuszy oraz wsparciu wymienionych osób i instytucji możemy dziś złożyć na Państwa ręce ten raport.

Adam Kowalkowski – koordynator projektu

Anna Zglińska – prezes Oddziału Towarzystwa

Zarys dziejów twierdzy toruńskiej w XIX wieku

Tomasz Krzemiński

Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Toruń

Działania militarne okresu wojen napoleońskich podkreśliły znaczenie stałych fortyfikacji, zarówno w zakresie aktywnej obrony, jak i w logistyce i zaopatrzeniu armii. Według koncepcji strategicznych cesarza twierdze miały stanowić „ośrodki operacji”, służące jako etapy na wojennych liniach komunikacyjnych, jak też być oparciem dla manewru, zarówno ofensywnego jak i obronnego¹. Położony nad brzegiem Wisły Toruń usytuowany na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych Północ-Południe i Wschód-Zachód stanowił niezwykle ważny punkt na strategicznej mapie napoleońskiej Europy. W przeciągu zaledwie kilku lat ufortyfikowane miasto aż trzykrotnie było oblegane (w latach 1807, 1809 i 1813)². W tym wojennym okresie „po raz pierwszy w dziejach miasta twierdza zdominowała jego życie i rozwój” – co podkreślił znakomity znawca epoki Andrzej Nieuważny³. Włączony do Księstwa Warszawskiego Toruń w zamierzeniach strategów francuskich miał początkowo pełnić rolę umocnionego składu i magazynu wojskowego. Nie rezygnowano jednocześnie z funkcji obronnych, szczególnie w obliczu zarysowującej się na horyzoncie politycznym od 1811 r. wojny z Rosją. Wypracowane przez napoleońskich inżynierów wojskowych (m.in. wybitnego specjalistę w zakresie fortyfikacji gen. François Haxo) koncepcje budowy umocnień wokół Torunia były realizacją pomysłów samego cesarza. To według instrukcji Napoleona doszło do poprawienia dawnych fortyfikacji okalających miasto i rozbudowy umocnień stałych i ziemnych na przedpolu twierdzy. Rozrost fortyfikacji przyczynił się do znaczących rozbiórek obiektów cywilnych wokół miasta. Ofiarą prac fortyfikacyjnych padło wówczas ponad sto posesji, w tym średniowieczny kościół i cmentarz św. Jerzego, a także cmentarz św. Katarzyny⁴. Dzieło zniszczeń na przedpolach twierdzy dokonało się w toku przygotowań do oblężenia przed spodziewanym atakiem rosyjskim na początku 1813 r. Wówczas to na rozkaz marszałka Louisa Davouta, spalono i zburzono wszystkie przedmieścia w promieniu ok. 2 kilometrów od wałów twierdzy. Prawie trzymiesięczna blokada połączona z intensywnym bombardowaniem (na miasto spadało ok. 1,5 tys. pocisków dziennie) doprowadziła Toruń do ruiny. Uszkodzonych zostało wówczas wiele budynków w obrębie miasta, dewastacji uległy także najnowsze jego umocnienia.

Na mocy postanowień wiedeńskich Toruń wraz z północnymi skrawkami dawnego Księstwa Warszawskiego włączono ponownie i bezpośrednio (w odróżnieniu od obdarzonego początkowo pewnymi znamionami autonomii Wielkiego Księstwa Poznańskiego) do Królestwa Prus. Zrujnowane i wyludnione miasto znalazło się w bezpośredniej bliskości granicy z Królestwem Polskim złączonym dynastycznie i politycznie z Rosją. Nowy podział polityczny sprawił, że rząd w Berlinie zdecydował się na rekonstrukcję i znaczącą rozbudowę okalających Toruń umocnień. Stratedzy pruscy dostrzegali militarny potencjał miasta przekształconego w twierdzę, która strzec miała wschodnich rubieży monarchii Hohenzollernów. Podstawowym celem toruńskiej fortecy było skuteczne zablokowanie ewen-

tualnego ataku w kierunku Berlina lub Gdańska. Potężna twierdza miała również działać odstrasząco i zniechęcić do tego typu akcji z terenu Królestwa Kongresowego. Decyzja władz pruskich podjęta niemal w chwili inkorporacji Torunia w sposób zasadniczy wpłynęła na losy miasta w ciągu następnego stulecia. Od tej pory twierdza na długie stulecie zdeterminowała wszelkie aspekty życia miasta, wpływając na jego rozwój przestrzenny, gospodarkę, demografię a także codzienność mieszkańców. W pierwszych latach rozbudowy umocnień śródmieście zabezpieczono fosami, dla zapewnienia których zwiększono powierzchnię zasilanego Strugą Toruńską Stawu Młyńskiego (Kaszownika), sztucznie spiętrzywszy jego wody⁵. Od 1818 roku przebudowie i wzmocnieniu uległy wały otaczające miasto, wzniesiono także nowe bramy u wylotu głównych szlaków komunikacyjnych w kierunku wschodnim (Brama św. Jakuba), zachodnim (Brama Bydgoska) i północnym (Brama Chełmińska). W tym czasie powstały także dzieła obronne w postaci szeregu bastionów i lunet wokół śródmieścia. W latach 1828–1833 wzniesiono fort Jakuba usytuowany na dominującym nad okolicą wzgórzu, a także zbudowano umocnienia na lewym brzegu Wisły, których zadaniem była obrona przeprawy przez rzekę znajdującą się wówczas na wysokości Bramy Mostowej. W tym czasie likwidacji uległo wiele toruńskich nekropolii i obiektów sakralnych, których tradycje sięgały nieraz kilkaset lat wstecz⁶. Równocześnie z umacnianiem obwałowania wznoszono obiekty militarne wewnątrz miasta. Powstały wówczas magazyny prochowe, arsenał, wozownia, zespół koszar nadwiślańskich i magazyn prowiantowy wraz z piekarnią. W nowych budowlach stacjonować miała większość sił toruńskiego garnizonu⁷. Ożywienie budowlane związane z modernizacją i rozbudową twierdzy w latach dwudziestych XIX wieku pozytywnie wpłynęło na stosunki gospodarcze i demograficzne miasta. Zatrudnienie w nim znajdowali rzemieślnicy i robotnicy spoza Torunia napływając i osiedlając się w jego granicach. W ciągu pierwszych dziesięciu lat po rozpoczęciu prac budowlanych liczba mieszkańców miasta wzrosła z siedmiu do dziesięciu tysięcy. Twierdza stała się także miejscem stacjonowania ponad tysiąca żołnierzy, garnizon zaś także oddziaływał na lokalną ekonomikę. W 1843 r. liczba żołnierzy w Toruniu wynosiła 1174, w 1846 r. – 1629, a w latach 50. i 60. XIX w. wahała się między 1700 a 1800⁸.

To ze względu na swe forteczne funkcje Toruń stał się miastem o charakterze garnizonowym. Budowa twierdzy i jej funkcjonowanie były więc czynnikami, które bezpośrednio wpłynęły na ponowne zaludnienie miasta po zapaści demograficznej okresu napoleońskiego⁹. Z drugiej strony – rozbudowa fortyfikacji niosła także ujemne następstwa. Śródmieście, znalazłszy się w ciasnym gorsecie obwałowań, nie miało możliwości swobodnego i naturalnego rozwoju przestrzennego. Przekładało się to na sytuację ekonomiczną mieszkańców. W pierwszej połowie XIX wieku nie rozwijał się tu znacząco przemysł, stagnację przeżywało także rzemiosło i handel. Powstające na przedpolu twierdzy przedmieścia (Chełmińskie, Bydgoskie, Rybaki, Jakubskie, Mokre – stanowiące osobną wieś) funkcjonowały w izolacji od śródmieścia, a powstające tam budynki wznoszono w oparciu o restrykcyjne przepisy budowlane. Wznoszone od 1815 r. fortyfikacje ukształtowały perspektywiczny widok miasta, które „jawiło się w charakterystycznej sylwecie z wyeksponowanymi wałami, bastionami, szanćcami i górującymi ponad nimi wieżami średniowiecznych kościołów”¹⁰. Istnienie umocnień determinowało także zabudowę znajdującą się na przedpolu twierdzy. W razie oblężenia stojące tam domy i obiekty gospodarcze podlegały bowiem przymusowi wyburzenia, z tego też powodu wznoszono tam głównie budynki szkieletowe o lekkiej konstrukcji. Ze względu na militarny charakter Toruń nie stał się także siedzibą znaczących władz administracyjnych pozostając zaledwie miastem o randze powiatowej. Stolicą obwodu rejencyjnego był Kwidzyn, a Toruń nie korzystał przez cały wiek XIX ze sprzyjających rozwojowi funkcji administracyjnych. Przekształcenie w twierdzę i peryferyjne położenie przyczyniło się bezpośrednio do zwiększenia dystansu do Bydgoszczy, która stała się w 1815 roku siedzibą rejencji – uzyskawszy wcześniej połączenie z systemem kolei niemieckich i nie będąc skrzepowana fortyfikacjami, mogła swobodnie rozwijać się gospodarczo i przestrzennie korzystając ze sprzyjającego przedsiębiorczości klimatu epoki industrializacji i kapitalizmu¹¹.

Dalszy rozwój twierdzy w Toruniu związany był bezpośrednio ze zdobyczami technicznymi XIX wieku zarówno w dziedzinie ściśle militarnej jak i cywilizacyjnej. W 1861 r. do Torunia dotarła z Bydgoszczy droga żelazna. Istnienie twierdzy zdeterminowało jednak zlokalizowanie dworca i stacji kolejowej na wschodnim brzegu Wisły, z dala od centrum miasta i głównych obiektów fortecznych. W grudniu 1862 roku dotarły tam też szyny kolei warszawsko-bydgoskiej z terenu Królestwa Polskiego. Toruń stał się zatem międzynarodowym węzłem komunikacyjnym na granicy, z zasobnym w bogactwa naturalne, Imperium Rosyjskim, które było doskonałym rynkiem zbytu dla rozwijającego się wówczas dynamicznie przemysłu niemieckiego¹². Powstanie stacji i jej strategiczny charakter przyczyniły się do budowy specjalnych fortyfikacji zapewniających ochronę obiektów kolejowych. W latach 1863–1866 na lewym brzegu Wisły powstał Fort Kolejowy osłaniający od wschodu zespół dworca¹³. Unowocześnienie technologii wojskowych, a przede wszystkim zastosowanie dział o gwintowanej wewnątrz lufie oraz wprowadzenie nowego rodzaju prochu, podniosło zasięg i celność ognia artyleryjskiego. Wynalezienie w latach osiemdziesiątych XIX wieku pocisków burzących przełożyło się zaś na zasadnicze zmiany w koncepcji funkcjonowania twierdzy i konstrukcji fortyfikacji sprowadzające się do odejścia od formy ciągłej fortyfikacji. Odporne na niszczycielskie działania nowych rodzajów broni nowoczesne twierdze były odtąd pierścieniem oddzielnych fortów połączonych wewnętrznymi liniami komunikacyjnymi. Tego typu dzieła obronne prowadzić miały ostrzał na nacierającego nieprzyjaciela, będąc przy tym odpornymi na ogień wrogiej artylerii. Zwycięska dla Niemiec wojna z Francją z lat 1870–71 dobitnie potwierdziła konieczność istnienia i modernizacji twierdz nadgranicznych.

Już w 1872 roku Toruń uznano za jedną z najważniejszych twierdzy na wschodzie i władze berlińskie zdecydowały o znacznej rozbudowie i unowocześnieniu jej umocnień. Toruń, obok Chełmna, Grudziądza i Malborka, bronić miał linii przepraw na Wiśle w razie inwazji rosyjskiej. Mosty na Wiśle stanowiły też miały najważniejsze punkty w przypadku niemieckiej ofensywy na wschód, a znajdujące się przy nich twierdze stanowiły jej logistyczne, sanitarne i aprowizacyjne zaplecze¹⁴. Ostatnie trzy dekady XIX wieku stały się okresem najintensywniejszego rozwoju toruńskiej twierdzy. W tym czasie w mieście i wokół niego wybudowano przeszło 200 nowych obiektów bezpośrednio związanych z funkcjonowaniem fortecy¹⁵. Uległa ona też przekształceniu w twierdzę fortową z pierścieniem fortów głównych i pośrednich rozsianych w promieniu ok. 4 km od śródmieścia¹⁶. Ta wymuszona przemianami technologicznymi modernizacja wiązała się także z likwidacją dotychczasowych obostrzeń, a nawet częściowej rozbiorczy dawnych umocnień fortyfikacji wewnętrznej. To z kolei, wraz z korzystną sytuacją gospodarczą tamtej epoki, złożyło się na przełomie wieków XIX i XX na ożywiony ruch budowlany w mieście i jego znaczny rozwój przestrzenny na terenach kontrolowanych dotąd przez wojsko. Sama rozbudowa twierdzy była też czynnikiem pobudzającym dla gospodarki miejskiej. Liczebnemu wzrostowi uległ garnizon, a jego obsługa stała się źródłem utrzymania dla wielu ówczesnych torunian. W połowie lat 80. XIX wieku w Toruniu służbę odbywało już ok. cztery i pół tysiąca żołnierzy, a z początkiem następnego stulecia liczba ta uległa podwojeniu¹⁷. Gospodarka miejska korzystała z obsługi tak dużej liczby żołnierzy. Toruń zyskał miano „ufortyfikowanej knajpy” (befestigte Kneipe)¹⁸. W niedwuznaczny sposób przydomek ten określał jego ówczesną sytuację, silnie umocnionej twierdzy, z licznym garnizonem broniącym dostępu do wschodnich rubieży cesarskiej Rzeszy Niemieckiej. W tym czasie powstały najbardziej charakterystyczne i efektywne obiekty twierdzy toruńskiej, które do dziś świadczą o milionowych nakładach na jej rozbudowę oraz ogromnym potencjale militarnym jakie posiadała. W latach 70. i 80. XIX wieku wybudowano 7 fortów głównych i 8 pośrednich połączonych systemem dróg fortecznych. Dalsza modernizacja, związana z potrzebą ochrony fortyfikacji przed działaniem pocisków burzących, przyniosła budowę kolejnych obiektów w postaci schronów i baterii międzypolowych. Obok budowli o charakterze obronnym powstawały liczne obiekty koszarowe oraz wchodzące w skład zaplecza technicznego twierdzy. Rozsiano je na obszarze całego miasta.

Zbudowana nakładem ogromnych środków finansowych twierdza toruńska nie odegrała żadnej roli militarnej w trakcie pierwszej wojny światowej. Jej umocnienia skutecznie odstraszały Rosjan przed podjęciem ataku w kierunku zachodnim. Gdy latem 1914 Rosjanie ruszyli z ofensywą, uczynili to na odcinku wschodniopruskim. Potężne umocnienia toruńskie nie doświadczyły nowoczesnej wojny. Artyleria forteczna przemówiła tylko raz i to z powodu fałszywego alarmu¹⁹. Obiekty wchodzące w skład twierdzy pełniły w latach 1914–1918 rolę magazynów, koszar i lazaretów. Przez ufortyfikowane miasto przepływały tysiące żołnierzy, którzy swój tymczasowy postój znajdowali w obiektach należących do twierdzy. „Toruń był fortecą. Toteż roilo się tu od wojska, od licznych oddziałów wysyłanych na front i żołnierzy napływających ze wszystkich stron, którzy po wyekwipowaniu byli wysyłani w ślad za tamtymi” – wspominał naoczny świadek wydarzeń, wikary u św. Jakuba ks. Józef Dembieński²⁰. Mimo uniknięcia oblężenia i bezpośrednich walk, a także w dużej mierze anachronicznych urządzeń, w konfrontacji z dynamicznym rozwojem techniki wojennej twierdza toruńska odegrała ważną rolę logistyczną w wielkiej wojnie toczonej przez Niemcy.

Przypisy

- 1 M. Giętkowski, Z. Karpus, W. Rezmer, *Twierdza Toruń. Stan w latach dwudziestych XX wieku. Dokumenty*, Toruń 2001, s. 46; M. Kukiel, *Wojny napoleońskie*, Warszawa 1927, s. 298.
- 2 A. Nieuważny, *Kampania 1813 r. na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego: napoleońska twierdza Toruń i jej obrona*, Toruń 1995, s. 80–134; Idem, *Toruń w dobie wojen napoleońskich i Księstwa Warszawskiego* [w:] *Historia Torunia*, red. M. Buskup, T. III, *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, Toruń 2003, s. 40; 51; 76–77.
- 3 Ibid., s. 82.
- 4 M. Niedzielska, *Toruńskie cmentarze*, Toruń 1992, s. 20–21; 23.
- 5 L. Narębski, *Twierdza Toruń w latach 1815–1945* [w:] *Atlas Twierdzy Toruń, z. 1, Historia i źródła fortyfikacji Twierdzy Toruń*, pod red. M. Biskupa, L. Narębskiego, Toruń 2005, s. 4.
- 6 M. Niedzielska, op. cit., s. 29.
- 7 K. Biskup, L. Narębski, *Prusko-niemiecka twierdza Toruń (1815–1914)* [w:] *Historia Torunia*, s. 164–165.
- 8 J. Centek, *Garnizon Torunia w latach 1815–1919. Organizacja i liczebność*, *Rocznik Toruński* T. 32: 2005, s. 196.
- 9 Por. A. Zielińska, *Przemiany struktur demograficznych w Toruniu w XIX i na początku XX wieku*, Toruń 2012, s. 36–37.
- 10 J. Kucharzewska, *Architektura i urbanistyka Torunia w latach 1871–1920*, Warszawa 2004, s. 46.
- 11 I. Jastrzębska-Puzowska, *Od miasteczka do metropolii. Rozwój architektoniczny i urbanistyczny Bydgoszczy w latach 1850–1920*, Toruń 2005, s. 14–15; K. Wajda, *Toruń-Bydgoszcz-Chełmno. Rozwój gospodarczy i ludnościowy w XIX wieku*, *Zapiski Historyczne*, 1983: t. 48, z. 3, s. 105–130.
- 12 A. Piątkowski, *Geneza i rozwój sieci kolejowej w Prusach Zachodnich (1842–1914)* [w:] *Toruń i Pomorze pod władzą pruską*, red. Sz. Wierchostawski, Toruń 1995, s. 116–117.
- 13 J. Pokrzywnicki, *Wpływ kolei na fortyfikacje Torunia* [w:] *Fortyfikacje w przestrzeni miasta*, red. A. Wilkaniec, M. Wichrowskiego, Poznań 2006, s. 197–204.
- 14 T. Ehrhardt, *Die Brückenkopfbefestigungen der Weichsellinie*, *Westpreußen-Jahrbuch*, Bd. 19: 1969, s. 71–72.
- 15 L. Narębski, *Twierdza Toruń*, s. 6
- 16 Ibid., s. 6–8.
- 17 J. Centek, op. cit., s. 201; 204.
- 18 A. Kortas, „Befestigte Kneipe”. *Toruńskie lokale gastronomiczne i hotele w XIX i na początku XX wieku w świetle ksiąg adresowych i lokalnej prasy*, Toruń 2010.
- 19 *Kriegsausbruch 1914 in Thorn*, *Der Westpreuße. Bundesorgan der Landsmannschaft Westpreußen*, Jg. 16, Nr 22, 5 VIII 1964, s. 8–9.
- 20 J. Dembieński, *Radości mało – gorczy dużo. Pamiętnik Pomorzana z lat 1879–1920*, oprac. A. Bukowski, Warszawa 1985, s. 287.

Przegląd najnowszej literatury dotyczącej dziejów twierdzy toruńskiej w XIX wieku

Tomasz Krzemiński

Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Toruń

Rola twierdzy jako czynnika aktywnie oddziałującego na wieloaspektowe funkcjonowanie miasta w XIX stuleciu znalazła należne jej miejsce w najnowszej historiografii Torunia. Pierwszym w języku polskim opracowaniem opartym na wnikliwej analizie źródeł proveniencji wojskowej był cykl artykułów pióra Jerzego Stankiewicza pod wspólnym tytułem „Twierdza Toruń” na łamach „Zapisków Historycznych” w latach 1972–1973 oraz J. Stankiewicza i Krzysztofa Biskupa w 1978 r. Dziewiętnastowiecznej rozbudowie i modernizacji umocnień twierdzy toruńskiej poświęcone zostały część II, III i IV opracowania¹. Dzieło to wciąż nie traci swej dużej wartości poznawczej i w dużej mierze stało się sygnałem do zainteresowania dziejami pruskiej twierdzy w Toruniu ze strony historyków i konserwatorów zabytków. To z kolei znalazło odzwierciedlenie w kolejnych publikacjach naukowych. Wieloletnie badania Lecha Narębskiego i Krzysztofa Biskupa oraz Bożeny Narębskiej stały się podstawą do stworzenia w 1993 r. kompleksowego opracowania pt. „Studium historyczno-konserwatorskie pierścienia zewnętrznego Twierdzy Toruń”. Członkowie zespołu autorskiego opisali w nim wartość materialną jak i scharakteryzowali niematerialny potencjał obiektów zabytkowych. W pracy K. Biskupa, L. Narębskiego, i B. Narębskiej w sposób szczegółowy wykazano także straty jakie poniósł zespół zabytkowy do 1993 roku². Efektem rozgązionych i interdyscyplinarnych prac nad „Studium” były publikacje dotyczące fortyfikacji toruńskich umieszczone w tomie piątym serii wydawniczej „Fortyfikacja”, będące pokłosiem konferencji naukowej zorganizowanej przez Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji i Generalnego Konserwatora Zabytków pt. „Twierdza Toruń – stan badań i problematyka konserwatorska” zorganizowanej w Toruniu w 1997 roku. W zbiorze tym znalazły się teksty pióra K. Biskupa, R. Belostyka, B. Dybasia, K. Mikulskiego, A. Nieuważnego, T. M. Nowaka, K. Wajdy³. Krzysztof Biskup w 1995 r. opublikował także osobny tekst dotyczący fortyfikacji pancерnej, która stanowiła przed 1914 r. wyjątek na tle innych umocnień niemieckich⁴. Ukazało się także kilka tekstów o charakterze podsumowującym stan badań i przyczynkarskim pióra autorów „Studium”⁵, a także innych badaczy⁶.

Szacie roślinnej, stanowiącej charakterystyczny element zabytkowego zespołu fortecznego poświęcona jest popularnonaukowa praca autorstwa Mirosławy Ceynowy-Giełdon i Andrzeja Nienartowicza, a także zbliżona w formie publikacja Lecha Narębskiego i Henryka Miłoszewskiego z 2009 roku⁷. W 1995 roku ukazała się książka Andrzeja Nieuważnego o działaniach militarnych w rejonie Torunia po klęsce „Wielkiej Armii”, w której uwypuklona została strategiczna rola twierdzy toruńskiej⁸.

Dużo miejsca w poświęca historii fortyfikacji pruskich w Toruniu wydała po raz pierwszy w 1998 roku książka „Twierdza Toruń. Stan w latach dwu-

dziestych XX wieku. Dokumenty" autorstwa Mirosława Giętkowskiego, Zbigniewa Karpusa i Waldemara Rezmera. Opublikowano w niej 27 dokumentów z lat 1926–1928 proveniencji wojskowej zawierających opis stanu w jakim znalazły się obiekty forteczne po przejściu ich przez Wojsko Polskie po 1920 r. Obszerny wstęp traktujący o dziejach twierdzy toruńskiej od średniowiecza do końca II wojny światowej opiera się, przy opisie czasów pruskich, na wcześniejszych ustaleniach zajmujących się tą tematyką autorów polskich i niemieckich (przede wszystkim zaś Jerzego Stankiewicza). Książka M. Giętkowskiego, Z. Karpusa i W. Rezmera doczekała się już kilku wznowień⁹.

Dziejom twierdzy w Toruniu u schyłku panowania pruskiego poświęcone są teksty zamieszczone w okolicznościowym wydawnictwie „Twierdza – Toruń w dniach poprzedzających powrót Torunia do II Rzeczypospolitej” opracowanym w 2000 r. przez Jerzego Okońskiego. Publikacja ta zawiera tekst badacza dziejów militarnych Torunia Edwarda Tomczaka pt. „Przejęcie obiektów wojskowych Twierdzy Toruńskiej przez Wojsko Polskie w 1920 r.” oraz fragmenty wspomnień: Heleny Steinbornowej „Garść wspomnień z dni wkroczenia Wojska Polskiego do Torunia w 1920” oraz Aleksandra Witolda Aleksandrowicza pt. „Wrażenia z odbioru od Niemców Twierdzy Toruńskiej od 10 do 18 stycznia 1920 r.”. Opatrzony aparatem naukowym artykuł E. Tomczaka oparty został na analizie materiałów archiwalnych z APT, CAW i Niemieckim Archiwum Centralnym w Poczdamie, które autor wykorzystał przy swej pracy nad niepublikowaną dysertacją doktorską z lat 70. XX wieku¹⁰. Wspomnienia H. Steinbornowej i A. Aleksandrowicza są przedrukiem z wcześniejszych publikacji z okresu międzywojennego („Tygodnika Toruńskiego” i „Księgi dziesięciolecia Pomorza”).

W 2002 roku ukazał się także będący posiadający charakter syntezy dotychczasowej wiedzy na temat twierdzy toruńskiej tekst autorstwa specjalisty w tej dziedzinie Lecha Narębskiego¹¹.

Zagadnieniom związanym z powstaniem i rozbudową twierdzy poświęcono osobny rozdział w syntetycznym opracowaniu dziejów miasta wydany nakładem Towarzystwa Naukowego w Toruniu pod redakcją Mariana Biskupa. Studium to autorstwa K. Biskupa i L. Narębskiego oparto na dotychczasowej literaturze przedmiotu, do której znalazły się tam odpowiednie odnośniki. Tekst pomieszczony w „Historii Torunia” stanowi swoiste kompendium wiedzy na temat architektonicznych i militarnych aspektów twierdzy¹².

Problematykę liczebności i struktury garnizonu toruńskiego w czasach pruskich podjął Jarosław Centek publikując w 2005 r. artykuł na łamach „Rocznika Toruńskiego”. Sprawa pruskiego garnizonu i jego wpływu na życie miasta i funkcjonowania twierdzy wciąż czeka na głębsze badania¹³.

W 2005 roku ukazał się także pierwszy zeszyt specjalistycznego wydawnictwa poświęconego toruńskiej architekturze obronnej w XIX wieku, pod wspólnym tytułem: „Atlas Twierdzy Toruń” Bazę źródłową serii stanowi dokumentacja techniczna wytworzona przez pruską administrację wojskową. Współwydawcami „Atlasu” są Towarzystwo Naukowe w Toruniu i Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji oddział im. Adama Freytaga. Pracy redakcyjnej nad edycją poszczególnych tomów podjęli się początkowo Marian Biskup (a następnie Janusz Tandecki) i Lech Narębski, specjaliści z zakresu konserwatorstwa zabytków i edytorstwa źródeł. Kolejne zeszyty serii poświęcone zostały tematyce poszczególnych obiektów wchodzących w skład toruńskiej twierdzy. Wyjątek od reguły stanowi zeszyt pierwszy, w którym umieszczono rys historyczny twierdzy w XIX wieku a także charakterystykę materiału źródłowego odnoszącego się do fortyfikacji znajdujących się w miejscowym Archiwum Państwowym (dla czasów pruskich) a także w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie dla okresu międzywojennego¹⁴. W ramach serii wydawniczej pt. „Atlas Twierdzy Toruń” ukazały się dotychczas opracowania dotyczące: Fortu Kolejowego, Fortu Jakuba, Fortu I, Fortu II, bramom twierdzy toruńskiej, fortowi IX i fortowi IV¹⁵. Zapowiedziana jest także edycja tomu pt. „Początki Pruskiej Twierdzy Toruń”. Zeszyty „Atlasu” obok prezentacji projektów technicznych poszczególnych obiektów zawiera także opis ich znaczenia militarnego, a także bogaty zestaw ilustracji, w skład których wchodzi

reprodukcje planów archiwalnych z zasobów Archiwum Państwowego w Toruniu, a także Państwowego Tajnego Archiwum Państwowego Pruskiego Dziedzictwa Kultury w Berlinie-Dahlem. Zeszyty „Atlasu” stanowią kompletne źródło informacji o architekturze, genezie i etapach budowy oraz funkcji opisywanych obiektów, czytelnik ma również możliwość zapoznania się z wyglądem dawnych fortyfikacji. W czasie, w którym wychodziły kolejne zeszyty „Atlasu” ukazało się drukiem kilka artykułów poświęconych problematyce XIX-wiecznych fortyfikacji toruńskich w aspekcie oddziaływania ich na przestrzeń publiczną, wykorzystywania jako obiektów promujących przeszłość Torunia, zagadnień rewitalizacji lub podsumowujących stan dotychczasowej wiedzy¹⁶.

Architektoniczno-konserwatorski aspekt dziejów pruskiej twierdzy w Toruniu zdominował dotychczasową literaturę przedmiotu. Rolę twierdzy jako czynnika determinującego zjawiska o charakterze społecznym, gospodarczym czy demograficznym dostrzegali także badacze tych zagadnień Magdalena Niedzielska, Kazimierz Wajda i Agnieszka Zielińska¹⁷. Jej wpływ na urbanistykę i rozwój przestrzenny znalazł odzwierciedlenie na kartach książki Joanny Kucharzewskiej¹⁸.

Przypisy

- 1 J. Stankiewicz, *Twierdza Toruń* (cz. II), *Zapiski Historyczne*, t. 38: 1973, z. 1, s. 31–97; J. Stankiewicz, *Twierdza Toruń* (cz. III), *Zapiski Historyczne*, t. 38: 1973, z. 4, s. 81–121, K. Biskup, J. Stankiewicz, *Twierdza Toruń* (cz. IV), *Zapiski Historyczne*, t. 43: 1978, z. 4, s. 77–124.
- 2 por. L. Narębski, *Prezentacja opracowania „Studium historyczno-konserwatorskie pierścienia zewnętrznego Twierdzy Toruń”*, [w:] *Twierdza Toruń – stan badań i problematyka konserwatorska*, *Fortyfikacja* t. 5: 1998, s. 229.
- 3 *Twierdza Toruń – stan i problematyka konserwatorska*, red. L. Narębski, Warszawa – Kraków 1998; treść: T. M. Nowak, *Adam Freytag i jego „Architektura militaris nova et aucta”*, s. 9–17; K. Mikulski, *Dom i środowisko rodzinne Adama Freytaga*, s. 19–26; B. Dybaś, *Nowożytnie obwarowania Torunia – początki Twierdzy Toruń*, s. 29–40; A. Nieuważny, *Napoleońska Twierdza Toruń – stan badań*, s. 51–54; R. Belostyk, *Napoleońska Twierdza Toruń*, s. 55–72; K. Biskup, *Twierdza Toruń – obwód wewnętrzny 1814–1914*, s. 73–86; idem, *Twierdza fortowa Toruń 1877–1914*, s. 87–106; K. Wajda, *Gospodarka, rozwój przestrzenny i społeczeństwo Torunia w okresie budowy twierdzy fortowej w XIX wieku*, s. 107–114; M. Giętkowski, *Twierdza Toruń w zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego*, s. 115–121; J. Okoński, *Fort IV – obiekt turystyczny*, s. 137–139; L. Narębski, *Problematyka konserwatorska Fortu IV „Żółkiewskiego” w Toruniu*, s. 141–150; K. Kasprzyk, I. Ruczańska, *Koncepcja ochrony nietoperzy zimujących w obiektach Twierdzy Toruń*, s. 151–160; Z. Nawrocki, *Problematyka adaptacji zabytków fortyfikacji do współczesnych celów na przykładach toruńskich*, *Fortyfikacja*, T. 5: cz. 2, *Twierdze pruskie i niemieckie na północnych i zachodnich ziemiach polskich – stan badań i problematyka konserwatorska*, Warszawa – Kraków 1998, s. 227–228; L. Narębski, *Prezentacja opracowania „Studium historyczno-konserwatorskie pierścienia zewnętrznego Twierdzy Toruń”*, *ibid.*, s. 229.
- 4 K. Biskup, *Fortyfikacje pancerne w Twierdzy Toruńskiej*, *Fortyfikacja* T. I, red. L. Lewicka-Cempa, W. Brzoskwinia, Warszawa – Kraków 1995, s. 91–114.
- 5 Por. L. Narębski: *Zagadnienia ochrony pierścienia zewnętrznego twierdzy Toruń – architektura, przestrzeń, środowisko*. *Przegląd Regiony*, R. 1: 1995, nr 1 s. 93–113; idem, *Fort IV Stefana Żółkiewskiego (Fort II – Yorck) w Toruniu*, Toruń 1997, w serii: *Dziedzictwo Regionu* z. 5.
- 6 M. Giętkowski, *Zarys historii twierdzy Toruń*, (cz. 1–2), *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. gen. J. Bema*, R. 28: 1995, nr 7, s. s. 271–277, nr 8, s. 336–378.
- 7 M. Ceynowa-Giełdoń, *Roślinność fortyfikacji dawnej twierdzy Toruń: przewodnik*, Toruń 1994; L. Narębski, H. Miłoszewski, *Roślinność fortyfikacji Torunia*, Toruń 2009.
- 8 A. Nieuważny, *Kampania 1813 r. na północnym zachodzie Księstwa Warszawskiego: napoleońska twierdza Toruń i jej obrona*, Toruń 1995.
- 9 M. Giętkowski, Z. Karpus, W. Rezmer, *Twierdza Toruń: stan w latach dwudziestych XX wieku. Dokumenty*, Toruń 1998 (wyd. 1); 2001, (wyd. 2); 2002 (wyd. 3); 2004 (wyd. 4); 2010 (wyd. 5).
- 10 E. Tomczak, *Twierdza Toruń w latach 1871–1920*, Toruń 1973, maszynopis w Bibliotece Głównej UMK.

- 11 L. Narębski, *Fortyfikacje twierdz Toruń, Chełmno, Grudziądz na przełomie XIX i XX wieku* [w:] *Ochrona zabytków architektury obronnej*, red. J. Furtak, Warszawa 2002, s. 145–160.
- 12 K. Biskup, L. Narębski, *Prusko-niemiecka twierdza Toruń (1815–1914)*, [w:] *Historia Torunia*, T. III, cz. 1, *W czasach zaboru pruskiego (1793–1920)*, red. M. Biskup, Toruń 2003, s.160–173.
- 13 J. Centek, *Garnizon Torunia w latach 1815–1919. Organizacja i liczebność*, *Rocznik Toruński* T. 32: 2005, s. 191–213.
- 14 L. Narębski, *Twierdza Toruń 1815–1945*, s. 3–10; L. Pomeranke, *Twierdza Toruń w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Charakterystyka źródeł z zasobie Archiwum Państwowego w Toruniu*, s. 11–14; M. Giętkowski, *Twierdza Toruń w okresie dwudziestolecia międzywojennego w zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie*, s. 15–24; J. Pokrzywnicki, *Niektóre archiwalia i materiały drukowane dotyczące Twierdzy Toruń*, s. 25–26 [w:] *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 1, *Historia i źródła fortyfikacji Twierdzy Toruń*, pod red. M. Biskupa i L. Narębskiego, Toruń 2005.
- 15 J. Pokrzywnicki, *Fort Kolejowy* [w:] *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 2, pod red. M. Biskupa, L. Narębskiego, *Fort Kolejowy. Eisenbahnfort*, Toruń 2006, s. 3–11; J. Pokrzywnicki, *Fort Jakuba*, [w:] *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 3, *Fort Jakuba Jacobsfort*, pod red. M. Biskupa, L. Narębskiego, Toruń 2007, s. 4–12; K. Kawa, L. Narębski, *Fort I – Jan III Sobieski (Buchtafort, Fort la Feste König Wilhelm I)*, *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 4, pod red. M. Biskupa, L. Narębskiego, Toruń 2008; J. Pokrzywnicki, L. Narębski, *Fort II – Stefan Czarniecki (Fort I Bülow)*, *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 5, pod red. J. Tandeckiego, L. Narębskiego, Toruń 2010; J. Pokrzywnicki, *Bramy Twierdzy Toruń*, *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 6, red. J. Tandecki, L. Narębski, Toruń 2013; L. Narębski, M. Wichrowski, *Fort IX – Bolesław Chrobry (Fort IVa – Heinrich von Plauen)*, *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 7, pod red. J. Tandeckiego, L. Narębskiego, Toruń 2014; M. Wichrowski, L. Narębski, *Fort IV – Żółkiewski (Fort II – Yorck)*, *Atlas Twierdzy Toruń*, z. 8, pod red. J. Tandeckiego, L. Narębskiego, Toruń 2015.
- 16 L. Narębski, *Zieleń w pasie fortecznym dawnej Twierdzy Toruń* [w:] *Zieleń miejska – naturalne bogactwo miasta*, red. E. Oleksiejuk, A. Jankowska Toruń 2006, s. 61–74; idem, *Twierdza Toruń jako problem konserwatorski* [w:] *Zabytki architektury obronnej. Ochrona, zagospodarowanie, zarządzanie*, red. G. Bukal, E. Pękała, Srebrna Góra 2007, s. 28–30. idem, *Program rewitalizacji Fortu VIII w Toruniu* [w:] *Twierdza Grudziądz*, red. A. Wajler, Grudziądz 2012, s. 57–64; M. Giętkowski, *Twierdza pierścieniowa w Toruniu w latach 1815–1914*, *Militaria Pomorskie* 2012, s. 8–29; T. M. Duchnowski, *Obiekty fortyfikacyjne i koszarowe twierdz Dolnej Wisły z II połowy XIX i pocz. XX wieku* [w:] *Zamki i twierdze w rozwoju współczesnej turystyki*, red. M. Boruszcak, Gdańsk 2013, s. 36–47; J. Pokrzywnicki, *Wpływ kolei na fortyfikacje Torunia* [w:] *Fortyfikacje w przestrzeni miasta*, red. A. Wilkaniec, M. Wichrowskiego, Poznań 2006, s. 197–204; M. Rochniński, *Szlak Twierdzy Toruń – historia, ochrona i zagospodarowanie fortyfikacji Torunia*, *Społeczna Opieka nad Zabytkami*, T. 5: 2001, s. 109–122; E. Czerwińska, J. Okoński, *Działania rewitalizacyjne oraz program turystyczny, edukacyjny i rekreacyjny: doświadczenia firmy „PTG Twierdza Toruń – Fort IV”* [w:] *Fortyfikacje nowożytne w Polsce – badania, rewitalizacje, projekty: zagospodarowanie do współczesnych funkcji*, red. L. Narębski, Toruń 2013, s. 225–229; T. Iwaszkiewicz, *Rewitalizacja Baterii Doświadczalnej AB IV a możliwości ochrony szerszego pasa fortecznego Twierdzy Toruń* [w:] *Twierdza Grudziądz*, s. 27–33; J. Pokrzywnicki, *Redita w fortyfikacji nowopruskiej* [w:] *Fortyfikacje w Polsce: historia, perspektywy ochrony, zagospodarowanie*, red. G. Urbanek, Pniewo 2011, s. 35–42.
- 17 Por. M. Niedzielska, *Życie polityczne i kulturalne Torunia (1815–1914)* [w:] *Historia Torunia*, T. III, cz. 1, s. 243–244; K. Wajda, *Ludność Torunia (1815–1914)* [w:] *Historia Torunia*, T. III, cz. 1, *W czasach zaboru pruskiego (1793–1914)*, red. M. Biskup, Toruń 2003, s. 116–119, dot. liczebności i struktury garnizonu; A. Zielińska, *Przemiany struktur demograficznych w Toruniu w XIX i na początku XX wieku*, Toruń 2012.
- 18 J. Kucharzewska, *Architektura i urbanistyka Torunia w latach 1871–1920*, Warszawa 2004, s. 23–37.

Metodologia. Cel, zakres opracowania oraz zastosowana metoda w „Społecznym raporcie na temat stanu Twierdzy Toruń”

Paulina Szczurek, Adam Kowalkowski

Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Toruniu

Celem niniejszego opracowania jest udokumentowanie stanu zachowania dzieł fortyfikacyjnych Twierdzy Toruń, poprzez stworzenie katalogu obiektów zawierającego szereg informacji, zgodnych z wynikami wizji lokalnych przeprowadzonych od czerwca do sierpnia 2016 roku. Zebrane dane pozwoliły stworzyć jednolity w swej strukturze, odpowiednio uszeregowany zbiór kart opisujących większość obiektów fortecznych Torunia, uwzględniających najważniejsze dane na ich temat. Publikacja ta jest skierowana do wszystkich zainteresowanych podmiotów – zwłaszcza służb konserwatorskich, przedstawicieli władz samorządowych i wojewódzkich, działaczy społecznych, jak również osób chcących poszerzyć swoją wiedzę na temat Twierdzy Toruń. Ma ona charakter dokumentacji i nie rości sobie prawa do całościowego, naukowego opracowania.

Projekt, którego zwieńczeniem jest ta publikacja, realizuje również szeroko pojęte cele dydaktyczne – rozumiane poprzez edukację historyczną uczestników – wolontariuszy projektu, ich aktywizację oraz popularyzację zagadnień związanych z unikatowym zespołem Twierdzy Toruń. W działaniach związanych z pozyskiwaniem materiałów wzięli udział ochotnicy pracujący pod nadzorem członków Toruńskiego Oddziału Towarzystwa Opieki nad Zabytkami. „Raport...” powstał dzięki dofinansowaniu Narodowego Instytutu Dziedzictwa, w ramach projektu „Wolontariat dla dziedzictwa”.

Uczestnicy zostali podzieleni na dwuosobowe zespoły i przyporządkowani do ośmiu rejonów ponumerowanych, zgodnie z załączoną grafiką, odwrotnie do ruchu wskazówek zegara, co podyktowane jest przyjętym sposobem oznaczania dzieł fortecznych. Poszczególnym rejonom nadano unikalne nazwy:

1. Rdzeń
2. Jakubskie
3. Katarzynka
4. Mokre
5. Bydgoskie
6. Podgórz
7. Stawki
8. Rudak

Zadanie polegało na wypełnieniu opracowanej wcześniej „karty roboczej” obiektu, a co za tym idzie ustaleniu następujących informacji: nazwy obiektu, numeru obiektu nadanego przez Miejski Inspektorat Obrony Cywilnej w Toruniu, adresu, lokalizacji GPS oraz formy użytkowania. Następnie należało określić środek transportu, za pomocą którego można się dostać w bezpośrednie sąsiedztwo

danego dzieła fortecznego. Najobszerniejszą częścią karty obiektu było przedstawienie stanu zachowania z podziałem na część zewnętrzną (elewacja i nasyp) oraz wnętrze. W przypadku schronów wolontariusze uwzględniali także rodzaj latryn (ceglana, betonowa). W kartach ujęto też występowanie aktów wandalizmu takich jak graffiti, czy ślady palenia śmieci we wnętrzu.

Wypełnione „karty robocze”, po opracowaniu polegającym na ujednoczeniu nomenklatury znajdujących się tam opisów (pamiętajmy, że wolontariusze nie byli zawodowo związani z ochroną dóbr kultury) przystąpiono do tworzenia zawartych w niniejszym wydawnictwie kart obiektowych.

Wzorzec karty obiektu przyjętej w „Społecznym raporcie ...” przejęto z opracowania autorstwa Krzysztofa Biskupa, oraz Lecha i Bożeny Narębskich pt. „Studium historyczno-konserwatorskie pierścienia zewnętrznego Twierdzy Toruń” z 1993 roku. Pozwoliło to odnotować i zobrazować zmiany, jakie zaszły w strukturze obiektów w ciągu ostatnich 23 lat.

Schemat karty zawiera wspomniane wcześniej (w kartach roboczych) elementy wzbogacone dodatkowo o zawarte w opracowaniu z 1993 roku dane takie jak: niemieckie nazwy obiektów, ich numerację (polską i niemiecką) używaną przez wojsko oraz daty budowy i ewentualnych modernizacji. W stosunku do wcześniejszego opracowania wprowadzono istotną modyfikację podając współrzędne GPS, co pozwoliło na dokładną lokalizację obiektu – jest to przydatne zwłaszcza w sytuacji, w której jego dokładny adres jest trudny lub wręcz niemożliwy do ustalenia (obiekty na terenie dawnego poligonu wojskowego).

W podpunkcie „stan zachowania” dokonano waloryzacji przyporządkowując poszczególne obiekty do jednej z pięciu kategorii wartościujących powyższe: bardzo dobrej, dobrej, średniej, złej, ruiny. Następnie opisano stan elewacji uwzględniając wszelkiego rodzaju zmiany w jej artykulacji – przemurowania, poszerzenia, zwężenia, zamurowania otworów okiennych i drzwiowych, wtórne elementy takie jak dostawione budynki itp. Następnie wnętrze, jego wyposażenie i ewentualne wyburzenia lub przebudowy. Stan nasypu określano wartościami analogicznymi do wcześniej wspomnianych. W przypadku nadstawy (części wzmacniającej strop obiektu), w opisie określono materiał (cegła, kamień, beton), z którego zostało wykonane jej lico. Umożliwiło to stworzenie statystyk ilościowych – nie ujętych w raporcie.

Oprócz powyższych danych, karta zawiera, zgodnie z pierwowzorem, także schemat w rzucie z góry z zaznaczonymi strukturami murowymi, w skali 1:500 dla większości obiektów i 1:5000 dla fortów, z zaznaczonymi zmianami w stosunku do stanu z inwentaryzacji przeprowadzonej przez Wojsko Polskie z chwilą przejścia twierdzy w styczniu 1920 roku (wyjątkiem są dzieła nietypowe, w przypadku których podziałkę podano bezpośrednio pod rysunkiem). W przypadku obiektów rdzenia, dla których nie wykonano schematu, w jego miejscu umieszczono drugie zdjęcie danego obiektu, natomiast w przypadku mobilizacyjnych pozycji przesłaniania, zamiast schematu użyto zrzutu Numerycznego Modelu Terenu (LIDAR) ukazującego najlepiej zachowany fragment umocnień. Na karcie umieszczono także wycinek mapy topograficznej Torunia w skali 1:10000, ukazującej umiejscowienie opisywanego obiektu (wyjątkowo mobilizacyjne pozycje przesłaniania ukazano na mapie w skali 1:50000).

Szczególnością stanowiło wykonanie dobrej jakości dokumentacji fotograficznej omawianych obiektów. Zdjęcia wykonywano w okresie luty – sierpień 2016, jednakże ich znacząca część przypadła na miesiące letnie, bywały zatem przypadki, że listowie i gęste krzewy czasem całkowicie blokowały możliwość wykonania zdjęcia. Z tej przyczyny, w nielicznych przypadkach, wykorzystano zdjęcia archiwalne – co zostało odpowiednio oznaczone.

W opracowaniu znajduje się 208 kart. Uwzględnia ono także wcześniej nieopisywane obiekty rdzenia twierdzy, uszeregowane tak, iż katalog rozpoczyna się od opisu trzech znajdujących się na obszarze rdzenia fortów reditowych (dla Przyczółka Mostowego uwzględniono także oba bastiony nadwiślańskie, jak również Zamek Dybowski i Szaniec Kępy Bazarowej – będące, po 1840 roku, elementami jego systemu obrony), następnie zaś obejmuje pozostałe dzieła, poczy-

nając od Kaponiery nr 6 przy Bramie Ciemnej, kierując się następnie przeciwnie do ruchu wskazówek zegara i kończąc w okolicach Fortu Kolejowego, na Hangarze Wschodnim. Dzieła pierścienia zewnętrznego Twierdzy Toruń opracowano zgodnie z zasadą przyjętą w „Studium...”: rozpoczynając od fortów, poprzez schrony baterii skrzydłowych fortów, trzy typy schronów międzypolowych (piechoty, artyleryjskich i amunicyjnych), baterie kubaturowe i ziemne, kończąc na obiektach rozbudowy mobilizacyjnej 1914 roku. Opracowanie zawiera także opis stanu zachowania dwóch mobilizacyjnych pozycji przesłaniania, zabezpieczających dostęp do twierdzy od północy i południa. W niniejszej pracy pominięto obiekty całkowicie zniszczone, które nie zostały uwzględnione w dokumentacji z 1993 roku, zaś takie, których nie uwzględniono w „Studium...”, a ich zarysy są rozpoznawalne, zostały wciągnięte w jej zakres.

W raporcie pominięto (podobnie jak w „Studium...”) budowle zaplecza pasa fortecznego, jak również zespoły miasteczka garnizonowego zaplecza poligonu (obecnie prawie całkowicie rozebrane) oraz składnicy amunicyjnej (przy ul. Polnej i na terenie osiedla JAR). Pominięto także duże zespoły koszarowe, szpitalne i magazynowe rdzenia twierdzy.

Dla fortów przyjęto numerację ciągłą liczbami rzymskimi, według stanu z okresu międzywojennego, przyjętego w literaturze dotyczącej toruńskiej twierdzy. Schrony baterii skrzydłowych (dołączonych) fortów otrzymały oznaczenia złożone z numeru fortu do którego należą uzupełnionego wyróżnikiem strony po której są umieszczone (lewy/prawy).

Jako wiodący numer budowli międzypolowych (schronów i baterii) przyjęto ich oznaczenie sprzed 1920 roku. Za tym rozwiązaniem przemawiają względy praktyczne, gdyż niektóre budowle (choćby baterie) nie otrzymały innych oznaczeń, a w okresie międzywojennym różniły się od wcześniejszych tylko literą początkową oznaczenia. Wyjątek stanowiły schrony piechoty, gdzie numerację zaburzyło przesunięcie schronu J-5 do kategorii fortów (Fort III). Ponadto w tym sposobie oznaczania zawarta jest najogólniejsza informacja o rodzaju obiektu (schron piechoty, artylerii, amunicji, bateria itp.).

Znaczniejsze baterie (wyposażone w budowle kubaturowe lub betonowe przedpiersia) zostały oznaczone nazwami własnymi, wynikającymi bądź z ich konstrukcji, bądź rodzaju wyposażenia artyleryjskiego.

Schrony tradytorów zostały ponumerowane zgodnie z ich kolejnością w pierścieniu, zaczynając (podobnie jak w przypadku innych dzieł) od międzypola fortów I i II. Z kolei schrony rezerw (odwodów) odcinkowych oznaczone są jako elementy grup zgodnie z tradycją historyczną. Uwzględniono jedynie nowe nazwy ulic, przy których je wzniesiono (w opracowaniu pominięto grupę schronów „Szosa Lubicka”, gdyż została ona całkowicie zlikwidowana przed wydaniem „Studium...” z 1993 roku). Oznaczenia grup i numerację kolejnych schronów danej grupy podano w nawiasie za nazwą własną obiektu.

Zniszczone fragmenty dzieł, bądź też obiekty całkowicie rozebrane, zostały oznaczone kolorem czerwonym.

Dane dotyczące adresów obiektów, stanu własności działek na których je wzniesiono, jak również rzuty mapy topograficznej wykorzystanej przy opracowywaniu kart obiektów pozyskano z Geoportalu Miasta Torunia: www.mapa.um.torun.pl.

W kartach schronów piechoty, w punkcie odnoszącym się do obwałowania danego dzieła dokonano korekty w stosunku do opisów w „Studium” z 1993 r. W obecnym opracowaniu wyznacznikiem określającym to czy dany schron był otoczony dodatkowym wałem, czy nie, były: mapa rozwinięcia mobilizacyjnego twierdzy z ok. 1912 roku, znajdująca się w Berlińskim Tajnym Archiwum Państwowego Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego (GStA PK, IX HA, Kriegsministerium, Festungspläne A 70536) i wizualizacja Numerycznego Modelu Terenu udostępniona przez Krajowy Geoportal:

<http://mapy.geoportal.gov.pl/imap/?locale=pl&gui=new&sessionID=2043510>



Rys. 1. Podział obszaru badań

NAZWA OBIEKTU:

.....

NR OC:

ADRES:

GPS:

UŻYTKOWANIE: zajęty/pustostan; nazwa firmy/rodzaj użytkowania, jeśli znane

.....

.....

DOSTĘPNOŚĆ: zamknięty/otwarty, komunikacja, położenie

.....

STAN ZACHOWANIA:

elewacja przemurowania, uszkodzenia

.....

.....

nasyp

.....

wyposażenie

wnętrze również przebiecia/przemurowania

.....

zabezpieczenia

.....

akty wandalizmu

.....

LATRYNA: jest/brak

Wykonał/a/li:

Spółeczny raport na temat stanu Twierdzy Toruń
Narodowy Instytut Dziedzictwa i Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Toruniu, 2016 r.

Rys. 2. Pusta karta obiektu

5

Stan zachowania obiektów Twierdzy Toruń

Anna Zglińska

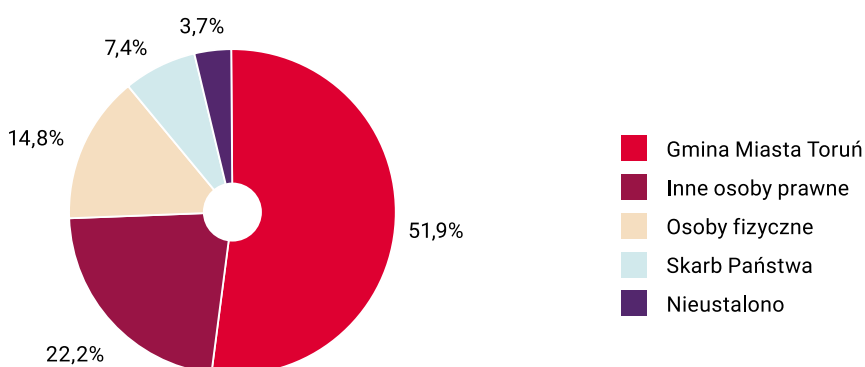
Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Toruniu

Dokonano inwentaryzacji 27 obiektów pierścienia wewnętrznego (rdzenia twierdzy), 175 należących do zespołu fortecznego pierścienia zewnętrznego i 2 znajdujących się na przedpolu twierdzy (mobilizacyjne pozycje przesłaniania). Łącznie było to 208 różnych dzieł fortyfikacyjnych. Ich stan zachowania, struktura własnościowa działek, na których je wzniesiono i sposób użytkowania są bardzo zróżnicowane. Poniżej znajdują się próby ujęcia statystycznego kwestii zachowania i stanu obecnego Twierdzy Toruń. W przypadku wykorzystania obiektów podawano tyle funkcji ile nasi wolontariusze wymienili w kartach. W pozostałych przypadkach jeden wynik dotyczy jednego obiektu.

1. Pierścień wewnętrzny

W przypadku 14 z 27 obiektów właścicielem działki (dane z Geoportalu Miasta Torunia), na której znajduje się obiekt jest Gmina Miasta Toruń, co stanowi 51,9%, 6 (22,2%) stanowi własność innych osób prawnych, 4 (14,8%) własność osób fizycznych, (7,4%) skarb państwa, a właściciela 1 (3,7%) działki nie udało się ustalić (Geoportal określa dany teren jako „własność nieustalona”).

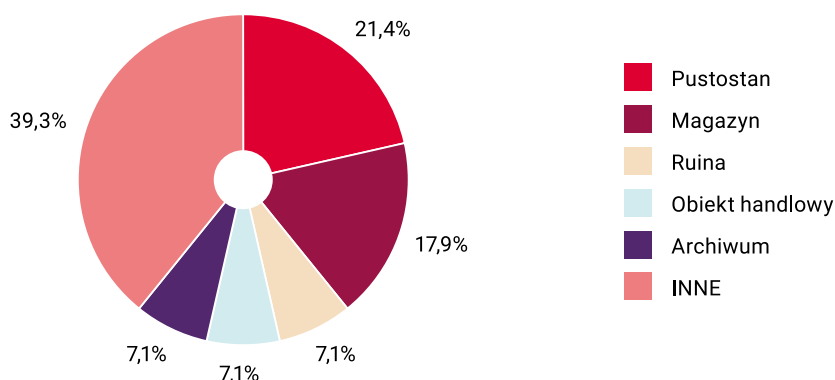
Wykres 1. Struktura własności działek obiektów pierścienia wewnętrznego Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Użytkowanie obiektów pierścienia wewnętrznego jest bardzo zróżnicowane. 6 z nich można określić jako pustostany, 5 wykorzystywanych jest jako powierzchnie magazynowe. 2 znajdują się w stanie ruiny, dla 1 brak śladów w tere-

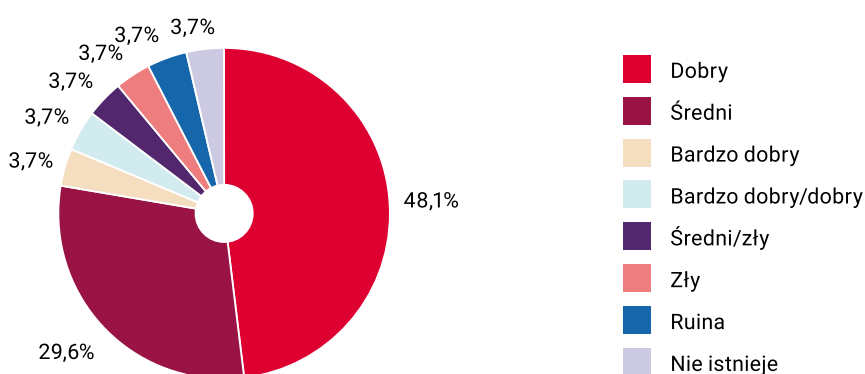
nie, 1 jest nieużytkowany, 2 stanowią powierzchnie handlowe, w 2 umiejscowiono w części lub całości archiwa. Oprócz tego spotykamy jednorazowo takie funkcje jak: mieszkalna, zakład produkcyjny, klub/bar, szalet miejski, maszynownia agregatów prądotwórczych, pomieszczenie gospodarcze, tunel kolejowy (funkcja zgodna z założeniami projektowymi obiektu), schowki lokatorskie, jeden z obiektów jest również elementem skweru z punktem widokowym. Część z nich posiada więcej niż jedną funkcję (uwzględniono ten fakt).

Wykres 2. Sposoby użytkowania obiektów pierścienia wewnętrznego Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Stan zachowania pierścienia wewnętrznego można ogólnie określić jako dobry (13 obiektów) bądź średni (9 obiektów). Pojedyncze budowle wyróżniają się stanem bardzo dobrym (Archiwum Wojsk Lądowych czyli koszary Bramy Lubickiej – Koszary Chłopskie) bądź bardzo dobrym/dobrym (zespół magazynów powiatowych z piekarnią i magazynem furazu). Pojedyncze znajdują się w stanie średnim/złym, złym, stanowią ruinę (Fort Kolejowy) lub nie zachowały się do dnia dzisiejszego (schron radiostacji).

Wykres 3. Stan zachowania obiektów pierścienia wewnętrznego Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



W pierścieniu wewnętrznym znajduje się 12 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Są to: Fort Jakuba, Fort Przyczółek Mostowy, Bastion Zachodni Przyczółka Mostowego, Bastion Wschodni Przyczółka Mostowego, Zamek Dybowski, Fort Kolejowy, Bastion I – podręczny magazyn amunicji, Bastion I schron pogotowia, Wojenny magazyn prochu nr 1 (KPM-1), Zespół magazynów powiatowych z piekarnią i magazynem furazu, Koszary Bramy Lubickiej i Hangar Wschodni.

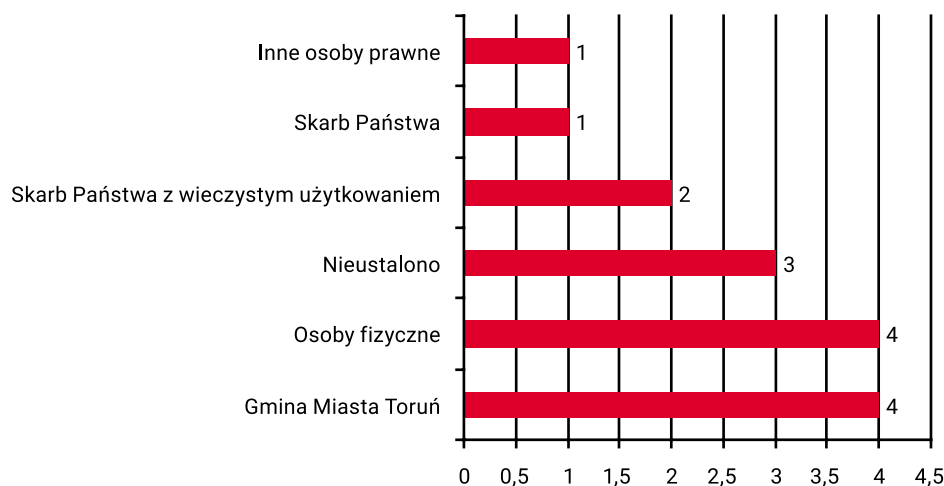
2. Pierścień zewnętrzny

Pierścień zewnętrzny Twierdzy Toruń składał się pierwotnie z około 200 różnorodnych obiektów. W niniejszym opracowaniu uwzględniono ich 175 – pominięto te, po których w roku 1993 nie było żadnych śladów w terenie. Zalicza się do nich: forty (15), schrony baterii skrzydłowych (20), schrony piechoty (31), schrony artyleryjskie (26), schrony amunicyjne (26), baterie ziemne i kubaturowe wraz z obiektami towarzyszącymi (16), tradytory (14+1), schrony bierne rozbudowy mobilizacyjnej z 1914 r (4) oraz schrony rezerw odcinkowych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. (26). Ich stan zachowania także jest zróżnicowany i uzależniony m. in. od kubatury, wykorzystania oraz usytuowania (z reguły obiekty umiejscowione na uboczu są bardziej zdewastowane). Mobilizacyjnych pozycji przesłaniania nie uwzględniano w statystykach.

2.1. Forty

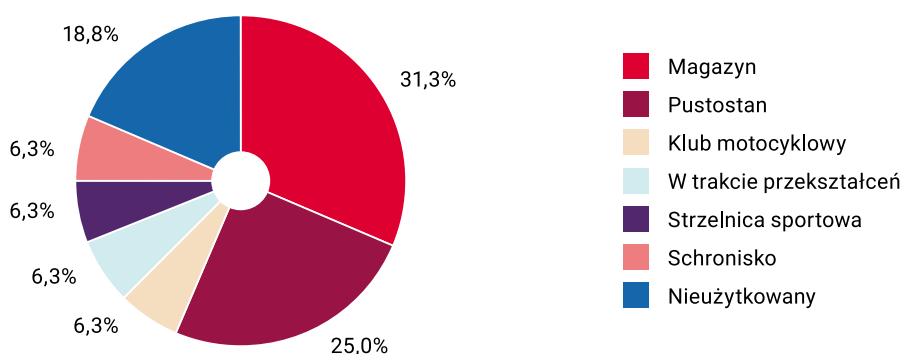
Wśród gruntów pod 15 toruńskimi fortami 4 stanowią własność Gminy Miasta Toruń (dalej GMT), 4 własność osób fizycznych, co do 3 fortów nie udało się ustalić własności działki (Fort VII, XII i XV), grunt pod 2 fortami jest własnością Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem, jeden jest w pełni własnością Skarbu Państwa i 1 innych osób prawnych.

Wykres 4. Własność gruntów pod fortami Twierdzy Toruń w ujęciu sumarycznym



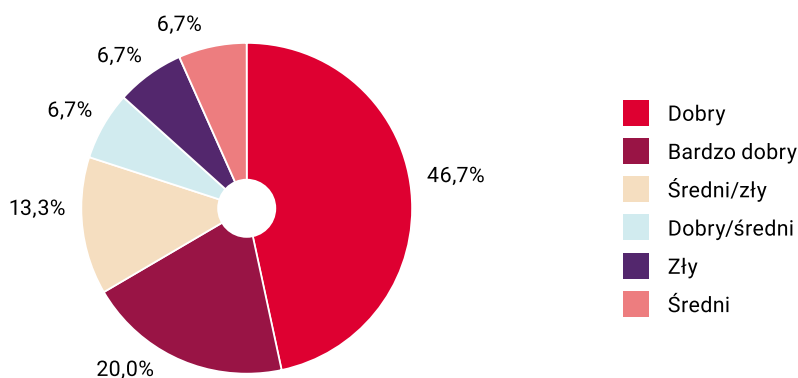
Ze względu na kubaturę fortów pojawiają się kłopoty z ich adaptacją. 5 z nich jest wykorzystywane jako magazyny, ale aż 7 nie znalazło dotychczas nowej funkcji (4 pustostany, 3 nieużytkowane), co stanowi aż 43% całości. Zaledwie o jednym można powiedzieć, że został zaadaptowany zgodnie z planem biznesowym i przynosi zyski (Fort IV – schronisko turystyczne i restauracja). Fort IX znajduje się w trakcie adaptacji do kolejnej funkcji w związku z nieudanym planem wykorzystywania go jako galerii handlowej. Fort XIV posiada konkretne projekty adaptacji do funkcji hotelowo – rekreacyjnej, jednak obecnie wykorzystywany częściowo jako klub motocyklowy i magazyn (dlatego w zestawieniu pojawiają się dla niego dwa wskazania funkcja magazynowa i klub). Jeden obiekt (Fort VI) pełni funkcję strzelnicy sportowej.

Wykres 5. Sposoby użytkowania fortów Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Dziwić może fakt, że pomimo problemów z wykorzystaniem i adaptacją, stan ogólny fortów Twierdzy Toruń można określić jako dobry. Rzecz jasna, większość jest rozgrabiona z wyposażenia, jednak w niewielkim stopniu doszło do zniszczeń murów. W przypadku 7 z wyżej wymienionych obiektów można ich stan określić jako dobry, a 3 bardzo dobry (Forty IV, V i XIV). Wiąże się to z realizacją planów adaptacyjnych obiektów oraz dobrym zabezpieczeniem przed dostępem osób postronnych. Administratorzy i właściciele widzą w utrzymaniu obiektu w dobrym stanie źródło przyszłych przychodów, co przekłada się na wydatki na utrzymanie obiektu w jak najlepszej formie. Stan Fortu VII można określić jako średni, wiąże się to z wtórną zabudową dziedzińca wjazdowego i znacznymi przekształceniami w czasach gdy spełniał on funkcję zakładu przemysłowego. Jako obiekty w średnim/złym stanie określono Fort XII i XI (niestety ich największa dewastacja nastąpiła w ciągu ostatniej dekady). Szczególną stratą dla dziedzictwa narodowego odnotowaliśmy w roku 2015 w Forcie XI, gdzie zniszczone zostały napisy jeńców alianckich przebywających tam podczas II wojny światowej. Jedynie stan Fortu VIII, którego niektóre elementy kubaturowe zostały wysadzone, można obecnie określić jako zdecydowanie zły.

Wykres 6. Stan zachowania fortów Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym

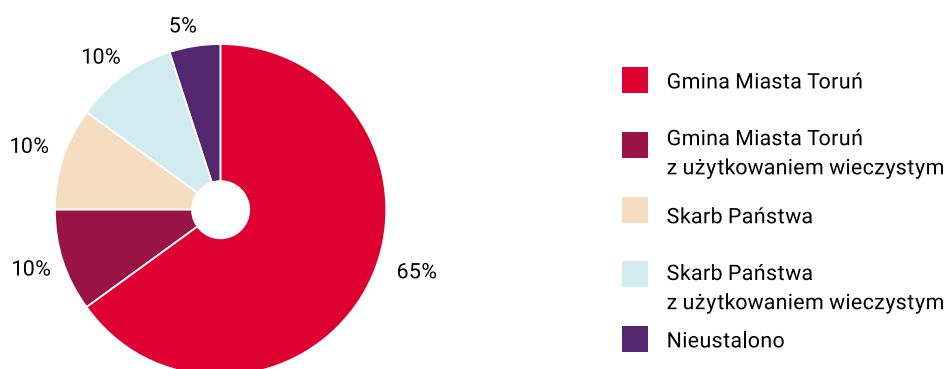


W rejestrze zabytków nieruchomości znajduje się wszystkie 15 fortów pierścienia zewnętrznego.

2.2. Schrony baterii skrzydłowych

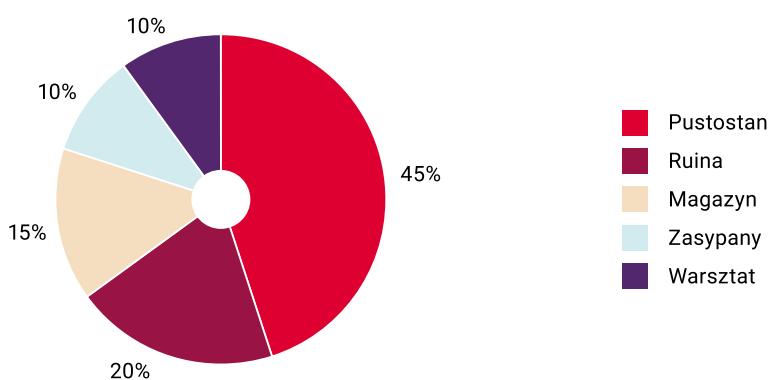
Zinwentaryzowano 20 takich obiektów. Część z nich nie istnieje lub zostało zasypanych. Wzięto pod uwagę wszystkie lokalizacje. Grunty pod większością z nich (13 schronów) znajdują się w rękach Gminy Miasta Toruń, 2 GMT oddało w użytkowanie wieczyste. W rękach Skarbu Państwa znajdują się kolejne 2 działki pod schronami. W użytkowanie wieczyste Skarb Państwa oddał 2 działki, a w jednym przypadku nie udało się ustalić właściciela.

Wykres 7. Właściciele działek schronów baterii skrzydłowych Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



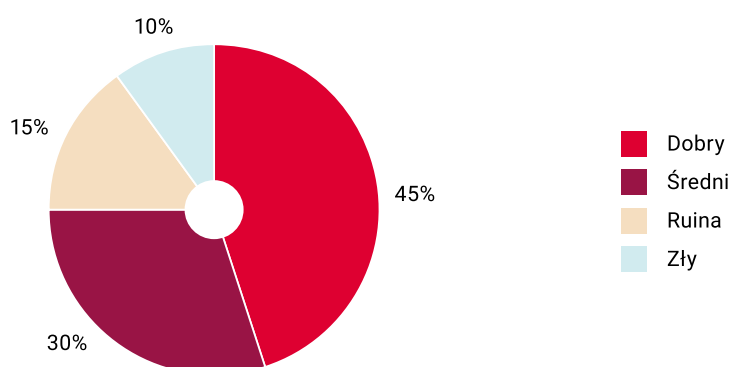
Niestety, aż 9 schronów baterii skrzydłowych to pustostany; łącznie nieużywanym jest ich 11 (2 są zasypane), a 3 pozostają w stanie ruiny. Zaledwie 6 pozostaje zagospodarowanych: 4 używane są jako magazyny, a 2 jako różnego rodzaju warsztaty.

Wykres 8. Sposób użytkowania schronów baterii skrzydłowych Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Pomimo stosunkowo niewielkiego stopnia zagospodarowania, stan 9 nich możemy określić jako dobry (45% całości), 6 kolejnych jest w stanie średnim, a 2 w złym. 3 schrony są zrujnowane.

Wykres 9. Stan zachowania schronów baterii skrzydłowych Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym

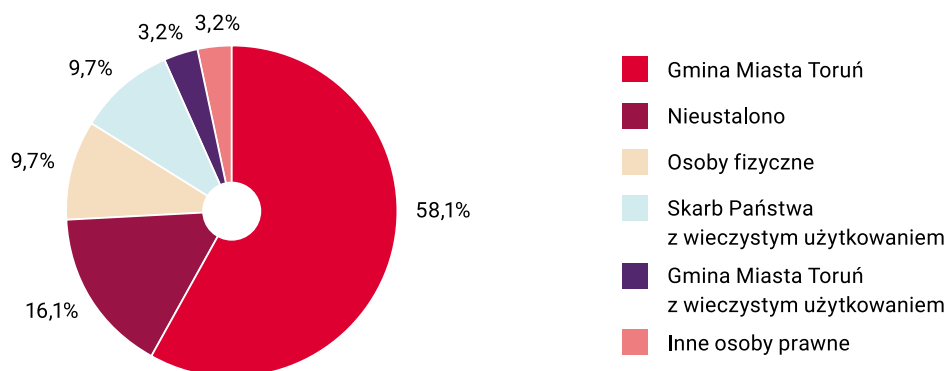


Żaden ze schronów baterii skrzydłowych nie jest wpisany do rejestru zabytków nieruchomości.

2.3. Schrony piechoty

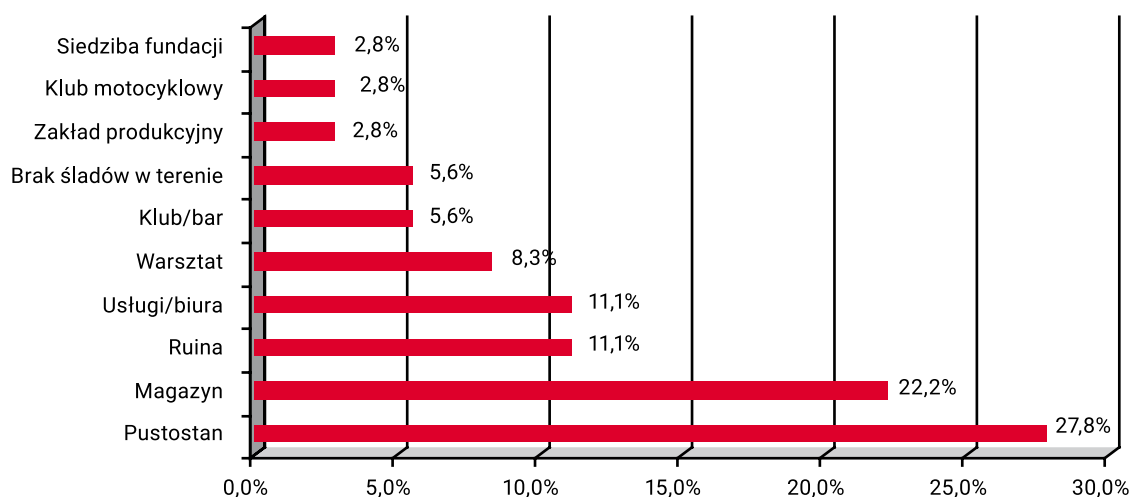
Zinwentaryzowano 31 schronów piechoty i miejsc, w których się znajdowały. W większości z nich jako właściciela działki Geoportal podawał Gminę Miasta Toruń (18 schronów, co daje 58,1%). Co do 5 obiektów nie udało się ustalić właściciela działki (J-7, J-23, J-24, J-25, J-26), 3 pozostają w rękach osób fizycznych, 3 w rękach Skarbu Państwa z prawem użytkowania wieczystego. Działka pod jednym schronem znajduje się w posiadaniu innych osób prawnych oraz GMT z wieczystym użytkowaniem.

Wykres 10. Własność działek schronów piechoty Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



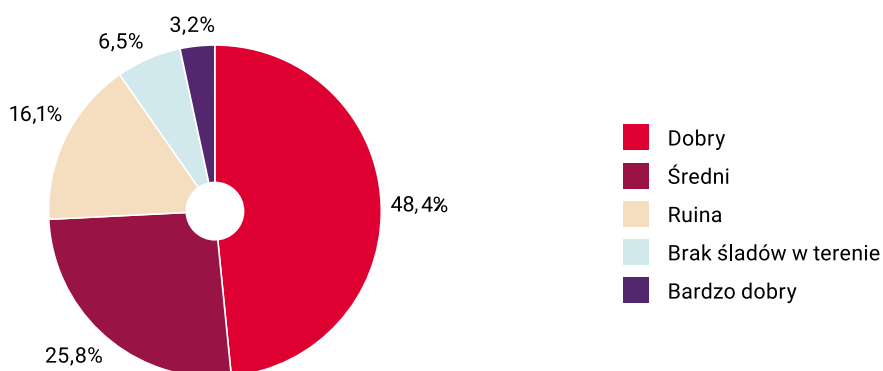
Wykorzystanie schronów piechoty jest bardziej różnorodne niż schronów baterii skrzydłowych. Pojawiają się tu pojedyncze: siedziba fundacji, klub motocyklowy i zakład produkcyjny (betoniarnia). W dwóch obiektach (częściowo lub w całości) ulokowano pijalnię piwa. Trzy schrony są obecnie warsztatami. W 8 zorganizowano powierzchnie magazynowe. Należy jednak zaznaczyć, że w trzech przypadkach były to powierzchnie biurowo-magazynowe, co rozdzielono i każdą z funkcji wpisano osobno. Nadal jednak największą grupę (10 schronów) stanowią pustostany. Łącznie z 4 ruinami i obiektami, których nie można już zaobserwować w terenie (2 schrony) stanowią około połowę wszystkich schronów piechoty.

Wykres 11. Użytkowanie schronów piechoty Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



W prawie połowie przypadków (15 sztuk) stan schronów piechoty można określić jako dobry, 25,8% znajduje się w stanie średnim (8 sztuk). 5 schronów jest w stanie ruiny, a 2 nie można już odnaleźć w terenie. Jeden jest w stanie bardzo dobrym. Jest to schron piechoty J-26 przy ul. Łącznej. Przy tym schronie umieszczono adnotację: „Obiekt o dużym potencjale dydaktycznym – wzorcowy przykład umocnionego punktu oporu piechoty”.

Wykres 12. Stan zachowania schronów piechoty Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



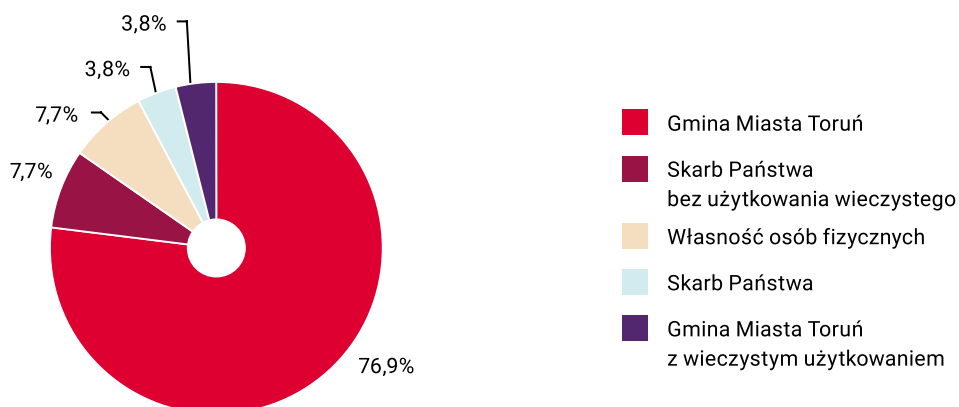
Dwa schrony piechoty są wpisane do rejestru zabytków nieruchomości: J-6 przy ulicy Polnej oraz J-7 przy ulicy Kociewskiej.

2.4 Schrony artyleryjskie

Zinwentaryzowano 26 schronów artyleryjskich. Właścicielem gruntów aż 20 z nich (76,9%) jest Gmina Miasta Toruń, oprócz tego jeden pozostaje własnością GMT z użytkowaniem wieczystym. Dwa znajdują się w rękach Skarbu Państwa, a w przypadku jednego Skarb Państwa z użytkowaniem wieczystym. Właścicielem zaledwie 2 terenów są osoby fizyczne. Widać tu wyraźną dominację własności miejskiej, jednak trzeba pamiętać, że we wszystkich omawianych przypadkach sam obiekt może mieć innych właścicieli, a autorzy opracowania mieli dostęp jedynie do danych o działkach, na których obiekty się znajdują.

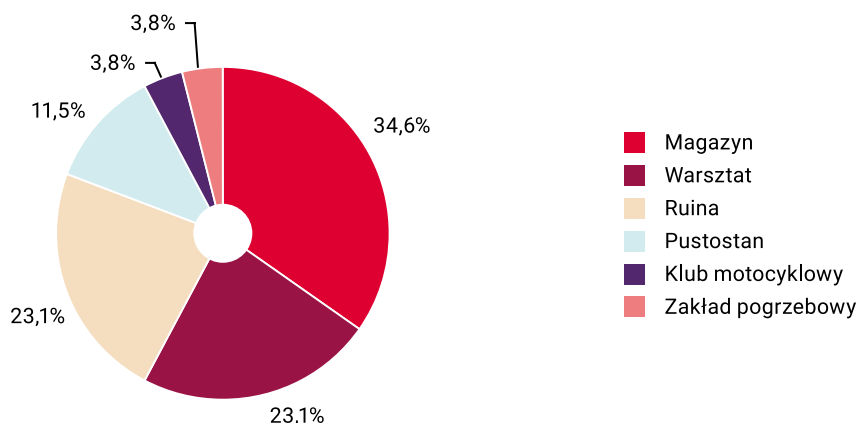
Wykres 13. Właściciele działek schronów artyleryjskich Twierdzy Toruń

w ujęciu procentowym



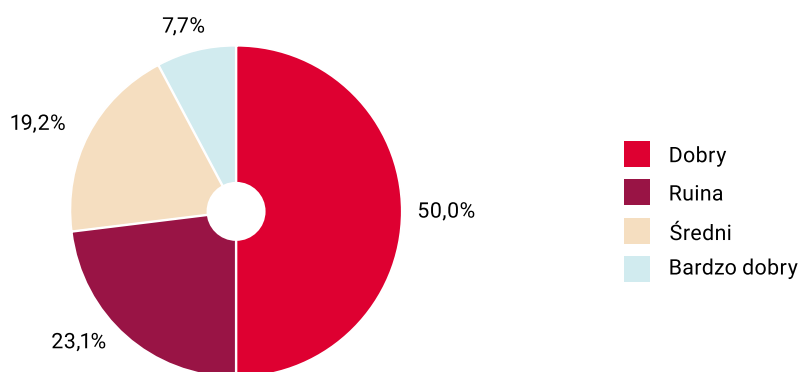
Schrony artyleryjskie, które nie są ruiną (23,1% - 6 schronów), zaledwie w 3 przypadkach pozostają niewykorzystane jako pustostany. Należy zwrócić uwagę, że w 65% przypadków tego typu obiekty w Toruniu znalazły nową funkcję. Spośród 17 wykorzystanych opisywanych schronów 9 przeznaczono na magazyny, w 6 znajdują się różnego rodzaju warsztaty, w 1 klub motocyklowy, a w 1 przypadku obiekt wykorzystywany jest przez zakład pogrzebowy. Jest to przykład wykorzystania dzieła Twierdzy Toruń z zachowaniem charakterystycznych warunków temperaturowych wewnątrz.

Wykres 14. Użytkowanie schronów artyleryjskich Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Wraz z wysokim odsetkiem adaptacji obiektów do współczesnych funkcji, obserwujemy, że w przypadku schronów artyleryjskich nie występują wskazania złego stanu zachowania. W 50% przypadków można określić, że są w dobrej kondycji, w 19,2% ich stan jest średni, a w 7,7% nawet bardzo dobry. Jest to odpowiednio 13, 5 i 2 obiekty. Bardzo dobrze zachowane są schrony A-9 przy ul. Polnej wykorzystywane jako magazyn oraz A-17 przy ul. Okólnej, w którym mieści się dom przedpogrzebowy. Wartością stałą jest 23,1% ruin w omawianej grupie. Są to dzieła zdecydowanie mniejszych gabarytów niż schrony, co wiąże się z mniejszymi kosztami utrzymania oraz adaptacji.

Wykres 15. Stan zachowania schronów artyleryjskich Twierdzy Toruń

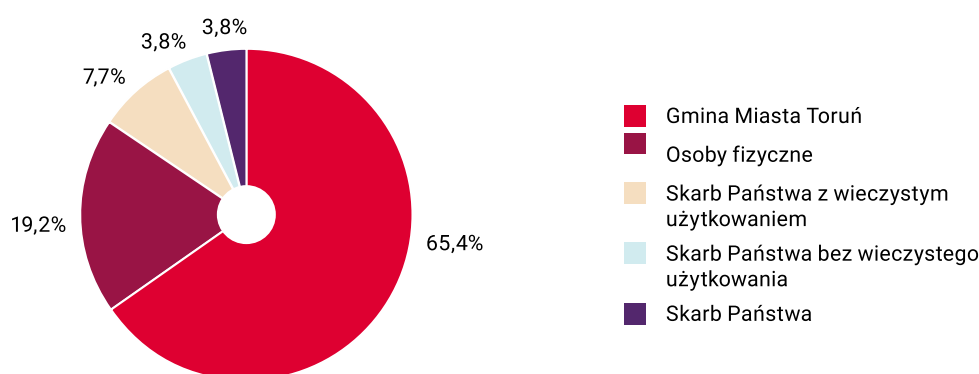


Żaden ze schronów artyleryjskich nie jest wpisany do rejestru zabytków.

2.5. Schrony amunicyjne

Opisano 26 takich obiektów. W przypadku 17 z nich, właścicielem działki, na których się znajdują jest Gmina Miasta Toruń, co stanowi 65% sumy ogólnej. 5 schronów amunicyjnych znajduje się na działkach będących własnością w rękach osób fizycznych, co stanowi 19,2% ogółu, 2-krotnie Geoportal wskazał Skarb Państwa z użytkowaniem wieczystym, w 1 przypadku prawo posiadania dotyczyło Skarbu Państwa i również w 1 Skarbu Państwa bez użytkowania wieczystego.

Wykres 16. Właściciele działek schronów amunicyjnych Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym

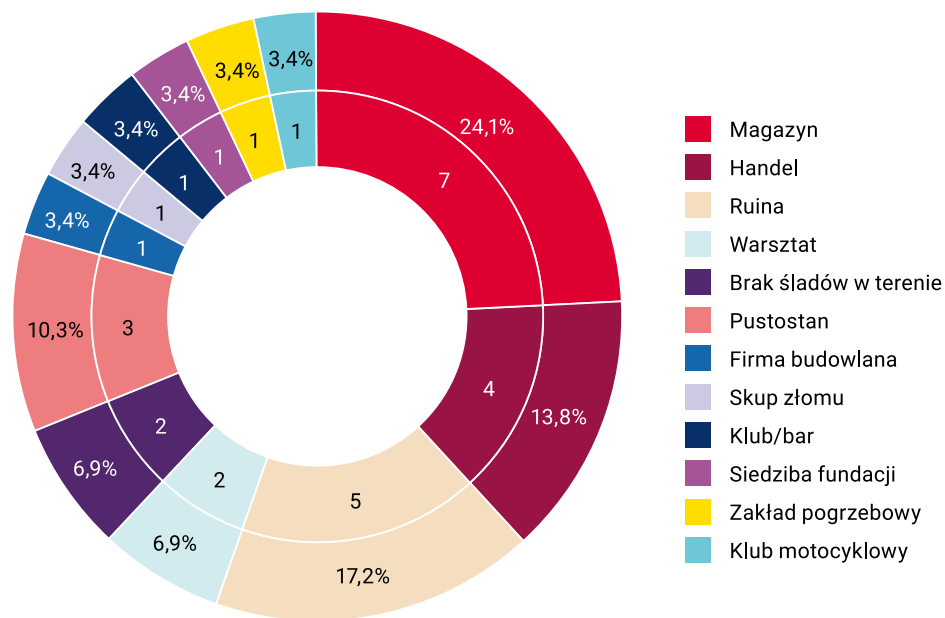


Dużo różnorodniej, podobnie jak w przypadku pierścienia wewnętrznego Twierdzy Toruń, prezentuje się współczesne wykorzystanie schronów amunicyjnych, dlatego dla zobrazowania tej różnorodności podaliśmy na wykresie wartości liczbowe i procentowe. Tak, jak w poprzednich przypadkach podawano wszystkie sposoby użytkowania, gdy było ich więcej niż jeden.

Po raz kolejny najwięcej odnotowano powierzchni magazynowych (7 sztuk, co stanowi 24,1%). Występują również 4 obiekty handlowe, co stanowi 13,8% ogółu: sklep metalowy (schron M-2 przy ul. Nad Zatoką), sklep z częściami samochodowymi (schron M-9 przy ul. Polnej), sklep myśliwski (schron M-22 przy ul. Okólnej) oraz sklep sieci spożywczej (schron M-24 przy ul. Okólnej). Dwa ostatnie charakteryzują się dużą ilością przebić w ścianach działowych. W zaledwie 2 znajdują się warsztaty. Jeden z najemców takiego obiektu jako utrudnienie w prowadzeniu działalności wskazał proporcje pomieszczeń wewnętrznych (wąskie i długie) oraz szerokość otworu wejściowego, uniemożliwiająca wniesienie dużych obiektów do środka. Po-

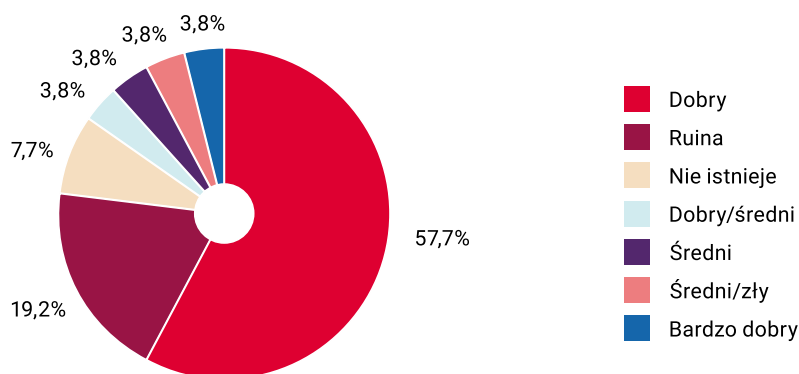
jedyncze schrony amunicyjne wykorzystywane są jako: siedziba firmy budowlanej, skup złomu, klubu motocyklowego, dom przedpogrzebowy. Jeden z obiektów stanowi część siedziby Fundacji Historii Polskiej Broni Pancernej (schron M-17 przy ul. Kluczyki). W statystyce występują również trwałe ruiny, których jest aż 17,2% (5 sztuk). Po 2 schronach nie pozostały żadne ślady w terenie, a pustostanów jest tylko 3.

Wykres 17. Użytkowanie schronów amunicyjnych Twierdzy Toruń w ujęciu procentowo-liczbowym



Pomimo tego, że 5 obiektów pozostaje ruinami, to ogólny obraz stanu zachowania schronów amunicyjnych prezentuje się dobrze, ponieważ stan 57,7% określono jako dobry. W przypadku 2 dzieł nie zachowały się żadne ślady w terenie. Pojedyncze obiekty określono jako średni stan zachowania, średni bądź zły i bardzo dobry. W ostatnim przypadku chodzi o wspomniany wcześniej dom przedpogrzebowy czyli schron M-19 przy ulicy Okólnej.

Wykres 18. Stan zachowania schronów amunicyjnych Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



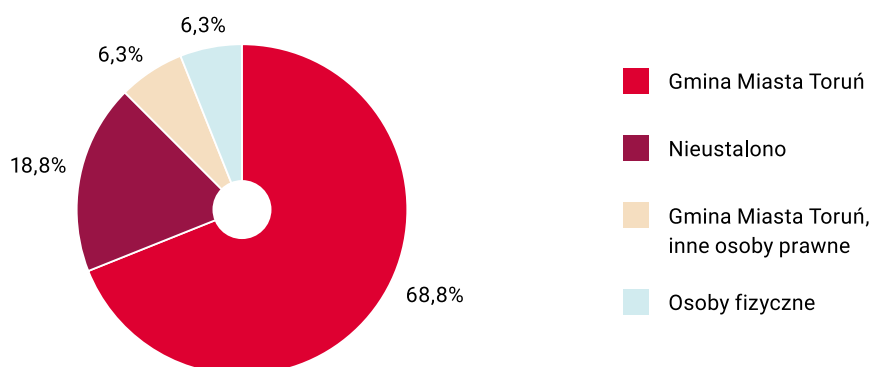
Żaden z opisywanych obiektów nie znajduje się w rejestrze zabytków.

2.6. Baterie artyleryjskie

Łącznie opisano 16 baterii ziemnych i kubaturowych wraz z obiektami towarzyszącymi. W przypadku baterii ziemnych trudno mówić o wykorzystaniu i adaptacji tych dzieł fortecznych. W tym przypadku w opisie używano określenia nieużytek bądź formy ziemne zniwelowane.

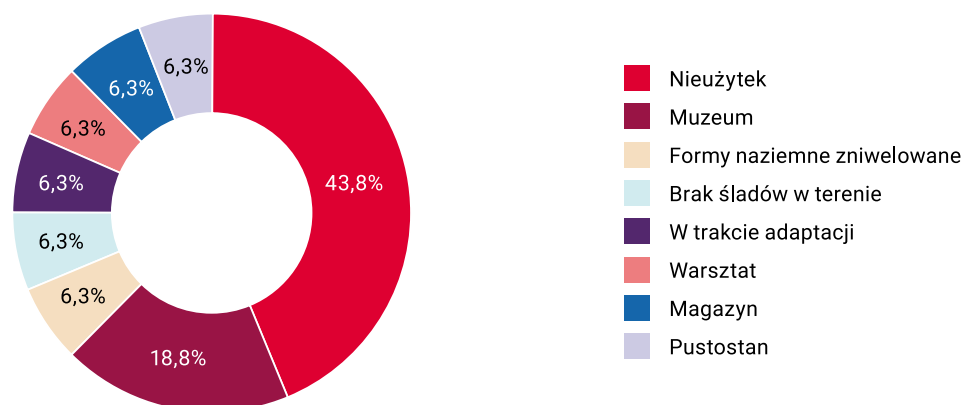
W przypadku 11 spośród nich, co stanowi 68,8% właścicielem działek jest Gmina Miasta Toruń. Niestety, nie ustalono 3 prawa własności gruntów w przypadku trzech obiektów. W jednym przypadku obiekt znajduje się na obszarze objętym własnością zarówno miejska, jak i innych osób prawnych. W jednym przypadku Geoportal wskazał osobę fizyczną.

Wykres 19. Własność działek baterii artyleryjskich Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



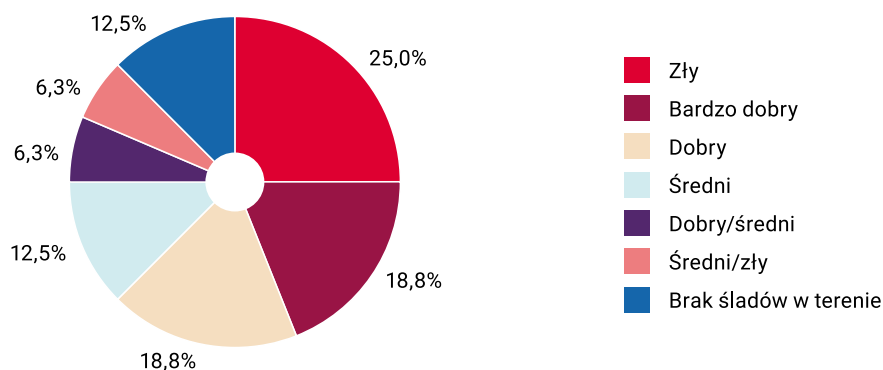
W związku z tym, że opisywany rodzaj dzieł Twierdzy Toruń dotyczy w dużej części form ziemnych, toteż obecnie możemy mówić o wykorzystaniu gruntu, nie zaś formy murowano-ziemnej. Stąd też 43,8% w omawianej grupie stanowią nieużytki. Jednym z ostatnich obiektów przekształconych w ten sposób jest Długa Bateria, a obszar jaki zajmowała wtórnie wykorzystano m.in. pod budowę nasypu estakady Trasy Średnicowej. W 3 przypadkach mówić możemy o urządzeniu w tych obiektach muzeum. Są to: wieża pancerna armaty 10 cm (doświadczalna) – bateria AB IV, bateria półpancerna 10 cm (SLB) oraz schron amunicyjny baterii SLB znajdujące się przy ul. Poznańskiej i stanowiące część Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń prowadzonego przez Toruńskie Towarzystwo Fortyfikacyjne. W przypadku pozostałych można mówić w pojedynczych przypadkach o całkowitym braku śladów w terenie, adaptacji na warsztat, magazyn. Jeden z obiektów pozostaje pustostanem. W trakcie adaptacji do nowych funkcji znajduje się schron południowy Długiej Baterii.

Wykres 20. Sposób użytkowania baterii artyleryjskich Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



W związku z tym, że znaczną część obiektów baterii artyleryjskich stanowią formy ziemne, stan 4 z nich (25%) można określić jako zły. Jednocześnie 3 obiekty muzealne (Muzeum Fortyfikacji Pancерnej Twierdzy Toruń) znajdują się w bardzo dobrej kondycji. Kolejne 3 również można określić jako dobrze zachowane, a 2 jako znajdujące się w średnim stanie. Względem pojedynczych obiektów pojawiły się określenia niejednoznaczne „średni/zły” oraz „dobry/średni” stan zachowania. 2 spośród tej grupy dzieł Twierdzy Toruń można określić jako nieistniejące – brak po nich śladów w terenie.

Wykres 21. Stan zachowania baterii artyleryjskich Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Trzy wyżej wspomniane obiekty muzealne ujęte są w rejestrze zabytków nieruchomych.

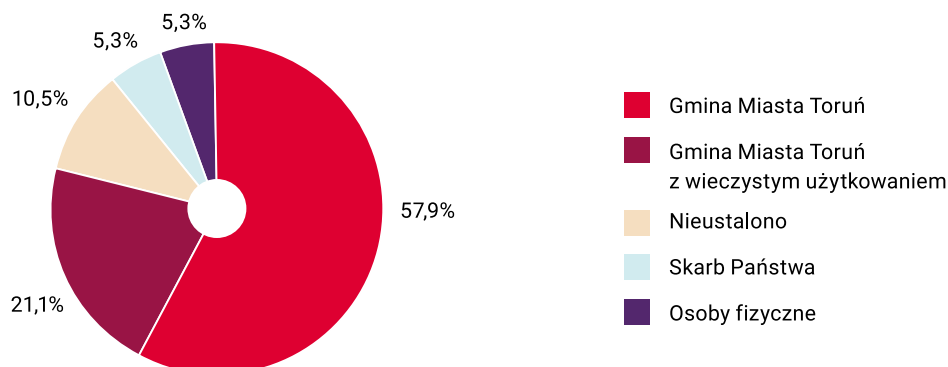
2.7. Tradytory i schrony bierne rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r.

Zinwentaryzowano 19 takich obiektów z czego 14 to betonowe schrony dla dwóch armat flankujących międzypole fortów, 4 to schrony bierne rozbudowy mobilizacyjnej z 1914 r., zaś 1 to dwustanowiskowy tradytor karabinów maszynowych. W przypadku schronów biernych trudno mówić o nadaniu im nowej funkcji, ponieważ są lub były to niewielkie obiekty o specyficznej funkcji, np. osłony studni ujęć wody dla miasta.

Podsumowując jednak tę grupę jako całość można stwierdzić, że 11 (57,9%) z nich znajduje się na działkach będących własnością Gminy Miasta Toruń, a następne 4 GMT oddało w wieczyste użytkowanie. Własności 2 działek nie udało się ustalić. Pojedyncze należą do Skarbu Państwa i osób fizycznych, co stanowi razem 10,6%.

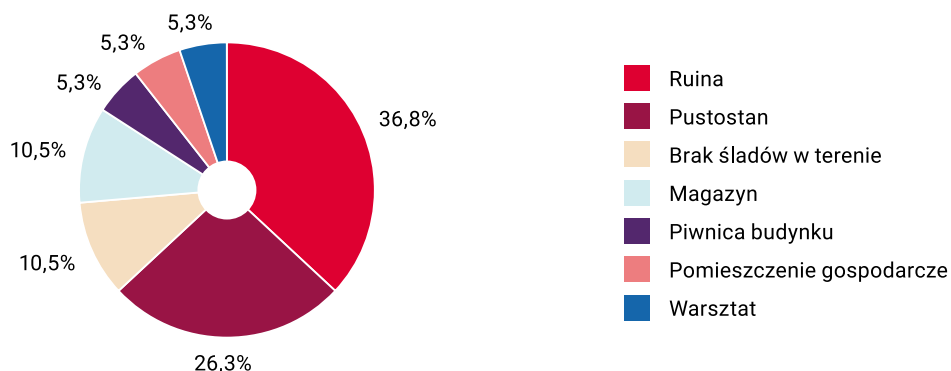
Wykres 22. Własność działek tradytorów i schronów biernych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. w ujęciu procentowym

Łącznie aż 73,7% obiektów można zaliczyć do całkowicie zniszczonych, bądź nie-



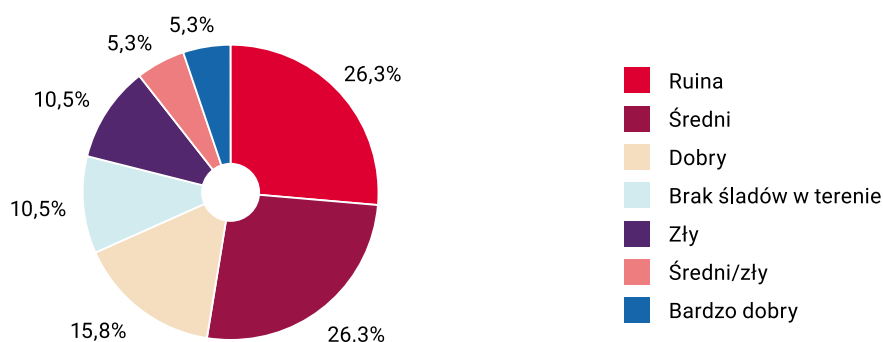
wykorzystanych. Wśród nich 7 znajduje się w stanie ruiny, co stanowi 36,8%, 5 jest pustostanami (26,3%), a po 2 nie pozostał żaden ślad w terenie. Istnieje możliwość ponownego wykorzystania pustostanów, jednak w tym przypadku jest to wątpliwe ze względu na stan zachowania i kubaturę. W 2 obiektach umiejscowiono magazyny, które w tym przypadku raczej powinno się określić mianem schowków. W 1 zlokalizowany jest warsztat ślusarski, a w kolejnym pomieszczenie gospodarcze. Najciekawszy jest jednak Tradystor T-3 przy ulicy Skłodowskiej-Curie, który obecnie stanowi podpiwniczenie domu mieszkalnego.

Wykres 23. Użytkowanie tradystorów i schronów biernych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. w ujęciu procentowym



Jak już wcześniej wspomniano, użytkowanie 7 z nich można określić, jako utrzymywane w stanie ruiny, jednak co do 2 spośród nich można stwierdzić, że w pewnym stopniu są zachowane i ich stan określić jako zły, a 1 jako „średni/zły”. W związku z tym tylko 26,3% określono mianem ruiny. Tyleż samo (5 sztuk) można nazwać zachowanymi w średnim stanie. 2 nie zachowały się do dzisiejszych czasów. Tylko 2 obiekty są w dobrej kondycji, a 1 w bardzo dobrej (tradystor T-14 przy Forcie XIII).

Wykres 24. Stan zachowania tradystorów i schronów biernych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. w ujęciu procentowym

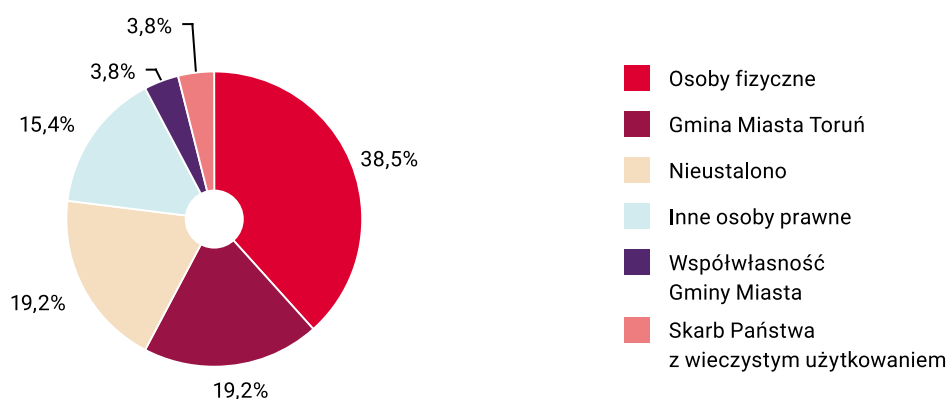


Żaden z opisywanych wyżej obiektów nie jest wpisany do rejestru zabytków.

2.8. Schrony rezerw odcinkowych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r.

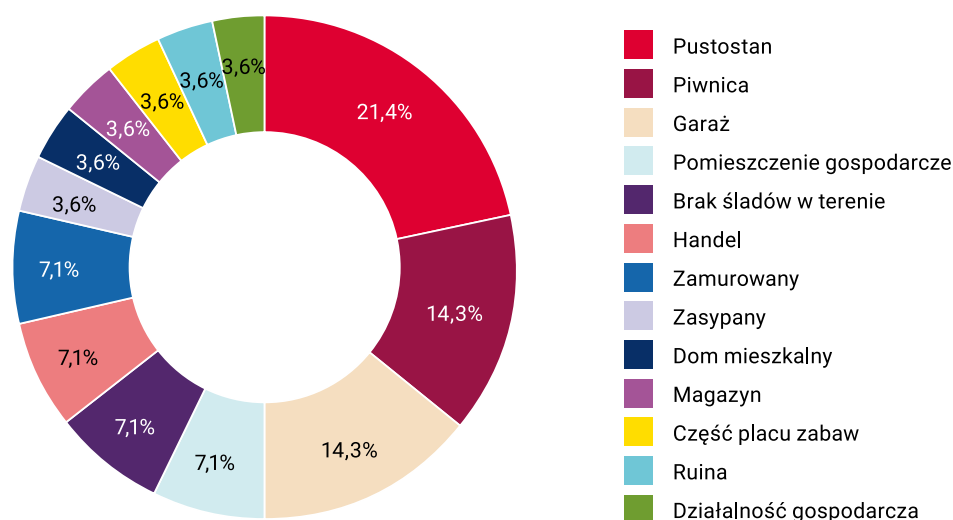
Zinventaryzowano 26 takich obiektów. W przypadku 38,5% właścicielem działki, na której znajduje się obiekt są osoby fizyczne. Ten fakt można tłumaczyć tym, że w kilku przypadkach schrony rezerw odcinkowych stanowią podpiwniczenie późniejszych budynków. Tylko w 5 przypadkach teren należy do Gminy Miasta Toruń. Nie udało ustalić się prawa własności w 5 przypadkach. Inne osoby prawne (m.in. kościół – zgromadzenie zakonne) władają 4 działkami, na których zlokalizowane są schrony odcinkowe. W jednym przypadku mamy współwłasność gminy (Gminy Miasta Toruń, przyp. A.Z.) i również w jednym jest to Skarb Państwa z wieczystym użytkowaniem.

Wykres 25. Własność działek schronów rezerw odcinkowych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. w ujęciu procentowym



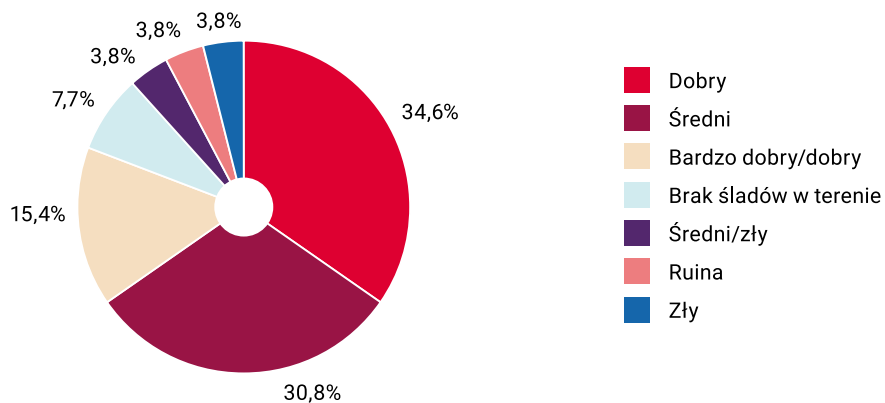
W 6 przypadkach schrony odcinkowe są pustostanami, co stanowi 21,4% całości. W 2 przypadkach nie odnaleziono żadnych śladów w terenie, 1 obiekt jest ruiną. Zamurowane pozostają 2 schrony, a 1 został zasypany. W 1 przypadku schron zabudowano domem mieszkalnym. W pozostałych przypadkach schrony te użytkuje się następująco: jako piwnica budynku – 6, garaż – 4, pomieszczenie gospodarcze – 2, handel – 2, magazyn – 1, inna działalność gospodarcza – 1. W jednym przypadku mamy do czynienia z ruiną będącą zarazem częścią placu zabaw – jest to schron odcinkowy Kozacka III (Grupa V – 3).

Wykres 26. Użytkowanie schronów rezerw odcinkowych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. w ujęciu procentowym



Stan ogólny schronów odcinkowych można określić jako dobry (9 obiektów, co stanowi 34,6% ogółu) i średni (8 obiektów – 30,8%). W przypadku 4 ich stan oceniono na bardzo dobry/dobry, co stanowi 15,4% całości. W pozostałych przypadkach można mówić o ogólnie złym stanie zachowania: 2 obiekty nie istnieją, 1 zachował się w średnim/złym stanie, 1 jest ruiną, a 1 pozostaje w złej kondycji. Łącznie stanowi to 19,2% całości.

Wykres 27. Stan zachowania schronów rezerw odcinkowych rozbudowy mobilizacyjnej 1914 r. w ujęciu procentowym

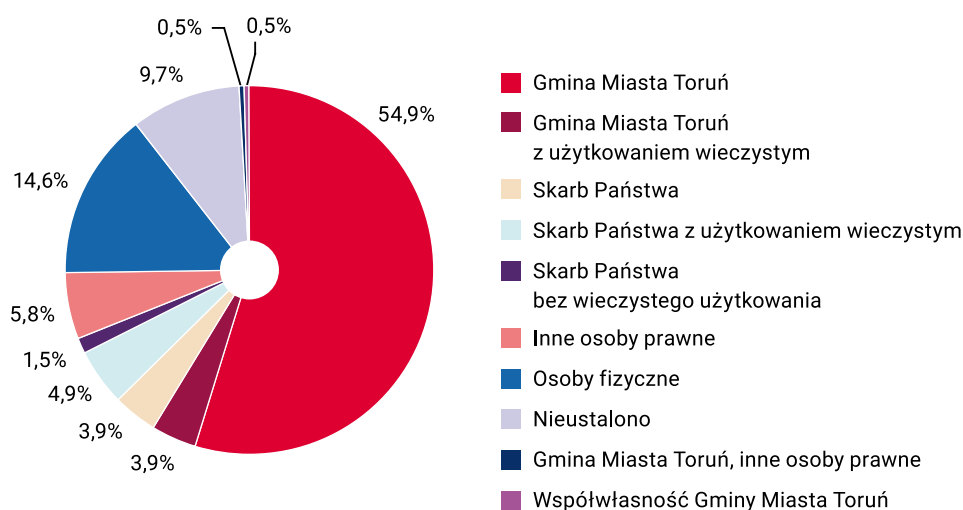


Żaden z opisywanych obiektów nie znajduje się w rejestrze zabytków nieruchomości.

Podsumowanie

W ponad połowie przypadków właścicielami działek (niekoniecznie obiektów, co należy podkreślić) jest Gmina Miasta Toruń (54,9% i 113 obiektów), kolejnych 8 GMT oddało w wieczyste użytkowanie (3,8%). W przypadku 1 działki występowała współwłasność Gminy (Miasta Toruń, przyp. A.Z.). Jeden z obiektów znajdował się na działkach będących własnością zarazem innych osób prawnych, jak i Gminy Miasta Toruń. Wysoki odsetek działek gminnych może wynikać z nieuregulowania prawa własności działek przez właścicieli samych obiektów. Być może dobrym krokiem, byłoby dążenie ze strony właścicieli dzieł Twierdzy Toruń i władz miasta do uporządkowania tych kwestii. Z drugiej strony, w szczególności w przypadku fortów, są to duże powierzchnie, co wiąże się z koniecznością znacznych nakładów finansowych. W przypadku, gdy brak jest finansów na bieżące utrzymanie obiektu, trudno mówić o możliwości wykupu działki. Następnie, w 30 przypadkach właścicielami działek są osoby fizyczne, co stanowi 14,6% procent całości. Nie udało się ustalić prawa własności działek w 20 przypadkach (Geoportal Miasta Torunia oznacza te tereny mianem „własność nieustalona”), co stanowi aż 9,7% całości przebadanych dzieł Twierdzy Toruń. Może to świadczyć o ich skomplikowanej sytuacji prawnej, ale również o nieaktualnych bądź niekompletnych danych zamieszczanych w Geoportalu. Skarb Państwa pozostaje dysponentem 8 działek, a kolejnych 10 oddał w użytkowanie wieczyste, 3 posiada bez prawa użytkowania wieczystego. Razem stanowi to 10,3%. 12 działek znajduje się w rękach tzw. „innych osób prawnych”.

Wykres 28. Właściciele działek dzieł Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



Niezwykle skomplikowaną w ujęciu sumarycznym jest kwestia użytkowania dzieł Twierdzy Toruń. Przede wszystkim jeden obiekt może spełniać więcej niż jedną funkcję. Dołożono wszelkich starań by podana niżej statystyka wiernie odzwierciedlała rzeczywistość, dlatego nie utworzono kategorii „Inne”. Unikano również kategoryzacji o wysokim stopniu uogólniania, odwołując się do podziałów ogólnych typu: funkcje usługowe, handlowe itp. Podanie realnych przykładów adaptacji i użytkowania dokumentowanych obiektów, może stanowić zachętę dla inwestorów i potencjalnych najemców do wykorzystania ich w podobny sposób. Nie we wszystkich przypadkach jest to możliwe, szczególnie gdy do danego obiektu nie ma dojazdu oraz brakuje możliwości przyłączenia podstawowych dziś mediów.

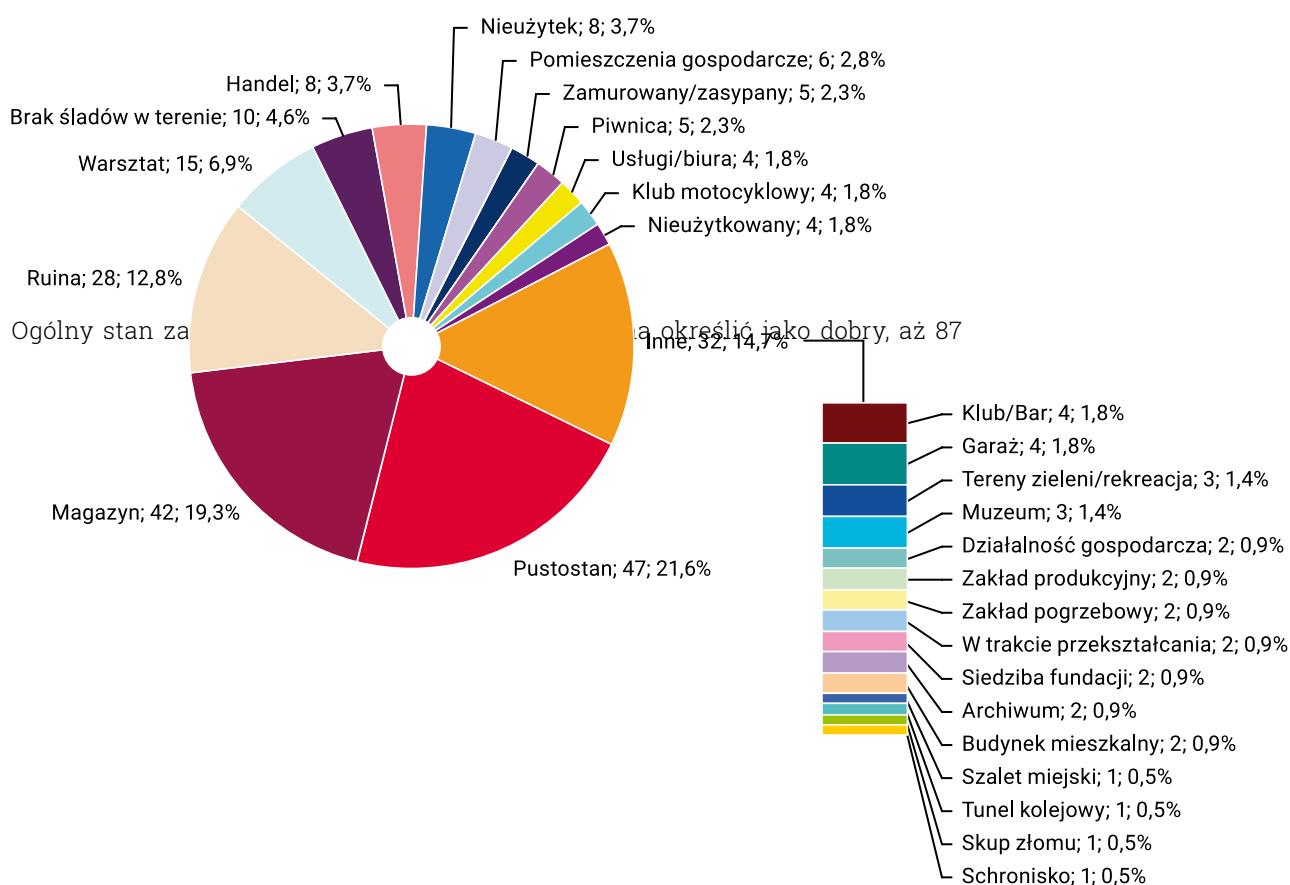
Podsumowując: 47 dzieł Twierdzy Toruń stanowią pustostany (21,6%), następnie powierzchnie magazynowe (42 obiekty, 19,3%). Do dziś (porównując z rokiem 1993) nie zachowało się 10 obiektów, co stanowi 4,6% całości, a 28 obiektów stanowią ruiny (12,8%), 8 obiektów określono mianem nieużytku (3,7%), kolejnych 5 jest zamurowanych bądź zasypanych (2,3%), a w przypadku 4 zaprzestano eks-

placówki (1,8%). Wykorzystanie gospodarce schronów i innych tego typu budowli koncentruje się wokół usług naprawczych – warsztatów (15 sztuk, 6,9%), handlu (8 sztuk, 3,7%), biur–punktów usługowych (4 sztuki, 1,8%), barów (4 sztuki, 1,8%), innej działalności gospodarczej (2 sztuki, 0,9%), zakładów produkcyjnych (2 sztuki, 0,9%), domów pogrzebowych (2 sztuki, 0,0%). Wbrew obiegowej opinii, w zaledwie jednym obiekcie zlokalizowany jest punkt skupu złomu, co stanowi 0,5% całości. Należy dodać, że w Forcie IV zlokalizowany jest nie tylko schronisko, które podano w statystykach, ale również restauracja, sale bankietowe i inne elementy związane z wypoczynkiem i rekreacją. Pominięto je w statystykach, by nie pogarszać ich czytelności.

Dziela Twierdzy Toruń służą mieszkańcom miasta na co dzień. W 6 znajdują się proste pomieszczenia gospodarcze (2,8%), 5 stanowią podpiwniczenia budynków – również prywatnych (2,3%), w 4 zlokalizowano garaże (1,8%), 3 stanowią część terenów zielonych lub rekreacyjnych, np. strzelnicy sportowej (1,4%), 2 (0,9%) przekształcono lub użytkuje się jako domy czy mieszkania (Fort Jakuba i schron odcinkowy Pod Dębową Górą V, Grupa III – 5).

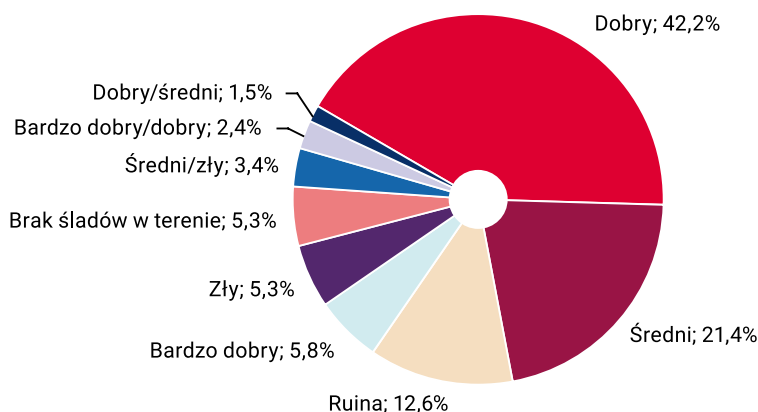
W obiektach Twierdzy Toruń koncentruje się również życie społeczne. W aż 4 (1,8%) znajdują się kluby motocyklowe, 3 (1,4%) obiekty stanowią Muzeum Fortyfikacji Panczernej Twierdzy Toruń, w sąsiadujących z nim 2 obiektach znajduje się siedziba Fundacji Historii Polskiej Broni Panczernej, jeden obiekt w całości zaadaptowano na archiwum (Koszary Bramy Lubickiej), a jeden częściowo pełni taką funkcję (w zespole magazynów prowiantowych przy ul. Generała Dąbrowskiego). Dwa spośród omawianych dzieł Twierdzy Toruń znajdują się w trakcie przekształcania, w 1 zlokalizowano szalet miejski, kolejny pozostaje elementem tunelu kolejowego (co jest zgodne z założeniami projektowymi dla tego obiektu).

Wykres 29. Użytkowanie dzieł Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



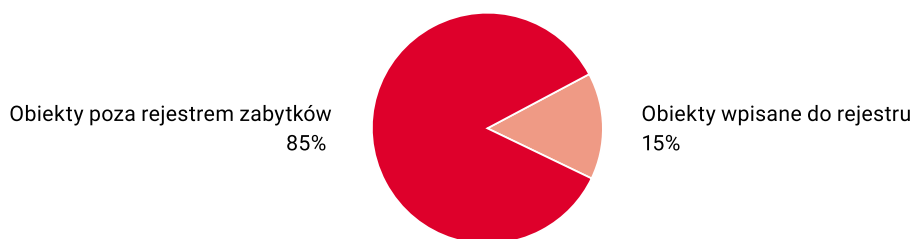
spośród 206 obiektów można tak określić, co stanowi 42,2%. 21,4% i 44 zabytki można uznać za zachowane w średnim stanie, niestety, aż 26 (12,6%) pozostaje w formie ruiny. 12 obiektów zachowało się w bardzo dobrej kondycji, co stanowi 5,8% całości, natomiast 11 mieści się po drugiej stronie skali i jest zachowanych w stanie złym (5,3%). Po kolejnych 11 nie zachował się żaden ślad w terenie. Pojawiają się również wskazania niejednoznaczne; 7 obiektów w stanie średnim/złym, 5 bardzo dobrym/dobrym, a 3 średnim/złym.

Wykres 30. Stan zachowania dzieł Twierdzy Toruń w ujęciu procentowym



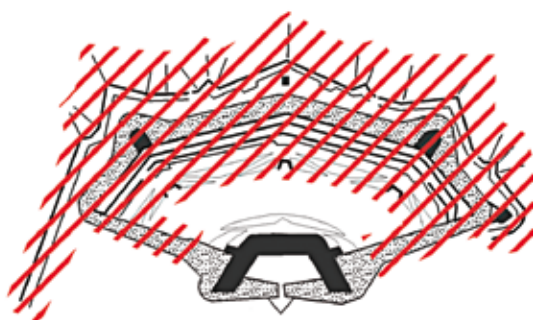
Opisane obiekty pierścienia wewnętrznego Twierdzy Toruń są niemal w połowie wpisane do rejestru zabytków nieruchomych. Zinwentaryzowano 12 z 27 takich budowli. Wszystkie 15 fortów pierścienia zewnętrznego znajduje się w rejestrze zabytków nieruchomych. Ze schronów międzypolowych tylko dwa z nich (schrony piechoty J-6 i J-7) znalazły się w rejestrze. Spośród obiektów zaliczanych do baterii artyleryjskich tylko trzy z nich: wieża pancerna armaty 10 cm (doświadczalna) – bateria AB IV, bateria półpancerna 10 cm (SLB) oraz schron amunicyjny baterii SLB znajdujące się przy ul. Poznańskiej i stanowiące część Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń, są zabytkami rejestrowymi. Razem daje to 31 obiektów wpisanych do rejestru ujętych w poniższym opracowaniu, co stanowi 15% wszystkich zinwentaryzowanych dzieł Twierdzy Toruń.

Wykres 31. Dzieła Twierdzy Toruń wpisane do rejestru zabytków w ujęciu procentowym



Karty obiektów

6.1. Pierścień wewnętrzny



FORT JAKUBA

NAZWA POLSKA: Fort Św. Jakuba

NUMER PROJEKTOWY: nie nadawano

TYP: fort reditowy

MODERNIZACJE: 1880–84

ADRES: ul. Sowińskiego 9

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja szyi w dobrym stanie, znaczne uszkodzenie lica obu skrzydeł w okolicach latryn, wtórna stolarka okienna, niektóre okna osłonięte płytami wiórowymi, zachowane rzygacze w kształcie lwich głów; układ wnętrza częściowo zachowany, liczne przekształcenia związane z adaptacją na mieszkania, korytarze silnie okopcone, wewnątrz zawilgocone (przesiákanie wody opadowej, wilgoć kondensacyjna); nasyp nad reditą zachowany z licznymi wcięciami (ścieżkami) na stoku obu skrzydeł, pozostała część zniwelowana w czasie rozbiórki fos.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Obiekt w trakcie wykwaterowywania mieszkańców.

NAZWA NIEMIECKA: Jacobsfort

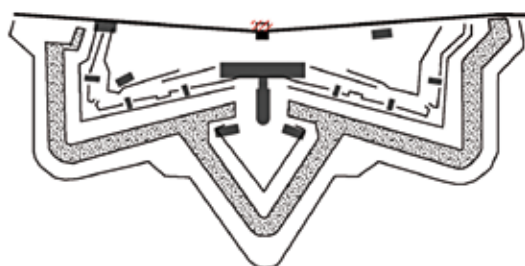
NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1828–33

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/1660 2014–06–03

GPS: 53°0'47.493"N 18°37'25.5151"E

UŻYTKOWANIE: budynek mieszkalny



FORT PRZYZCÓŁEK MOSTOWY

NAZWA POLSKA: Koszary Żymirskiego

NUMER PROJEKTOWY: nie nadawano

TYP: fort reditowy

MODERNIZACJE: 1830–37, ok. 1880

ADRES: ul. Podgórska 6/10

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

koszary – dobry: dziedzińce przekształcone na place manewrowe i zabudowane wiatami, piętrowy blokhauz wjazdowy przebudowany (skrócony od strony północnej), do ściany koszar dostawiony wtórny budynek biurowy; wewnątrz przekształcone na potrzeby produkcji przemysłowej – ściany i posadzki pokryte glazurą; elewacje schronów wałowych z dużymi ubytkami spoin i cegieł oraz zrabowanymi elementami metalowymi; nasyp zachowany w dobrym stanie, narys i profile czytelne, na całej powierzchni duże skupiska drzew; profil fosy zachowany, znaczne wypłycenie związane z zarastaniem;

rawelin z wartownią i prochownią podręczną – dobry: ściana oporowa wału spękana – wbite liczne haki wsporniczkowe, pomieszczenia wartowni i prochownia silnie zaśmiecone; nasyp zachowany, profile częściowo zatarte; blokhauz drogi krytej z zastawą zasilania fosy – dobry: niewielkie spęknięcia lica elewacji, zachowane drewniane drzwi przeciwdmuchowe.

NAZWA NIEMIECKA: Brückenkopf

NUMER OC: C–91

ROK BUDOWY: 1824–1828

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/1268 1971–10–07; 1995–01–12 (zmiana decyzji)

GPS: 52°59'57.0685"N 18°36'57.3984"E

UŻYTKOWANIE: zakład produkcyjny



BASTION ZACHODNI / REDUTA DOLNA PRZYCZÓŁKA MOSTOWEGO

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	C-90, ..., C-95
ROK BUDOWY:	ok. 1830	MODERNIZACJE:	ok. 1880
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	A/1268 1971-10-07; 1995-01-12 (zmiana decyzji)		
ADRES:	ul. Kujawska 14	GPS:	53°0'2.354"N 18°36'38.7515"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	magazyny

STAN ZACHOWANIA:

dobry: brama wjazdowa wtórna, elewacje remiz z nielicznymi spękaniem ica, dziedziniec porośnięty krzewami; nasypy z czytelnymi profilami; remizy i prochownia podręczna częściowo zaadaptowane na magazyny – dwie ogólnodostępne, dwie zamurowane; wewnątrz bloku wjazdowego nieznacznie przekształcone przez dawny lokal gastronomiczny; nasypy z zachowanymi profilami, porośnięte drzewami i krzewami. Doprowadzona instalacja elektryczna.



BASTION WSCHODNI / REDUTA GÓRNA PRZYZCÓŁKA MOSTOWEGO

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	ok. 1830	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	A/1268 1971–10–07; 1995–01–12 (zmiana decyzji)	GPS:	53°0'7.8743"N 18°37'4.8032"E
ADRES:	ul. Dybowska 6	UŻYTKOWANIE:	schowki lokatorskie
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń		

STAN ZACHOWANIA:

średni: zachowane dwie remizy i prochownia podręczna, na dziedzińcu szkieletowy budynek mieszkalny (dawne kasyno i siedziba OSMW); nasyp osunięty, o widocznym profilu, porośnięty drzewami; fosa czytelna, zaśmiecona.

Remizy i prochownia zaadaptowane na schowki lokatorskie.



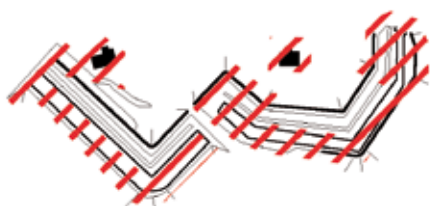
ZAMEK DYBOWSKI

NUMER DOK:	brak	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1429, adaptacja ok. 1808	MODERNIZACJE:	ok. 1840
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/919 1934-02-12		
ADRES:	na zachód od Mostu Piłsudskiego	GPS:	53°0'4.1494"N 18°35'59.7026"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	trwała ruina

STAN ZACHOWANIA:

średni: w murze obwodowym zamku czytelne strzelnice artyleryjskie; kleszczowy wał ziemny znacznie osypały – czytelny, zachowana brukowana droga dojazdowa.

Od ok. 1840 roku Zamek Dybowski stanowił redutę wspierającą rozbudowany Przyczółek Mostowy – nie zrealizowano planów przebudowy ruin zamku na fort poligonalny.

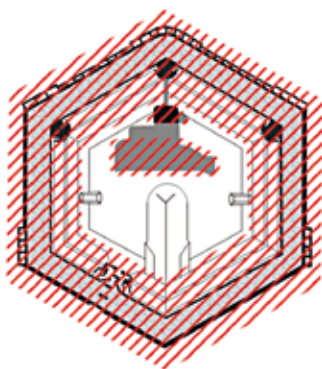


SZANIEC KĘPY BAZAROWEJ

NUMER DOK:	brak	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	ok. 1807	MODERNIZACJE:	ok. 1825, ok. 1840
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–	GPS:	53°0'15.8872"N 18°36'38.751"E
ADRES:	ul. Majdany	UŻYTKOWANIE:	skwer z punktem widokowym
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń		

STAN ZACHOWANIA:

średni/zły: zachowany mur oporowy wału prawego czoła, nasypy obu czoł i barków częściowo zniwelowane, fosa zasypiana; oba blokhauzy rozebrane; w miejscu lewego majdanu wzniesiono budynek przystani żeglarskiej, na prawym majdanie wtórny budynek mieszkalny. Obiekt utracił swoją funkcję w roku 1877, po zniszczeniu drewnianego mostu przez Wisłę. Obecnie w miejscu dawnego wjazdu na most urządzono punkt widokowy.



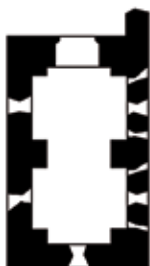
FORT KOLEJOWY

NAZWA POLSKA: Fort Kolejowy
NUMER PROJEKTOWY: nie nadawano
TYP: fort reditowy
MODERNIZACJE: 1888–90

NAZWA NIEMIECKA: Eisenbahnfort
NUMER OC: brak
ROK BUDOWY: 1863–66
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/287 1970–10–05; 2005–01–19 (postanowienie o wyjaśnieniu treści decyzji)
GPS: 53°0'17.5111"N 18°38'3.1358"E
UŻYTKOWANIE: ruina

STAN ZACHOWANIA:

ruina: obiekt wysadzony w latach 50. XX wieku, zachowane relikty ściany obwodowej koszar, prochownia wojenna i część poterny; na wale czoła stalowa podstawa (pivot) armaty 21 cm; nasypy czytelne o profilach zatartych podczas rozbiórki murów fosy – porośnięte drzewami; fosa czytelna pozbawiona profilu, także zarośnięta.



KAPONIERA NR 6

NUMER DOK: brak danych

NUMER OC: brak danych

ROK BUDOWY: 1825

MODERNIZACJE: brak

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Bulwar Filadelfijski /
ul. Wola Zamkowa

GPS: 53°0'32.9022"N 18°36'43.506"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: pomieszczenie gospodarcze

STAN ZACHOWANIA:

dobry: niewielkie ubytki spoin i zawilgocenie lica elewacji, spękania kamiennego gzymsu, wnętrze zaadaptowane na schowek; nasyp w dobrym stanie, porośnięty wysokimi krzewami.



BASTION I – PODRĘCZNY MAGAZYN AMUNICJI

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	1825	MODERNIZACJE:	1888
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/66 1998-04-29		
ADRES:	ul. Wola Zamkowa 8-10	GPS:	53°0'37.1434"N 18°36'52.858"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja spękana, nieliczne odspojenia lica, wejście do dawnej poterny grodzy I zamurowane z przelicowaniem; we wnętrzu zachowane metalowe elementy wyposażenia; nasyp nieznacznie osunięty na lewym skrzydle muru oporowego.

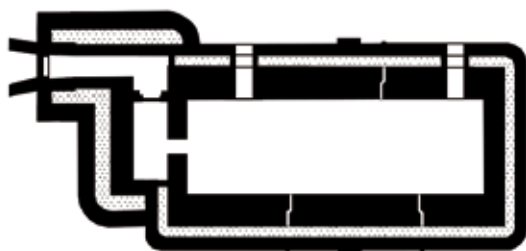


BASTION I – SCHRON POGOTOWIA (WARTOWNIA)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	1888	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	A/66 1998–04–29	GPS:	53°0'37.1434"N 18°36'52.858"E
ADRES:	ul. Wola Zamkowa 8–10	UŻYTKOWANIE:	nieużytkowany
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych		

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieliczne ubytki cegieł lica, wyraźne pęknięcie elewacji na prawym skrzydle muru oporowego, liczne graffiti; nasyp lekko osunięty na lewym skrzydle, brak darniowania skutkujący spływaniem nasypu przy większych opadach deszczu.



WOJENNY MAGAZYN PROCHU NR I (KPM – I)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	1816	MODERNIZACJE:	1888
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	A/66 1998-04-29		
ADRES:	ul. Wola Zamkowa 8-10	GPS:	53°0'36.7542"N 18°36'48.899"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni: pierwotne wejście zablokowane, dwa wtórne przebiccia w lewej (wschodniej) ścianie, duże ubytki lica, spękana izolacja przeciwwilgociowa; we wnętrzu wybetonowana ceglana posadzka; nasyp usunięty całkowicie z lewej części obiektu – materiał z usuniętego nasypu przemieszczony na pochylnię wjazdową na wał od strony zachodniej, liczne osunięcia w innych miejscach.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON AMUNICYJNY TRAWERSU WIŚLANEGO

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	B-64
ROK BUDOWY:	1890	MODERNIZACJE	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. gen. Sowińskiego 4–6	GPS:	53°0'44.844"N 18°37'22.1549"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: do elewacji dostawiony wtórny budynek, nadstawa z niewielkimi ubytkami cegieł i przerostami roślinności; nasyp usunięty na obu skrzydłach.
Doprowadzona instalacja elektryczna.



KOSZARY BRAMY LUBICKIEJ (KOSZARY CHŁOPICKIEGO)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1883–84	MODERNIZACJE	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	A/95 2003–03–27; A/1660 2014–06–03 (otoczenie koszar, część działki nr 26/1)		
ADRES:	ul. gen. Chłopickiego 1–7	GPS:	53°0'51.8382"N 18°37'14.748"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa	UŻYTKOWANIE:	Archiwum Wojsk Lądowych
STAN ZACHOWANIA:			

bardzo dobry: elewacja bez ubytków; zachowane elementy wyposażenia, na dziedzińcu i w fosie szyi zachowana pierwotna brukowana nawierzchnia; wnętrza zaadaptowane na potrzeby archiwum wojskowego; nasyp ziemny nad stropem usunięty w celu wykonania zabezpieczenia przeciwwilgociowego. Doprowadzona instalacja elektryczna.



BRAMA KOLEJOWA

NUMER DOK: brak danych

NUMER OC: brak danych

ROK BUDOWY: 1884

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: Plac Pokoju Toruńskiego

GPS: 53°0'53.163"N 18°37'6.29"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Skarb Państwa

UŻYTKOWANIE: tunel kolejowy

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieliczne ubytki cegieł lica, sklepienia poterny (tunelu kolejowego) pokryte sadzą, wylot bramy wojennej i prawe skrzydło blokhauzu zasypane podczas niwelacji fosi, zamurowana większość strzelnic i otworów wentylacyjnych blokhauzu; nasyp częściowo zniwelowany.

Tunel kolejowy pierwotnie dwutorowy. W 1987 roku podczas elektryfikacji linii kolejowej w osi tunelu poprowadzono jeden tor.

Jedyna zachowana XIX-wieczna brama Torunia.

Fotografia archiwalna - ok. 1980 rok



Fotografia archiwalna - ok. 1980 rok



SCHRON RADIOSTACJI

NUMER DOK: brak danych

ROK BUDOWY: ok. 1914

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Przy Kaszowniku 43

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: brak

GPS: 53°0'58.5536"N 18°37'0.0718"E

UŻYTKOWANIE: brak śladów - wtórny
pawilon handlowy

STAN ZACHOWANIA:

obiekt rozebrany w roku 1980, na jego miejscu wniesiono pawilon handlowy.



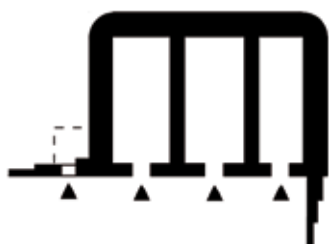
LABORATORIUM SPECJALNE NAROŻA III (BATERIA DOBRZYŃSKA)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1887	MODERNIZACJE	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–	GPS:	53°0'55.3064"N 18°36'58.333"E
ADRES:	ul. Przy Kaszowniku / ul. Dobrzyńska	UŻYTKOWANIE:	pustostan
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa		

STAN ZACHOWANIA:

średni: niewielkie ubytki i wysolenia lica elewacji, gzyms w dobrym stanie, ceglana nadstawa wtórnie otynkowana, z niewielkimi ubytkami, zachowane trzy pary dwuskrzydłowych stalowych wrót wejściowych i jedna z dwóch działobitni dla stacjonarnych armat 15 cm, wewnątrz pozostałości windy amunicyjnej, relikty mechanizmu podnoszenia płyt pancernych, w jednym pomieszczeniu drewniana podłoga, nasyp rozkopany, zniwelowany na prawym skrzydle.

Obiekt wystawiony na sprzedaż przez Agencję Mienia Wojskowego.



SCHRON POGOTOWIA „KASZOWNIK” (NA TERENIE FIRMY „GENTOR”)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	ok. 1884	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. gen. Władysława Sikorskiego 35	GPS:	53°0'58.8442"N 18°36'55.301"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja i kamienny gzymś bez większych ubytków, pod gzymsem dobudowana stalowa wiata oparta na czterech podporach, wtórne zamknięcia otworów wejściowych, w osi środkowej komory drzwi pancerne przeniesione z innej lokalizacji; ubytki lica prawej ściany oporowej, w lewej wybite wtórne mniejsze wejście do wnętrza w nasypie wału; prawa skrajna komora używana jako schowek na opał, pozostałe – brak danych; nasyp nad schronem i prawym skrzydle w dobrym stanie, nasyp lewego skrzydła zniwelowany; dziedziniec z wtórnymi betonowymi ścianami oporowymi.



KOSZARY BRAMY KASZOWNIKA (KOSZARY BOGUSŁAWSKIEGO)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	B-65
ROK BUDOWY:	1887	MODERNIZACJE	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Wały Gen. Sikorskiego 27–29	GPS:	53°0'56.3983"N 18°36'37.766"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	obiekty handlowe

STAN ZACHOWANIA:

budynek koszarowy – dobry: nieznaczne spękania lica elewacji, wykwity soli w okolicach gzymsu, przerosty roślinności w okolicach fryzu wieńczącego, kanały drenażu stropu pozbawione ceglanych ścianek zamykających, usunięte żeliwne rygacze, liczne przekształcenia otworów okiennych i drzwiowych; nasyp usunięty na lewym skrzydle, częściowo przeformowany na skraju prochowni, wał czołowy z przedpiersiem zniwelowany – na rozsypisku ogródki działkowe; schrony pogotowia na wale rozebrane; prochownia – skuta wtórna warstwa tynku elewacji, kamienna nadstawa w dobrym stanie, wstawione wtórne stalowe drzwi.
Doprowadzona instalacja elektryczna.



ZESPÓŁ MAGAZYNÓW PROWANTOWYCH Z PIEKARNIĄ I MAGAZYNEM FURAŻU

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	1885–88	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/118 1993–12–31		
ADRES:	ul. gen. Dąbrowskiego 6	GPS:	53°0'55.204"N 18°36'41.8522"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	obiekty handlowe, archiwum
STAN ZACHOWANIA:			

piekarnia i magazyn prowiantowy – bardzo dobry: nieliczne spękania lica i zacieki na fasadzie, pojedyncze przekształcenia otworów okiennych i drzwiowych, wtórna stolarka; wnętrza nieznacznie przekształcone na potrzeby prowadzonej działalności najemców, usunięte piece piekarnicze, zachowane elementy instalacji wentylacyjnej i transportowej; nasyp w dobrym stanie;
 magazyn furazżu – dobry: lico elewacji z nielicznymi ubytkami w okolicach rynien, przebite wtórne otwory okienne i drzwiowe; wnętrza przekształcone na potrzeby prowadzonej działalności gospodarczej najemców. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON STACJI POMP

NUMER DOK: brak danych

NUMER OC: brak danych

ROK BUDOWY: ok 1882

MODERNIZACJE: ok. 1888?

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Szumana 6

GPS: 53°0'49.5526"N 18°36'37.603"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

zły: elewacja wtórnie otynkowana (z dużymi ubytkami tynku), znaczne uszkodzenia i wysolenia lica, powiększony środkowy otwór wejściowy, ceglana nadstawa silnie przerośnięta roślinnością – spękana; wewnątrz przekształcone, silnie zdewastowane; nasyp porośnięty drzewami i krzewami miejscami wrośniętymi w struktury murowe.



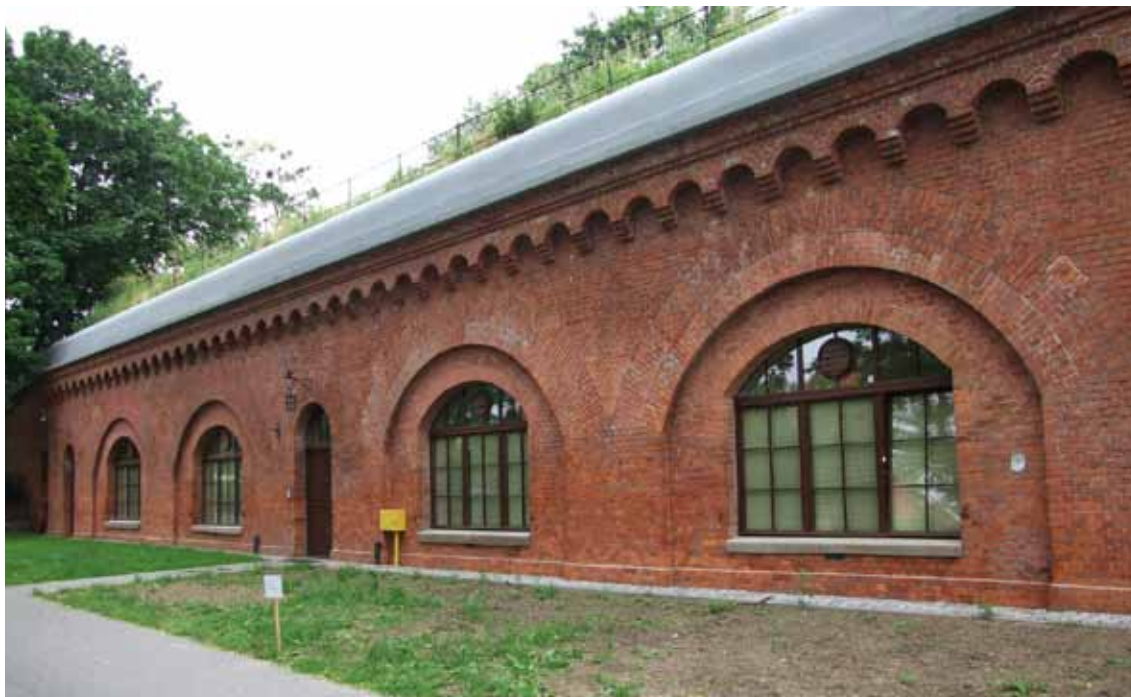
PODWAŁNIA BASTIONU IV (KOSZARY: BRAMY CHEŁMIŃSKIEJ, JASIŃSKIEGO)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	B-66
ROK BUDOWY:	ok. 1887	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Wały Gen. Sikorskiego 23/25	GPS:	53°0'52.9448"N 18°36'26.074"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni: liczne punktowe uszkodzenia lica muru, przemurowana lub zaślepiąca część otworów drzwiowych i okiennych, zachowane cztery żeliwne rzygacze w kształcie lwich głów, oraz trzy sztuki drzwi pancernych z okresu II wojny; wewnątrz częściowo przekształcone – liczne ścianki działowe; nasyp wału z przedpiersiem zniwelowany – zrzucony na skarpę i do dawnej fosy, porośnięty krzewami, stoki zdeptane z licznymi śladami spływu wód opadowych, schrony pogotowia na wale rozebrane.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



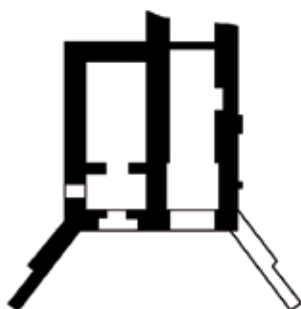
LEWY HANGAR BRAMY CHEŁMIŃSKIEJ (SCHRON LABORATORIUM)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	ok. 1893	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Uniwersytecka 5–15	GPS:	53°0'50.2031"N 18°36'19.604"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: ściany w osiach komór przebite – zamienione na duże otwory okienne, wtórna stolarka okienna, na elewacji miejscowe wysolenia i ubytki cegiel lica; wewnątrz częściowo przekształcone, dostawione ściany działowe; nasyp osunięty na lewym skrzydle, po prawej stronie zniesiony całkowicie podczas rozbiórki Nowej Bramy Chełmińskiej.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



PROCHOWNIA Z POTERNĄ KURTINY BASTIONÓW V – VI

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	B-68
ROK BUDOWY:	ok. 1825	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Wały Gen. Sikorskiego 17	GPS:	53°0'45.8924"N 18°36'5.5652"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	maszynownia agregatów prądotwórczych

STAN ZACHOWANIA:

średni: elewacja wtórnie otynkowana, ubytki uzupełnione zaprawą, powiększony otwór wejściowy poterny; zachowane zewnętrzne stalowe dwuskrzydłowe wrota prochowni, usunięta prawa ściana oporowa; wewnątrz przekształcone poprzez wyburzenia ścian działowych – zaadaptowane na maszynownię agregatów prądotwórczych; nasyp usunięty.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



GRODZA V Z BLOKHAUZEM

NUMER DOK: brak danych

NUMER OC: A-2

ROK BUDOWY: ok. 1825

MODERNIZACJE: brak danych

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Bulwar Filadelfijski 1

GPS: 53°0'27.7895"N 18°36'0.5249"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: szalet miejski

STAN ZACHOWANIA:

dobry: liczne wysolenia, punktowe ubytki cegieł lica, korona muru z miejscowymi przerostami roślinności, metalowe zabezpieczenie przeciwstrumowe nad przepustem fosy w znacznej części zrabowane, prawa żeliwna rura spustowa przepustu uszkodzona; blokhaus i ściana od strony fosy po konserwacji, zachowane pierwotne wrota na plac broni; nasyp w dobrym stanie, częściowo odtworzony nasyp placu broni.

Wnętrze przekształcone – adaptacja na szalet miejski.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



GRODZA VI

NUMER DOK: brak danych

ROK BUDOWY: ok. 1825

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Bulwar Filadelfijski 1

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

średni: znaczne spękania lica, elewacja przepruta wtórnymi otworami okiennymi, pierwotne strzelnice karabinowe zamurowane, na lewej ścianie wstawione wtórne dwuskrzydłowe stalowe drzwi przeciwpodmuchowe; galeria strzelecka (połączenie z grodzą V) usunięta podczas budowy mostu drogowego – otwór zamknięty wtórną ścianą ceglana; na ścianie zlewni brak obu rzygaczy w kształcie lwich głów; wewnątrz przekształcone na lokal gastronomiczny.

Pierwotne wejście do zespołu grodzy V/VI zasypane w wyniku likwidacji Szańca Panieńskiego (ok 1900) i wału głównego (lata 20. XX w.), obecne otoczenie ukształtowane w wyniku budowy Ślimaka Getyńskiego.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

NUMER OC: A-1

MODERNIZACJE: brak danych

GPS: 53°0'27.8129"N 18°36'3.7307"E

UŻYTKOWANIE: klub muzyczny



1:2000



HANGAR ZACHODNI (II KOSZARY ŻYMIRSKIEGO)

NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak danych
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Poznańska 10a	GPS:	52°59'44.376"N 18°36'17.924"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni: nieznacznie złuszczone lico i liczne wysolenia na elewacji, gzyms w dobrym stanie – przebity betonowymi elementami fundamentu nadbudowanej na schronie hali, kamienna nadstawa nieznacznie porośnięta roślinnością, otwory okienne zamurowane z przelicowaniem, na skrzydłach murowane dobudówki; wewnątrz nieznacznie przekształcone, komory zamienione na pomieszczenia chłodnicze, latryna na lewym skrzydle podzielona na dwie części, kuchnia wtórnie wyłożona glazurą – brak śladów paleniska; nasyp usunięty.



1:4000



HANGAR WSCHODNI (II KOSZARY ZAJĘCZKA)

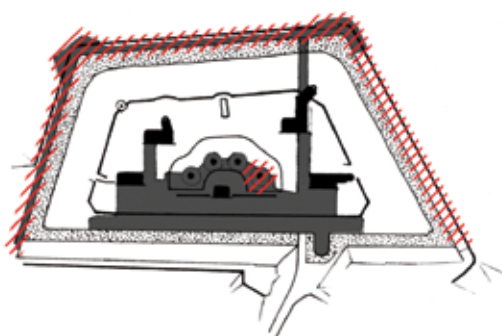
NUMER DOK:	brak danych	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/43 2001-11-06		
ADRES:	ul. Podgórska 14	GPS:	53°0'3.798"N 18°37'26.211"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: ubytki spoin elewacji i fryzu pod gzymsem, kamienna nadstawa z przerostami małych drzewek na łączeniach bloków; wnętrze przekształcone, silnie zdewastowane; częściowo zachowana stolarka i mocowania osłon pancernych, studnia kuchni zagruzowana; nasyp zniwelowany na obu skrzydłach, na stropie schronu wtórna stalowa wieża obserwacyjna.

Karty obiektów

6.2. Pierścień zewnętrzny



FORT I

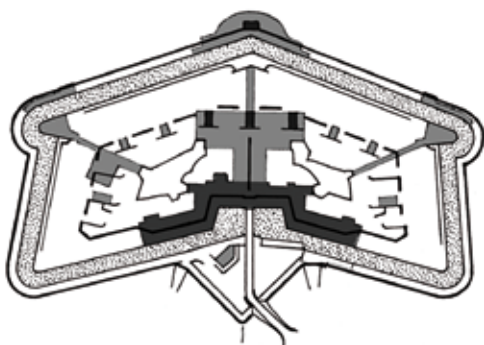
NAZWA POLSKA:	Jan III Sobieski	NAZWA NIEMIECKA:	Feste König Wilhelm I
NUMER PROJEKTOWY:	Fort Ia	NUMER OC:	B-61
TYP:	fort pancerny	ROK BUDOWY:	1887-93
MODERNIZACJE:	1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1364 1971-02-01
ADRES:	ul. Winna 19	GPS:	53°1'5.7043"N 18°40'1.2752"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	nieużytkowany

STAN ZACHOWANIA:

dobry: rozebrane oskarpowanie fos czoła i obu barków, kojce przeciwskarpowe zrujnowane, na lewym pozostałości wartowni z 1914 r, kaponiera szyjowa wtórnie otynkowana; elewacja koszar oczyszczona mechanicznie ok. 2004 roku, obecnie ponownie pokryta graffiti; wewnątrz koszar zaadaptowane na pomieszczenia socjalno – magazynowe, blok bojowy przekształcony w niewielkim stopniu; zachowane trzy z czterech wież haubic 21 cm HPT 90, czwarta wysadzona – zachowane elementy mechanizmu podniesienia i obrotu, dwa pancernie PBSt 87, w obu stanowiskach WT 90 brak wieżyczek (wieżyczka prawego stanowiska zdeponowana w Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń); krata forteczna czoła i barków częściowo zachowana – systematycznie rozkradana; metalowe elementy wyposażenia schronów wałowych wyrabowane.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Obiekt o wyjątkowych w skali Europy walorach historyczno – dydaktycznych.



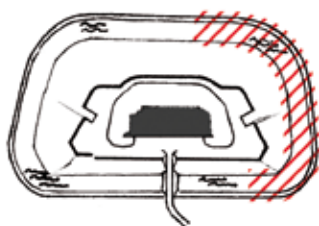
FORT II

NAZWA POLSKA: Stefan Czarniecki
NUMER PROJEKTOWY: Fort I
TYP: główny fort artyleryjski
MODERNIZACJE: 1889–93; ok. 1905, 1914
ADRES: ul. Leszczynowa 55
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem

NAZWA NIEMIECKA: Bülow
NUMER OC: B-51
ROK BUDOWY: 1877–81
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/1365 1971-02-01
GPS: 53°1'26.5325"N 18°39'13.8067"E
UŻYTKOWANIE: powierzchnia magazynowa

STAN ZACHOWANIA:

dobry: wtórny wjazd po prawej stronie bramy głównej, obniżony schron obrony wjazdu, dziedziniec zabudowany wzdłuż muru redanu, pod mostem z lewej strony wtórna ściana ceglana, dwa wtórne stalowe mosty w lewej części fosy szyjowej, zachowana większość stalowych wrót i osłon nisz amunicyjnych; wnętrza przekształcone w niewielkim stopniu, w lewej części koszar szyjowych wtórne stropy międzykondygnacyjne; nasypy z czytelnymi profilami; zachowane stanowisko PBS t 87 i jedno WT 90 – druga (lewa) wieżyczka zrzucona do fosy; zachowane pełne obmurowanie fosy wraz z galeriami przeciwskaupowymi czoła i barków oraz kojcem czołowym, fosa lewego skrzydła koszar szyjowych częściowo zasypana; krata forteczna zachowana na całym obwodzie. Doprowadzona instalacja elektryczna.



FORT III

NAZWA POLSKA: Stanisław Jabłonowski
NUMER PROJEKTOWY: U-5; J-5
TYP: międzypolowe dzieło piechoty
MODERNIZACJE: ok. 1905, 1914

NAZWA NIEMIECKA: Werk L'Estocq
NUMER OC: B-46
ROK BUDOWY: 1888-90
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/1366 1971-02-01
GPS: 53°1'59.9358"N 18°38'46.1134"E
UŻYTKOWANIE: nieużytkowany

ADRES: ul. Skłodowskiej-Curie 51

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: niewielkie ubytki lica pod gzymsem, wtórne wejścia w osiach II, V i VI komory, okna I, III i VI komory powiększone, w otworach wejściowych wtórne drzwi deskowo-listwowe, zachowane czerpnie powietrza, nadstawa lekko porośnięta; wewnątrz zaadaptowane na pomieszczenia biurowo-magazynowe, usunięta poduszka piaskowa ściany narażonej – utworzono korytarz komunikacyjno-techniczny; wał i fosa prawego skrzydła zniwelowane w latach 60. XX w., nasyp wału częściowo odtworzony, nasyp schronu na prawym usunięty - dobudowana hala szklarni; mokra fosa odtworzona na czole, lewym barku i w lewej szyi. Doprowadzona instalacja elektryczna.



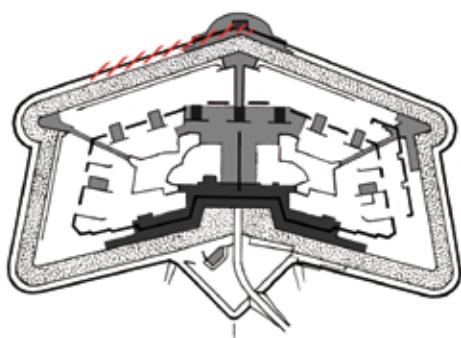
FORT IV

NAZWA POLSKA: Stanisław Żółkiewski
NUMER PROJEKTOWY: Fort II
TYP: główny fort artyleryjski
MODERNIZACJE: 1889–93; ok. 1905; 1914

NAZWA NIEMIECKA: Yorck
NUMER OC: B–37
ROK BUDOWY: 1878–84
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/1367 1971–04–21
GPS: 53°2'25.0879"N 18°37'54.9174"E
UŻYTKOWANIE: schronisko turystyczne

ADRES: ul. Chrobrego 86
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: elewacje po pracach konserwatorskich, zachowane okiennice lewego skrzydła, wtórna stolarka okienna, przemurowania w partii otworów okiennych, wewnątrz nieliczne elementy oryginalnego wyposażenia, wtórne posadzki i liczne ścianki działowe komór koszar nasady (dostosowanie do potrzeb prowadzonej działalności); zachowane wszystkie panczerze (PBSt 87, 2 x WT 90); nasyp w dobrym stanie z czytelnymi profilami, fosa zachowana na całym obwodzie, mury skarpowe z kaponierami w trakcie prac konserwatorskich; krata na całym obwodzie (odtworzona na dziedzińcu) – w trakcie prac konserwatorskich. Doprowadzona instalacja elektryczna.



FORT V

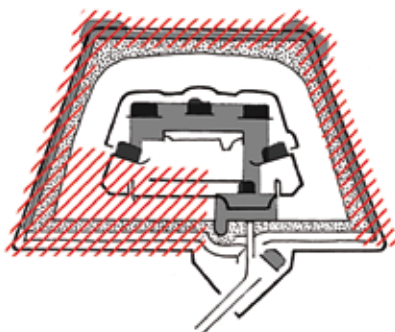
NAZWA POLSKA:	Karol Chodkiewicz	NAZWA NIEMIECKA:	Scharnhorst
NUMER PROJEKTOWY:	Fort III	NUMER OC:	brak
TYP:	główny fort artyleryjski	ROK BUDOWY:	1879–84
MODERNIZACJE:	1889–93; ok. 1905; 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/672 1971–10–05
ADRES:	ul. Polna 9	GPS:	53°2'32.2346"N 18°36'26.5075"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	nieużytkowany

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: zachowana duża ilość elementów wyposażenia zarówno metalowego jak i drewnianego, zachowane wszystkie pancernie (PBSt 87, 2 x WT 90), część sklepień poterny głównej i komór oraz prawa prochownia zabezpieczone blachą falistą (1914 r.), oryginalna nawierzchnia dziedzińców i dróg wałowych; elewacja z niewielkimi zawilgoczeniami i ubytkami lica, nadstawa miejscami spękana, pęknięta elewacja jednej z remiz wału czołowego, kojec przeciwskarpowy zawilgocony ze znacznymi ubytkami lica elewacji; uszkodzenia spoinowania murów fosy; krata forteczna prawego czoła zrabowana; nasypy zachowane z widocznymi profilami, częściowo zarośnięte; fosa nieznacznie podtopiona na skutek zasypania kanału odwadniającego.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Najlepiej zachowany fort główny – bardzo duży potencjał historyczno–dydaktyczny.



FORT VI

NAZWA POLSKA: Jarema Wiśniowiecki

NUMER PROJEKTOWY: Fort IIIa

TYP: fort piechoty

MODERNIZACJE: ok. 1905, 1914

ADRES: ul. Bractwa Kurkowego 2

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja koszar szyjowych po konserwacji, odtworzone lico kaponieri szyjowej, lico bloku czołowego z licznymi wysoleniami i nieznacznymi spękaniami, schrony wałowe w dobrym stanie – lewy odkopany, zachowane niektóre elementy wyposażenia (w tym osłony wnek amunicyjnych i zbiornik paliwa), zachowana jedna wieżyczka WT 90; wewnątrz w dobrym stanie, kaponiera szyjowa przebudowana po II wojnie na schron p–lot, poterna główna zaadaptowana na strzelnicę; nasyp usunięty na lewym barku; rozebrane oskarpowanie fosy, zrujnowane kojce przeciwsłoneczne, w prawej części fosy szyjowej strzelnica sportowa.

NAZWA NIEMIECKA: Dohna

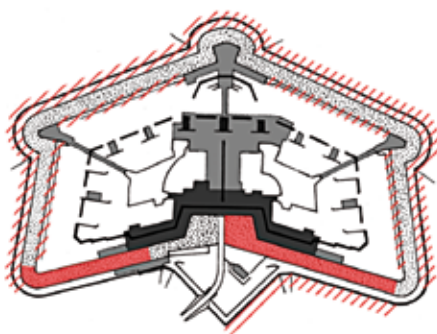
NUMER OC: A-18

ROK BUDOWY: 1889–93

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/1368 1971–10–07

GPS: 53°2'20.458"N 18°35'8.6032"E

UŻYTKOWANIE: strzelnica sportowa

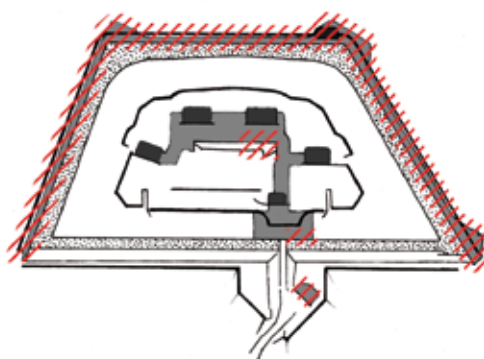


FORT VII

NAZWA POLSKA:	Tadeusz Kościuszko	NAZWA NIEMIECKA:	Friedrich der Grosse
NUMER PROJEKTOWY:	Fort IV	NUMER OC:	A-13
TYP:	główny fort artyleryjski	ROK BUDOWY:	1879-84
MODERNIZACJE:	1889-93; ok. 1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1348 1971-10-07
ADRES:	ul. Polna 1	GPS:	53°2'3.3299"N 18°33'54.6775"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

średni: dziedziniec wjazdowy przekształcony, wtórnie zabudowany, zabudowane fosy szyjowe obu barków, do lewego skrzydła koszar szyjowych dostawiona dwukondygnacyjna hala; miejscowe wysolenia lica elewacji, gzymsy i nadstawa nieznacznie porośnięte roślinnością; wewnątrz koszar szyjowych częściowo przekształcone (wtórne podziały pomieszczeń), koszary czołowe bez większych zmian, zachowane nieliczne elementy metalowego wyposażenia, schrony pogotowia i remizy w dobrym stanie, silnie zanieczyszczone; kaponiery barkowe całkowicie wyrabowane, czołowa w dobrym stanie z zachowanymi mechanizmami podnoszenia zasłon pancernych strzelnic; obie wieżyczki WT 90 usunięte; nasyp zachowany, z czytelnymi profilami – do skarpy wału głównego włącznie; rozebrane oskarpowanie fosy, nieczytelny profil przeciwskarpy i stoku; zachowane odcinki kraty fortecznej w szyi. Ściana lewej kaponiery barkowej fortu miejscem pamięci narodowej – upamiętnienie więzienia Selbstschutzu (wrzesień – grudzień 1939). Brak historycznych przesłanek określenia kaponiery barkowej mianem „ściany śmierci”.



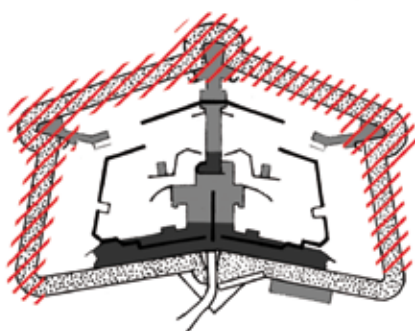
FORT VIII

NAZWA POLSKA:	Kazimierz Wielki	NAZWA NIEMIECKA:	Herzog Albrecht
NUMER PROJEKTOWY:	Fort IVb	NUMER OC:	brak
TYP:	fort piechoty	ROK BUDOWY:	1890–93
MODERNIZACJE:	ok. 1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1369 1971–10–05; 2009–12–29 (zmiana decyzji)
ADRES:	ul. Bielańska 65	GPS:	53°1'25.1969"N 18°33'28.3072"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

zły: wysadzone znaczne fragmenty bloku wjazdowego i prawej części czoła wraz z prawym schronem czołowym, zniszczony blokhauz wjazdowy, wnętrze silnie zaśmiecone, z wyrabowanymi wszelkimi elementami metalowego wyposażenia, dolne partie ścian bloku wjazdowego i potężny głównej uszkodzone przez wieloletnie zalanie; zachowane dwa z trzech szybów stanowisk WT 90 – brak wszystkich wieżyczek; nasypy zachowane z widocznymi profilami – do stoku wału włącznie; rozebrane oskarpowanie fosy na całym obwodzie, czołowe kójce przeciwsłoneczne wysadzone, szyjowy częściowo zachowany z czytelnym wnętrzem, na lewym skraju fosy szyjowej zachowane fragmenty śluz i podziemny kanał odwadniający; brak kraty fortecznej.

Miejsce pamięci narodowej – założona w 1989 roku sala pamięci zniszczona w latach 1994–96, na dziedzińcu czoła zachowany stalowy krzyż i dwa miecze.

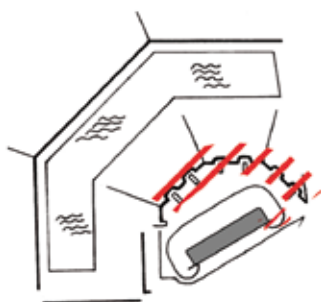


FORT IX

NAZWA POLSKA:	Bolesław Chrobry	NAZWA NIEMIECKA:	Heinrich von Plauen
NUMER PROJEKTOWY:	Fort IVa	NUMER OC:	A-4
TYP:	pośredni fort artyleryjski	ROK BUDOWY:	1882-85
MODERNIZACJE:	1889-93; ok. 1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1370 1980-06-25
ADRES:	ul. Szosa Okrężna 4	GPS:	53°0'55.9948"N 18°33'33.637"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	w trakcie przekształcania
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: elewacja koszar szyjowych naprawiona w 2010 r., remizy trawersów i schron pogotowia ze znacznymi ubytkami lica, pozbawione metalowego wyposażenia, na wale czołowym wyeksponowane dwa stanowiska dla armat 15 cm na lawetach stałych, droga wałowa i pochylnie dziedzińców wewnętrznych wyłożone polbrukiem; brak wieżyczki WT 90; wewnątrz przystosowane do prowadzenia działalności gospodarczej, w poternie i korytarzach koszar wtórna posadzka z polerowanego granitu, komory podzielone lekkimi ściankami działowymi, nieliczne elementy oryginalnego wyposażenia; nasyp z częściowo zatartymi profilami; fosa w szyi z zachowanym murem przeciwskarpy (zabudowana na prawym skrzydle), pozostała część fosy zasypana (mury i kaponiery barkowe rozebrane ok. 1960 r.); krata forteczna zachowana w części szyjowej, na lewym skrzydle skorodowana w dolnych partiach przeseł.

Obiekt w trakcie zmiany sposobu zagospodarowania.



FORT X

NAZWA POLSKA: Bateria Nadbrzeżna

NUMER PROJEKTOWY: brak

TYP: bateria z wodną fosą

MODERNIZACJE: brak

ADRES: ul. Przy Grobli 39–39a

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

dobry/średni: spękania i wysolenia lica elewacji, gzyms silnie zarośnięty, kamienna nadstawa spękana, częściowo przerośnięta roślinnością, zachowany pierwotny układ otworów okiennych i drzwiowych; wewnątrz bez większych zmian – silnie okopcone, częściowo zamurowane przejścia międzykomorowe korytarza szyjowego, zachowane kominki i mocowania zasłon pancernych, w pomieszczeniu kuchni oryginalna posadzka, w latrynie zachowane misy ustępowe; nasyp osunięty na obu skrzydłach, na czole usunięte ziemne poprzecznice stanowisk artyleryjskich, zachowane betonowe nisze amunicyjne, całość porośnięta drzewami; mokra fosa o czytelnym profilu, nieznacznie zarośnięta, fosa szyi zatarta, porośnięta drzewami, brak kraty fortecznej.

NAZWA NIEMIECKA: Batterie Grünthalmühle

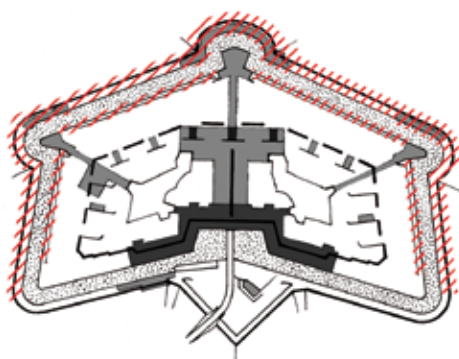
NUMER OC: C-104

ROK BUDOWY: 1889–92

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: A/49 1971–10–05; 2002–07–18 (ustalenie granic ochrony)

GPS: 52°59'54.5406"N 18°34'8.9584"E

UŻYTKOWANIE: pustostan

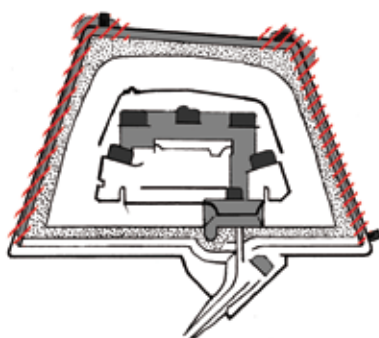


FORT XI

NAZWA POLSKA:	Stefan Batory	NAZWA NIEMIECKA:	Grosser Kurfürst
NUMER PROJEKTOWY:	Fort V	NUMER OC:	C-101
TYP:	główny fort artyleryjski	ROK BUDOWY:	1877–81
MODERNIZACJE:	1889–93; ok. 1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1382 1971–10–07
ADRES:	ul. Poznańska 152	GPS:	52°59'10.1188"N 18°34'28.6954"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni/zły: liczne ubytki i wysolenia nadstawy, gzyms i wieńczący fryz arkadkowy lewego skrzydła koszar sztyjowych oderwane od lica, fosa szyi wtórnie zabudowana; wykuta lub wycięta większość krat okiennych i prawie wszystkie inne metalowe elementy wyposażenia; zerwana brukowana nawierzchnia poterny głównej, wyrwane drewniane drzwi przeciwpodmuchowe, palenisko i kotły lewej kuchni zniszczone w 2004 roku, w kaponierze czołowej zachowane napisy jeńców z II wojny (znacznie uszkodzone przez zawilgocenie i częściowo skute w czerwcu 2015 r.), brak obu wieżyczek WT 90; nasyp zachowany w dobrym stanie z czytelnymi profilami, porośnięty drzewami; fosa z rozebraniem obmurowaniem czoła i barków; krata zachowana szczątkowo na lewym narożu szyjowo-barkowym i w szyi – systematycznie rozkradana.

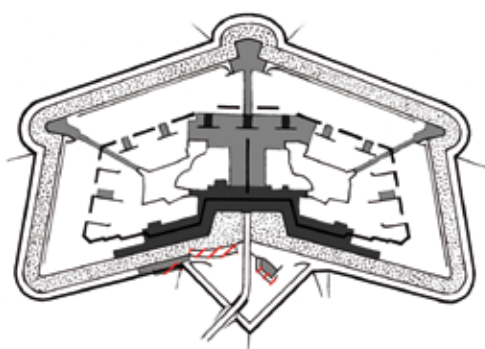


FORT XII

NAZWA POLSKA:	Władysław Jagiełło / Józef Bem	NAZWA NIEMIECKA:	Ulrich von Jungingen
NUMER PROJEKTOWY:	Fort Va	NUMER OC:	brak
TYP:	fort piechoty	ROK BUDOWY:	1889–93
MODERNIZACJE:	ok. 1905; 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1382 1971–10–05
ADRES:	na przedłużeniu ul. Drzymały	GPS:	52°59'8.2003"N 18°35'37.1558"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni/zły: niewielkie złuszczenia i wysolenia lica koszar szyi i czoła, złuszczenia lica blokhauzu wjazdowego, wykute i rozkradzione kraty okienne i praktycznie wszystkie metalowe elementy włącznie z mocowaniami zasłon pancernych; wewnątrz z licznymi przemurowaniami, całość silnie zanieczyszczona ze śladami podpaleń, brak posadzki korytarza koszar czołowych, lico sklepienia jednej z komór czoła spękane na całej powierzchni, zachowane nieliczne oryginalne napisy informacyjne; obie wieżyczki WT 90 usunięte; nasyp zachowany w dobrym stanie z czytelnymi profilami, w lewej części czoła wbudowane stanowisko armaty 10,5 cm z betonowym przedpiersiem; rozebrane oskarpowanie fos, na czole zachowany około 30 metrowy odcinek betonowego muru przeciwskarpowego z galerią (1912 r.), brak kraty fortecznej. Na stoku szyi dwa betonowe ślimakowe stanowiska obserwacyjne.



FORT XIII

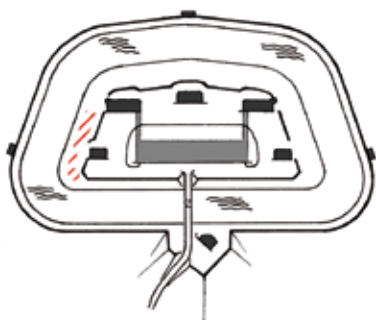
NAZWA POLSKA:	Karol Kniaziewicz	NAZWA NIEMIECKA:	Winrich von Kniprode
NUMER PROJEKTOWY:	Fort VI	NUMER OC:	brak
TYP:	główny fort artyleryjski	ROK BUDOWY:	1880–85
MODERNIZACJE:	1889–93; ok. 1905; 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/304 1971–10–05
ADRES:	ul. Kniaziewiczza	GPS:	52°59'1.5094"N 18°36'55.0408"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia magazynowa

STAN ZACHOWANIA:

dobry: dziedziniec wjazdowy z lewym filarem bramnym, blokhauz i lewe skrzydło koszar szyjowych zniszczone w czasie II wojny; pozostała część elewacji z licznymi wysoleniami, gzymsy i nadstawa silnie zarośnięte, przerosły roślinności powodujące odspajanie lica nadstawy, wtórne przebicia komór dolnej kondygnacji prawego i jednej górnej lewego skrzydła koszar szyjowych; niewielkie przekształcenia wnętrza, dolna kondygnacja znacznie zawilgocona, zachowane duże ilości oryginalnego wyposażenia w tym osłony nisz amunicyjnych, drzwi przeciwpodmuchowe i napisy informacyjne, usunięte obie wieżyczki WT 90; nasyp zachowany z czytelnymi profilami – silnie zarośnięty, poszerzona droga straży lewego czoła; fosa z zachowanym murowanym oskarpowaniem fos, miejscami podtopiona; krata zachowana na całym obwodzie.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Obiekt o dużym znaczeniu historycznym – we wrześniu 1939 roku siedziba sztabu Armii Pomorze.



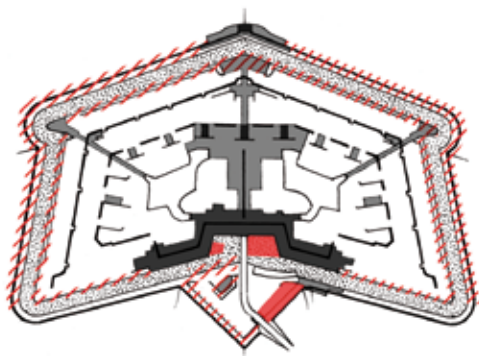
FORT XIV

NAZWA POLSKA:	Józef Dwernicki	NAZWA NIEMIECKA:	Hermann Balk
NUMER PROJEKTOWY:	Fort VIa	NUMER OC:	brak
TYP:	fort piechoty z wodną fosą	ROK BUDOWY:	1889–93
MODERNIZACJE:	ok. 1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1345 1971–10–05
ADRES:	ul. Włocławska 32–36	GPS:	52°59'28.248"N 18°38'13.1478"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia magazynowa
STAN ZACHOWANIA:			

bardzo dobry: liczne wysolenia lica elewacji, gzyms bez uszkodzeń, kamienna nadstawa porośnięta mchem, zachowane obie wieżyczki WT 90, stolarka i elementy wyposażenia; wtórny stały most przez fosę; nasypy zachowane z czytelnymi profilami, wał częściowo zniwelowany na lewym barku, na drodze straży trzy wartownie z 1914 roku; na stoku relikty okopów z II wojny światowej; mokra fosa na całym obwodzie z zachowanym profilem; krata na całej długości zachowana.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Obiekt w trakcie zmiany funkcji użytkowania.



FORT XV

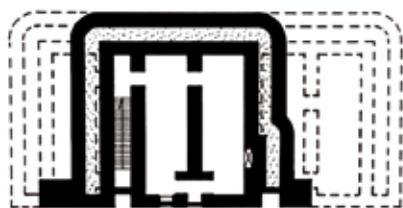
NAZWA POLSKA:	Henryk Dąbrowski	NAZWA NIEMIECKA:	Hermann von Salza
NUMER PROJEKTOWY:	Fort VII	NUMER OC:	C-78
TYP:	główny fort artyleryjski (dwuwałowy)	ROK BUDOWY:	1880-85
MODERNIZACJE:	1889-93; ok. 1905, 1914	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/143 1971-10-07
ADRES:	ul. Rudacka 15-23	GPS:	53°0'0.4795"N 18°38'46.5284"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia magazynowa

STAN ZACHOWANIA:

dobry: miejscowe wysolenia elewacji, gzyms koronujący i nadstawa w dobrym stanie, częściowo porośnięte roślinnością, brak wieżyczki WT 90, stanowisko PBSt 87 zachowane z odsłoniętą górną częścią pancerza, koszary czołowe znacznie zdewastowane, część szyjowa zaadaptowana na pomieszczenia magazynowe, z przemurzeniami i przebiciami między komorami; dolna kondygnacja koszar szyjowych znacznie zawilgocona; nasypy z czytelnymi profilami – do stoku wału włącznie; fosa szyi z zachowanym murem przeciwskarpy, na barkach i czole zniszczone murowane oskarpowanie fosi i prawa kaponiera szyjowa, kojec czołowy uszkodzony podczas rozbiórki oskarpowań (ok. 1960 r.) i zalany wodą.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Jedyny dwuwałowy fort główny – duża wartość historyczno-dydaktyczna.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT I / PRAWY 1 (GÓRNY)

NUMER PROJEKTOWY: F Ia/r1

NUMER OC: B-62

TYP: oryginalny

ROK BUDOWY: 1890

MODERNIZACJE: brak

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Szosa Lubicka 93

GPS: 53°14.4785"N 18°40'1.0243"E

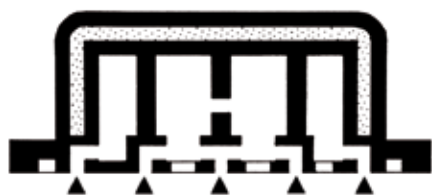
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieznaczne ubytki lica elewacji, ceglana nadstawa przerośnięta roślinnością; wnętrze zaśmiecone i zdezastrowane (2013 r.), metalowe elementy wyposażenia zrabowane; nasyp zachowany.

Wejścia do schronu zamurowano w 2013 r.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT I / PRAWY 2 (DOLNY)

NUMER PROJEKTOWY:	F Ia/r2	NUMER OC:	B-63
TYP:	oryginalny	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Winna 16	GPS:	53°1'1.6673"N 18°39'58.3204"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan
STAN ZACHOWANIA:			

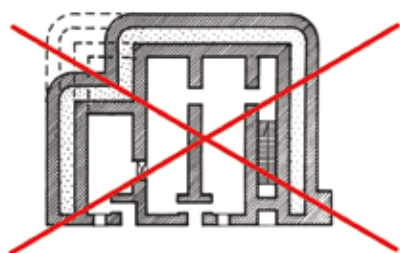
średni: ubytki lica elewacji, pęknięcie ściany tylnej na prawym skrzydle, lico ceglanej nadstawy przerośnięte roślinnością; wewnątrz zaśmiecone, spoiny sklepień uszkodzone wysoką temperaturą wypalanych opon; nasyp osunięty na obu skrzydłach, metalowe elementy wyposażenia zrabowane.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT I / LEWY 2

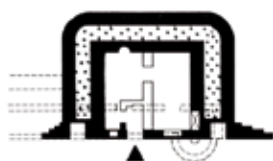
NUMER PROJEKTOWY:	F Ia/1 2	NUMER OC:	B-60
TYP:	oryginalny	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Winna 17a	GPS:	53°1'15.0733"N 18°39'57.1619"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan
STAN ZACHOWANIA:			

średni: nieliczne ubytki łoża, punktowe przerosty roślinności na ceglanej nadstawie; dziedziniec przekształcony na potrzeby dawnej firmy produkcyjnej; wnętrze zaśmiecone i zdewastowane (2013 rok), metalowe elementy wyposażenia zrabowane; nasyp na obu skrzydłach uszkodzony, duże drzewo przy fasadzie na lewym skrzydle. Schron zamurowany w 2013 roku (zamurowanie przebito w 2015 r.).



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT I / LEWY 1

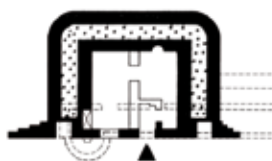
NUMER PROJEKTOWY:	F Ia/l 1	NUMER OC:	brak
TYP:	oryginalny	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Winna	GPS:	53°1'12.0151"N 18°39'59.9234"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	ruina
STAN ZACHOWANIA:	ruina: widoczne niewielkie fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.		



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT II / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F I/r	NUMER OC:	B-53
TYP:	1881	ROK BUDOWY:	1883-84
MODERNIZACJE:	1888; ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Szosa Lubicka 93	GPS:	53°1'21.9558"N 18°39'17.3214"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	warsztat kowalski
STAN ZACHOWANIA:			

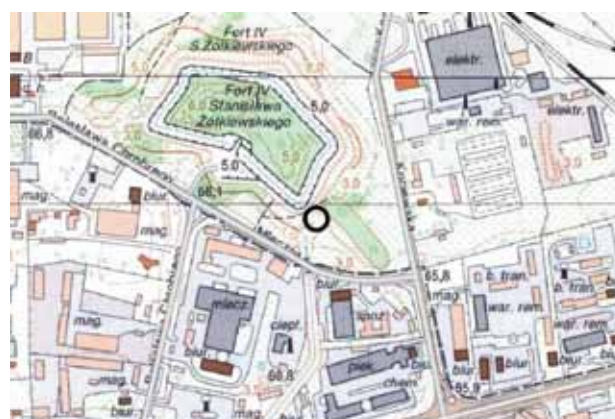
dobry: naprawione lico elewacji na obu skrzydłach, wtórne zasłony nisz amunicyjnych, strop z gzymsem porośnięte trawą; we wnętrzu brak ściany międzykomorowej, zamurowany szyb windy amunicyjnej; nasyp prawego skrzydła usunięty – zabezpieczony murem oporowym.
Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT II / LEWY

NUMER PROJEKTOWY:	F I/r	NUMER OC:	B-50
TYP:	prototyp	ROK BUDOWY:	1882
MODERNIZACJE:	1888; ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Cyprysowa 1-3	GPS:	53°1'31.8061"N 18°39'10.8518"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	serwis opon
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: elewacja pomalowana na czerwono, gzyms bez uszkodzeń, na prawym skrzydle dostawiona metalowa wiata, niewielkie złuszczenia lica; wewnątrz znacznie przekształcone, wtórna klatka schodowa, ściana międzykomorowa usunięta; nasyp zniwelowany na obu skrzydłach. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT IV / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F II/r	NUMER OC:	B-38
TYP:	1882	ROK BUDOWY:	1883-84
MODERNIZACJE:	1888-89; ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	-		
ADRES:	ul. Chrobrego 86	GPS:	53°2'22.4232"N 18°38'3.665"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	magazyn
STAN ZACHOWANIA:			

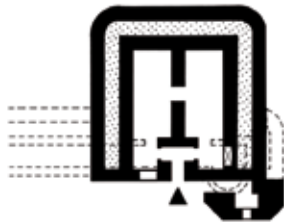
dobry: niewielkie ubytki lica w okolicy otworów nisz amunicyjnych, gzyms i betonowe zwieńczenie zachowane, we wnętrzu częściowo rozebrana ściana działowa, posadzka poterny dolnej kondygnacji przysypana ok. 30 cm warstwą piasku; nasyp zachowany; na dziedzińcu odsłonięta studnia chłonna.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT IV / LEWY

NUMER PROJEKTOWY:	F II/1	NUMER OC:	B-36
TYP:	1882	ROK BUDOWY:	1883-84
MODERNIZACJE:	1888-89; ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	-		
ADRES:	ul. Chrobrego 86	GPS:	53°2'27.7123"N 18°37'48.2741"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan
STAN ZACHOWANIA:			

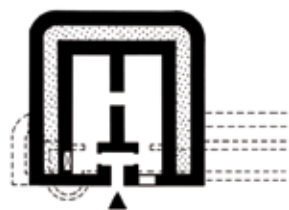
zły: liczne i rozległe ubytki elewacji, zabrudzenia osmolenia i graffiti; gzyms i betonowe zwieńczenie w dobrym stanie; wnętrze pozbawione ścian międzykomorowej, usunięta blacha falista stropu, dolna kondygnacja zasypa śmieciami; nasyp częściowo osunięty na prawym skrzydle.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT V / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F III/r	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1888
MODERNIZACJE:	ok. 1895; ok. 1905	LATRYNA:	ceglana
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Polna	GPS:	53°2'32.2346"N 18°36'26.5075"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pułostan
STAN ZACHOWANIA:			

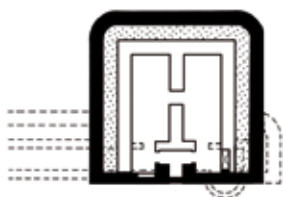
średni: drobne ubytki lica elewacji, pęknięcie ściany tylnej na wysokości lewej komory, nieliczne przerosty małych drzewek w licu ceglanej nadstawy, lewa ściana latryny z dużymi ubytkami lica, wnętrze zaśmiecone, spoiny sklepień spękane od wysokiej temperatury palonych opon, w latrynie zachowane dwie ceramiczne muszle; nasyp zachowany, silnie zarośnięty drzewami, dwa drzewa w bezpośredniej bliskości fasady.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT V / LEWY

NUMER PROJEKTOWY:	F III/1	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1888
MODERNIZACJE:	ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Polna	GPS:	53°2'31.4916"N 18°36'9.7063"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan
STAN ZACHOWANIA:			

średni: uszkodzony lewy narożnik elewacji, przebity otwór w osi lewej komory, ceglana nadstawa spękana, częściowo przerośnięta roślinnością; wnętrze zaśmiecone, ściany i sklepienia silnie okopcone; nasyp porośnięty drzewami, osunięty na obu skrzydłach, drzewa wzdłuż fasady.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT VII / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY: F IV/r

NUMER OC: A-14

TYP: 1887

ROK BUDOWY: 1888

MODERNIZACJE: brak danych

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna 1

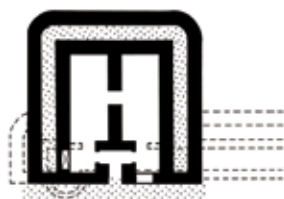
GPS: 53°2'6.9702"N 18°34'0.8378"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

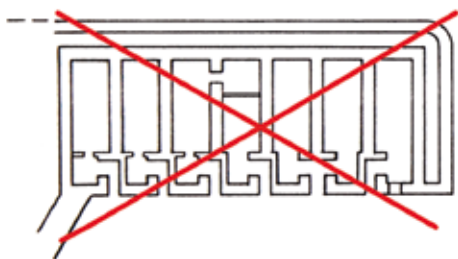
zły: duże ubytki lica elewacji, betonowa nadstawa spękana, okno lewej komory powiększone; wewnątrz znacznie przekształcone, z wyburzoną ścianą działową lewej komory, poterna dolnej kondygnacji z usuniętą poduszką piaskową – zachowana betonowa płyta detonacyjna i szyny wagoników amunicyjnych; nasyp usunięty. Schron zamurowany w 2014 roku.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT VII / LEWY

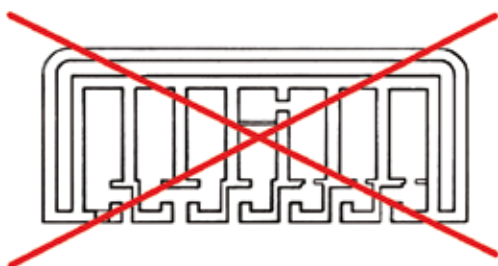
NUMER PROJEKTOWY:	F IV/1	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1888
MODERNIZACJE:	brak danych	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Polna 1	GPS:	53°1'59.6017"N 18°33'50.004"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan – zasypyany
STAN ZACHOWANIA:			

średni: obiekt zasypyany do poziomu gzymsu; ceglana, tynkowana nadstawa lekko spękana; nasyp częściowo przekształcony, silnie zarośnięty.



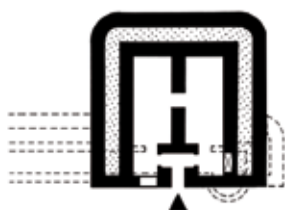
SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT VIII / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F IVb/r	NUMER OC:	brak
TYP:	indywidualny	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Bielańska	GPS:	53°1'28.7425"N 18°33'28.9152"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	ruina
STAN ZACHOWANIA:	ruina: widoczne fragmenty betonowej płyty detonacyjnej		



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT VIII / LEWY

NUMER PROJEKTOWY:	F IVb/1	NUMER OC:	brak
TYP:	indywidualny	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak danych
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Bielańska	GPS:	53°1'19.2871"N 18°33'25.7771"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	ruina
STAN ZACHOWANIA:	ruina: widoczne fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.		

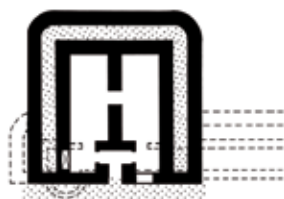


SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT XI / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F V/r	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Poznańska 152	GPS:	52°59'12.6762"N 18°34'21.4921"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	pułostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: złuszczenie lica i miejscowe wysolenia na elewacji, gzyms i ceglana nastawa porośnięte roślinnością, otwór wejściowy z wykutymi hakami zawiasów, otwór okienny z pozostałościami kraty; wnętrze zanieczyszczone i okopcone, w lewej komorze ubytek posadzki, brak windy amunicyjnej, dolna kondygnacja zaśmiecona, wyrwane szyny wózków amunicyjnych; nasyp nieznacznie osunięty na skrzydłach, zarośnięty.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT XI / LEWY

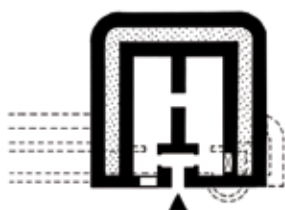
NUMER PROJEKTOWY:	F V/1	NUMER OC:	brak
TYP:	1890	ROK BUDOWY:	1890
MODERNIZACJE:	brak danych	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Poznańska 152	GPS:	52°59'7.7323"N 18°34'34.8654"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	pustostan – zasypany

STAN ZACHOWANIA:

średni: obiekt zasypany do poziomu gzymsu ceglanej nadstawy; nasyp uszkodzony – odsłonięta ściana czołowa schronu.



Fotografia archiwalna - 1993 rok



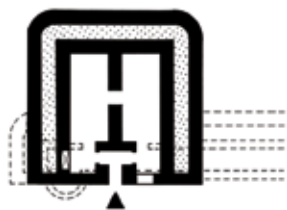
SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT XIII / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F VI/r	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1889
MODERNIZACJE:	brak	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Kniaziewicza	GPS:	52°58'59.3411"N 18°36'47.0362"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa	UŻYTKOWANIE:	magazyn
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: niewielkie ubytki i wysolenia lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa silnie zarośnięte; wewnątrz w dobrym stanie, zachowane mechanizmy windy amunicyjnej; nasyp lekko osunięty.



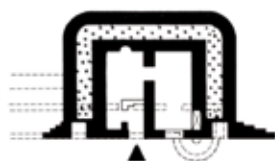
Fotografia archiwalna - 1993 rok



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT XIII / LEWY

NUMER PROJEKTOWY:	F VI/1	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1889
MODERNIZACJE:	ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Kniaziewiczza	GPS:	52°59'2.5908"N 18°37'2.7077"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa	UŻYTKOWANIE:	magazyn
STAN ZACHOWANIA:			

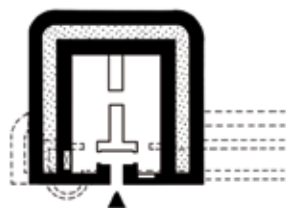
dobry: niewielkie złuszczenia i wysolenia lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa zarośnięte; wewnątrz w dobrym stanie, zachowane mechanizmy windy amunicyjnej i szyny wózków amunicyjnych; nasyp w dobrym stanie.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ – FORT XV / PRAWY

NUMER PROJEKTOWY:	F VII/I	NUMER OC:	C-79
TYP:	1882	ROK BUDOWY:	1883–84
MODERNIZACJE:	1888–89; ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Dwernickiego	GPS:	52°59'56.0515"N 18°38'43.1876"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pułostan
STAN ZACHOWANIA:			

dobry/średni: zniszczona poterna i ściany działowe dolnej kondygnacji; niewielkie ubytki lica fasady, spękany strop nad gzymsem; zrabowane haki zawiasów okiennic nisz amunicyjnych; otwory okienne i drzwiowe zamurowane w 2008 roku; nasyp uszkodzony na lewym skrzydle, porośnięty drzewami.



SCHRON BATERII SKRZYDŁOWEJ FORT XV / LEWY

NUMER PROJEKTOWY:	F VII/1	NUMER OC:	brak
TYP:	1887	ROK BUDOWY:	1888–89
MODERNIZACJE:	ok. 1905	LATRYNA:	brak
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Rypińska	GPS:	53°0'5.3492"N 18°38'52.206"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	magazyn
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: odbudowana ściana fasady, gzyms i ceglana nadstawa porośnięte roślinnością; wtórne, zamurowane otwory okienne; wtórny podział wnętrza; nasyp odtworzony.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-1

NUMER PROJEKTOWY: U-1

NUMER DOK: 1280

ROK BUDOWY: 1888–89

LATRYNA: ceglana

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Szosa Lubicka 92–120

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: P-1

NUMER OC: B-59

MODERNIZACJE: ok. 1905

OBWAŁOWANY: nie

GPS: 53°1'17.5591"N 18°39'50.364"E

UŻYTKOWANIE: pustostan – zamurowany

średni: nieznaczne ubytki lica elewacji i uszkodzenia gzymsu, miejscowe przerosty roślinności na ceglanej nadstawie, wtórne przebiccia ściany w osiach komór, zamurowane pierwotne wejścia i przejścia międzykomorowe; wnętrze zaśmiecone (2013 r.); nasyp na lewym skrzydle usunięty z dobudowaną ceglana ścianą oporową. Schron zamurowano w 2015 roku.

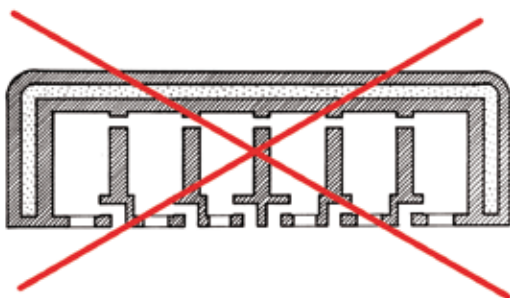


SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-2

NUMER PROJEKTOWY:	U-2	POLSKI NUMER DO 1926:	P-2
NUMER DOK:	1282	NUMER OC:	B-57
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana – otynkowana	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Winna 3-9	GPS:	53°1'17.4198"N 18°39'34.0261"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pijalnia piwa
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: elewacja z licznymi wysoleniami poniżej gzymsu, nieznaczne złuszczenie lica, ceglana nadstawa miejscami porośnięta trawą, zamurowane pierwotne otwory wejściowe, wtórne wejście w osi V komory; latryna wtórnie otynkowana, na ścianie VI komory widoczne napisy polskich wartowników; wewnątrz zaadaptowane na potrzeby działalności gospodarczej, przejścia między komorami I-IV zamurowane; nasyp nieznacznie osunięty na obu skrzydłach.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: (BRAK DANYCH) J-3

NUMER PROJEKTOWY: U-3

POLSKI NUMER DO 1926: P-3

NUMER DOK: 1290

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1888-89

MODERNIZACJE: brak danych

LATRYNA: ceglana

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Jodłowa 21

GPS: 53°1'38.3686"N 18°39'5.1934"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

UŻYTKOWANIE: obiekt nie istnieje

STAN ZACHOWANIA:
brak śladów w terenie.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-4

NUMER PROJEKTOWY:	U-4	POLSKI NUMER DO 1926:	P-4
NUMER DOK:	1291	NUMER OC:	B-49
ROK BUDOWY:	1888-89	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	-		
ADRES:	ul. Kasztanowa 24	GPS:	53°1'45.529"N 18°38'56.5609"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pijalnia piwa, wulkanizacja
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: drobne ubytki i wysolenia lica elewacji, miejscowe przerosty roślinności w ceglanej nadstawie, wtórny otwór wejściowy w świetle okna I komory, pozostałe okna zamurowane z przelicowaniem, zachowane obie czerpnie powietrza; wewnątrz zaadaptowane na warsztat samochodowy i lokal gastronomiczny, zachowane haki w sklepieniu i mocowania osłon pancernych; nasyp osunięty na obu skrzydłach, na schronie zachowany słupek TP.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-6

NUMER PROJEKTOWY: U-6

POLSKI NUMER DO 1926: P-5

NUMER DOK: 1306

NUMER OC: B-42

ROK BUDOWY: 1887-88

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: ceglana

OBWAŁOWANY: nie

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: A-1529 2009-05-12

ADRES: Polna 124a

GPS: 53°2'12.1816"N 18°38'21.7417"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem

UŻYTKOWANIE: agencja reklamowa

STAN ZACHOWANIA:

dobry: miejscowe ubytki cegieł lica, uzupełnione fragmenty gzymsu, ceglana nadstawa w znacznej części osłonięta folią izolacji przeciwwilgociowej, przebite wtórne otwory wejściowe w osiach komór I i VI (to ostatnie z wstawionymi szklanymi drzwiami), zamurowany lewy skrajny otwór wejściowy, w pozostałych wtórne drzwi drewniane deskowe z ramą oraz drewniane ramy okienne, obie chwytnie powietrza z wyciętymi kwadratowymi otworami, do lewej strony elewacji dostawiona murowana przeszklona dobudówka, latryna wtórnie otynkowana; we wnętrzu wtórne podziały międzykomorowe (I-II, III-IV), zachowane pozostałości metalowego wyposażenia oraz ceglane podstawy wentylatorów i mocowania zasłon pancernych; nasyp usunięty na obu skrzydłach, lewym barku i nad stropem. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1887”, PRZEPROJEKTOWANY J-7

NUMER PROJEKTOWY:	U-7	POLSKI NUMER DO 1926:	P-6
NUMER DOK:	1307	NUMER OC:	B-39
ROK BUDOWY:	1887-88	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	brak	OBWAŁOWANY:	nie (ziemna bateria na czole)
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	A/1331 2007-08-29		
ADRES:	ul. Kociewska 22a	GPS:	53°2'18.1036"N 18°38'10.309"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: niewielkie ubytki lica elewacji, prawe skrzydło na wysokości VI komory i latryna wtórnie otynkowane, gzyms i ceglana nadstawa nieznacznie porośnięte roślinnością; zamurowane pierwotne otwory wejściowe, wtórne wejścia w osiach komór I, II, III i V, obie chwytnie powietrza z dużymi kwadratowymi otworami (wtórne wyloty wentylacji mechanicznej); nasyp osunięty na lewym skrzydle, odsłonięta lewa ściana i czoło schronu z widocznymi uszkodzeniami lica.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Obiekt wzniesiony według indywidualnego projektu.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-8

NUMER PROJEKTOWY: U-7a

NUMER DOK: 1318

ROK BUDOWY: 1887-88

LATRYNA: betonowa

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Batorego 103

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa
z wieczystym użytkowaniem

POLSKI NUMER DO 1926: P-7

NUMER OC: B-34

MODERNIZACJE: ok. 1905

OBWAŁOWANY: tak

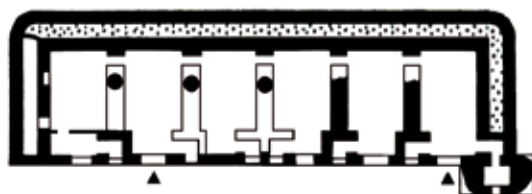
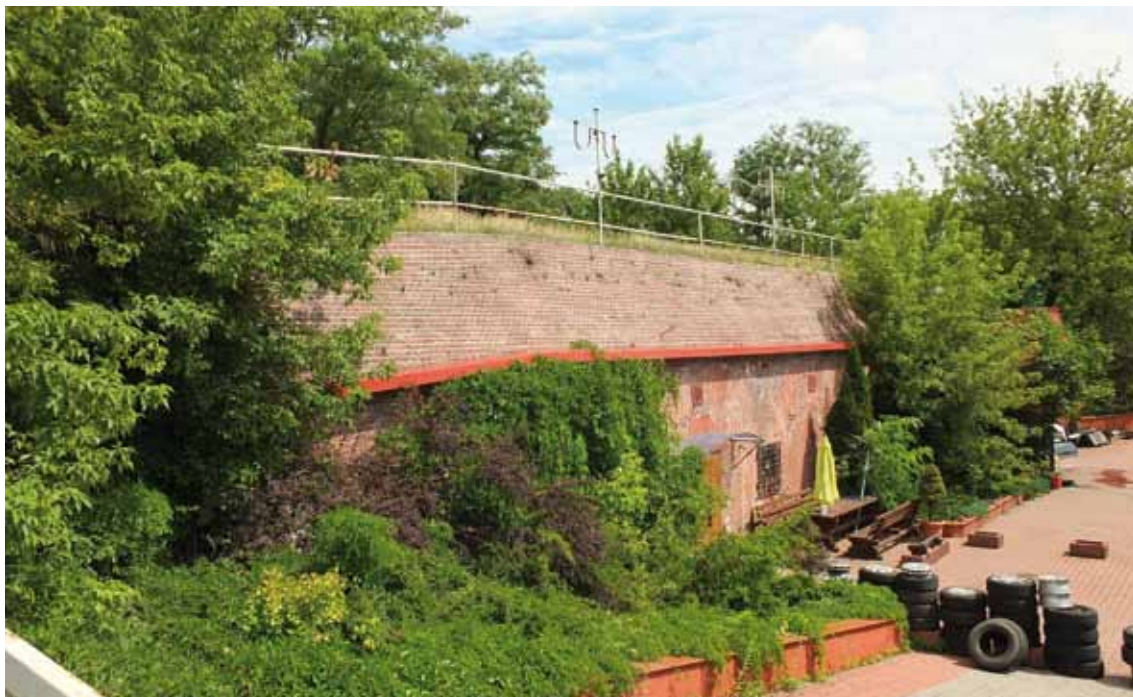
GPS: 53°2'30.888"N 18°37'22.666"E

UŻYTKOWANIE: powierzchnia biurowo-
magazynowa

STAN ZACHOWANIA:

średni: liczne wysolenia, ubytki cegieł i wykruszone spoiny cegieł lica, elewacja porośnięta bluszczem, uszkodzony gzyms, ceglana nadstawa porośnięta trawą, wtórne otwory wejściowe w osiach komór I, II, IV, V i VI, prawa ściana zewnętrzna schronu i prawa część latryny rozebrane – dostawiona betonowa dobudówka; nasyp wraz z szańcem piechoty usunięte.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-9

NUMER PROJEKTOWY:	U-8	POLSKI NUMER DO 1926:	P-8
NUMER DOK:	1319	NUMER OC:	B-30
ROK BUDOWY:	1887-88	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	-		
ADRES:	ul. Grudziądzka 192	GPS:	53°2'31.445"N 18°36'55.05"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia biurowo-magazynowa

STAN ZACHOWANIA:

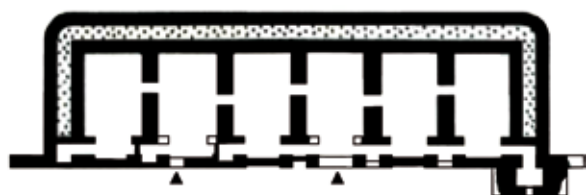
dobry: elewacja z niewielkimi ubytkami łoża, porośnięta bluszczem, gzymsy obity blachą, ceglana nadstawa lekko porośnięta trawą, wtórne otwory wejściowe w osiach komór II i VI, kaponiera wtórnie otynkowana; wewnątrz pozabawione ścian międzykomorowych I-IV i poduszki piaskowej lewej ściany; nasyp usunięty na obu skrzydłach. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-10

NUMER PROJEKTOWY:	U-9	POLSKI NUMER DO 1926:	P-9
NUMER DOK:	1321	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1887-88	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana – otynkowana	OBWAŁOWANY:	tak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Polna / ul. Forteczna	GPS:	53°2'32.0255"N 18°36'39.948"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan
STAN ZACHOWANIA:			

średni: znaczne uszkodzenie lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa porośnięte roślinnością, wykute haki zawiasów otworów wejściowych, rozkute okno latryny, elewacja latryny znacznie uszkodzona, zachowane czerpnie powietrza (podkucia wokół płyt czerpni); wewnątrz zanieczyszczone z ubytkami spoin sklepień – skutek wypalania śmieci we wnętrzu; nasyp w dobrym stanie, widoczny profil szańca piechoty.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-11

NUMER PROJEKTOWY:	U-10	POLSKI NUMER DO 1926:	P-10
NUMER DOK:	1323	NUMER OC:	A-20a
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Ugory / ul. Wiśniowieckiego	GPS:	53°1'17.4198"N 18°39'34.0261"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia magazynowa
STAN ZACHOWANIA:			

średni: elewacja z licznymi ubytkami łoża (m.in. ślady po pociskach) i miejscowymi wysoleniami, zniszczony skraj lewego skrzydła, uszkodzony gzyms, ceglana nadstawa spękana i przerośnięta roślinnością, zamurowane otwory drzwiowe za wyjątkiem środkowego, przebite wtórne wejście w osi V komory, zachowane chwytnie powietrza – lewa ze śladami po pociskach karabinowych; nasyp osunięty na lewym skrzydle, porośnięty krzewami.

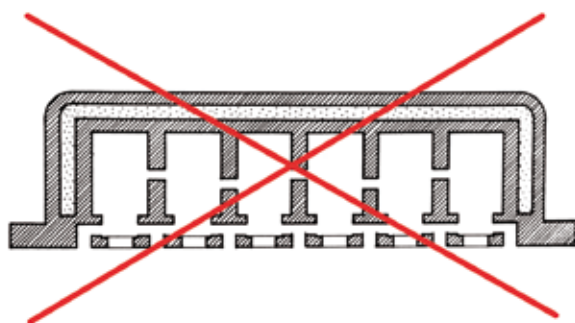


SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-12

NUMER PROJEKTOWY:	U-11	POLSKI NUMER DO 1926:	P-11
NUMER DOK:	1334	NUMER OC:	A-20
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Szosa Chełmińska 204–210	GPS:	53°2'22.4146"N 18°35'25.945"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia magazynowa
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: elewacja z licznymi przemurowaniami, miejscami widoczne wysolenia, ceglana nadstawa w dobrym stanie, zamurowane niektóre otwory wejściowe i okienne, przebite wtórne wejście w osi IV komory; wewnątrz z wtórnymi zamurowaniami korytarza głównego; nasyp usunięty na obu skrzydłach i nad szyją schronu – silnie porośnięty krzewami.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: (BRAK DANYCH) J-13

NUMER PROJEKTOWY:	U-12	POLSKI NUMER DO 1926:	P-12
NUMER DOK:	1342	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	prawdopodobnie 1889	MODERNIZACJE:	brak danych
LATRYNA:	brak danych	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Jelenia	GPS:	53°2'16.4926"N 18°34'35.908"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	ruina
STAN ZACHOWANIA:			

ruina: schron wysadzony, rozrzucone nieliczne fragmenty ścian i betonowej płyty detonacyjnej.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-14

NUMER PROJEKTOWY: U-12a

POLSKI NUMER DO 1926: P-13

NUMER DOK: 1345

NUMER OC: A-15

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: ceglana

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna 2 (ul. Barbarka 7)

GPS: 53°2'8.8051"N 18°34'10.0304"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: klub motocyklowy

STAN ZACHOWANIA:

średni: liczne i rozległe ubytki elewacji (zwłaszcza mury latryny), wykwity soli, gzyms oczyszczony, ubytki lica nadstawy prowizorycznie uzupełnione zaprawą, w osiach komór przebite otwory wejściowe, zachowane obie czerpnie powietrza; nasyp osunięty na lewym skrzydle.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Na prawym skrzydle dziedzińca wtórnie umieszczone dwa słupki forteczne: FG 14, FG 17 – pierwotnie znajdujące się w ciągu ulicy Polnej.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-15

NUMER PROJEKTOWY: U-12b

POLSKI NUMER DO 1926: P-14

NUMER DOK: 1346

NUMER OC: A-11

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: betonowa

OBWAŁOWANY: tak

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Szosa Okrężna 6–8

GPS: 53°1'50.0671"N 18°33'43.0711"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: stolarnia

STAN ZACHOWANIA:

dobry: na elewacji nacieki wapienne, gzyms w dobrym stanie, ceglana nadstawa przerośnięta roślinnością; zamurowany lewy skrajny otwór wejściowy, wtórne wejścia w osiach komór I i III; betonowa latryna silnie spękana; wewnątrz przekształcone na potrzeby zakładu stolarskiego, dobudowane ścianki działowe, przejście między komorami III i IV zamurowane, zachowana ościeżnica stalowych drzwi przeciwpodmuchowych – wtórnie zamontowana na zewnątrz w drzwiach nr 2; nasyp lekko osunięty na lewym skrzydle. Na wale czoła schronu czytelny profil stanowisk strzeleckich szańca piechoty.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-16

NUMER PROJEKTOWY: U-12c

POLSKI NUMER DO 1926: P-15

NUMER DOK: 1351

NUMER OC: A-10

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: ceglana

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. 4. Pułku Lotniczego

GPS: 53°1'38.6908"N 18°33'39.565"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
z wieczystym użytkowaniem

UŻYTKOWANIE: powierzchnia magazynowa,
warsztat samochodowy

STAN ZACHOWANIA:

dobry: miejscowe spękania i wysolenia lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa bez uszkodzeń; zamurowane otwory wejściowe 1, 2, 3 i 5, wtórne wejścia w osiach komór I-V, zachowane obie chwytnie powietrza; lico latryny złuszczone; we wnętrzu zachowane dwie ościeżnice stalowych drzwi przeciwpodmuchowych i wyloty podłogowej wentylacji mechanicznej; nasyp zachowany.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-17

NUMER PROJEKTOWY:	U-12d	POLSKI NUMER DO 1926:	P-16
NUMER DOK:	1356	NUMER OC:	A-5
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	betonowa	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Szosa Okrężna 17	GPS:	53°1'10.2785"N 18°33'34.1971"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	betoniarnia
STAN ZACHOWANIA:	dobry: wysolenia na elewacji, gzyms lekko uszkodzony – od góry izolowany papą, ceglana nadstawa w niewielkim stopniu porośnięta roślinnością – na styku z latryną izolowana papą, latryna wtórnie otynkowana, do elewacji dostawiona metalowa wiata; wtórne wejścia w osiach komór III, IV i VI, lewe wejście zamurowane, prawa chwytnia powietrza z wyciętym kwadratowym otworem; we wnętrzu brak ściany międzykomorowej V–VI; nasyp usunięty na lewym skrzydle. Doprowadzona instalacja elektryczna. Dziedziniec silnie zaśmiecony.		



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-18

NUMER PROJEKTOWY: U-12e

POLSKI NUMER DO 1926: P-17

NUMER DOK: 1358

NUMER OC: A-3

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: nie

LATRYNA: brak

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Szosa Bydgoska 32

GPS: 53°0'47.5132"N 18°33'37.924"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: duże wysolenia prawego skrzydła elewacji, gzyms i ceglana nadstawa nieznacznie porośnięte roślinnością, zamurowane otwory wejściowe 1 i 7, wtórne duże otwory wejściowe w osiach komór I, II, III (mniejszy) i VI; nasyp usunięty na obu skrzydłach, zdjęty nad stropem w celu wykonania izolacji przeciwwilgociowej. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-19

NUMER PROJEKTOWY: U-13

NUMER DOK: 1364

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Nieszawska 15

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: wysolenia i niewielkie spękania lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa częściowo zarośnięte, otwory okienne zamurowane współcześnie, wykute haki zawiasów otworów wejściowych; wewnątrz zachowane w dobrym stanie, ściany okopcone bez śladów przepalenia zaprawy, zamurowane przejścia międzykomorowe, zachowane mocowania zasłon pancernych; nasyp zachowany, silnie zarośnięty, od czoła i prawego barku schron otoczony prostokątnym wałem ziemnym połączonym z nasypem kolejowym.

POLSKI NUMER DO 1926: P-18

NUMER OC: C-102

MODERNIZACJE: nie

OBWAŁOWANY: tak

GPS: 52°59'31.049"N 18°34'33.349"E

UŻYTKOWANIE: pustostan



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” (SKRÓCONY) J-20

NUMER PROJEKTOWY: U-13a

POLSKI NUMER DO 1926: P-19

NUMER DOK: 1367

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: nie

LATRYNA: brak

OBWAŁOWANY: nie

WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Poznańska 152

GPS: 52°59'14.466"N 18°34'23.925"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni: niewielkie ubytki i wysolenia lica elewacji, gzyms i kamienna nadstawa w dobrym stanie, lekko porośnięte roślinnością, otwory drzwiowe zamurowane z przelicowaniem, okna komór powiększone do poziomu gruntu, do lewego skrzydła dostawiony murowany budynek; wewnątrz przekształcone, uszkodzona posadzka II i III komory; nasyp usunięty na obu skrzydłach.

Schron nietypowy – trójkomorowy.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-21

NUMER PROJEKTOWY: U-14

NUMER DOK: 1366

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Poznańska 213

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

POLSKI NUMER DO 1926: P-20

NUMER OC: C-100

MODERNIZACJE: ok. 1905

OBWAŁOWANY: tak

GPS: 52°59'7.0609"N 18°34'43.72"E

UŻYTKOWANIE: Fundacja Historii Polskiej Broni Pancernej

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieznaczne ubytki i wysolenia lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa w dobrym stanie, zamurowane otwory wejściowe (2, 3, 5, 6, 7), pozostałe zamknięte drzwiami deskowymi, w osiach wszystkich komór wtórne drewniane bramy wjazdowe (w VI komórce brama nieco mniejsza); wewnątrz nieznacznie przekształcone, usunięte ścianki działowe korytarz-komora; nasyp usunięty na obu skrzydłach, na czole i lewym barku czytelne relikty szańca piechoty; dziedziniec znacznie powiększony. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-22

NUMER PROJEKTOWY:	U-14a	POLSKI NUMER DO 1926:	P-21
NUMER DOK:	1376	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	ceglana	OBWAŁOWANY:	tak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	na przedłużeniu ul. Grabskiego	GPS:	52°59'13.350"N 18°35'10.969"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	pustostan – zamurowany
STAN ZACHOWANIA:			

dobry; niewielkie ubytki i spękania lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa w dobrym stanie, nieznacznie porośnięte trawą, przebite wtórne otwory w osiach komór III i V; zachowane obie chwytnie powietrza; nasyp zachowany, na prawym skrzydle przy fasadzie duże drzewo, na czole pozostałości okopów.
Schron zamurowany w 2014 roku.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-23

NUMER PROJEKTOWY:	U-15	POLSKI NUMER DO 1926:	P-22
NUMER DOK:	1381	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	betonowa	OBWAŁOWANY:	tak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	na przedłużeniu ul. Armii Ludowej	GPS:	52°59'7.4328"N 18°36'2.7637"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan – zasypyany

STAN ZACHOWANIA:

średni: lico elewacji wtórnie otynkowane, gzyms zarośnięty, ceglana nadstawa z przerostami roślinności rozsadzającymi lico, zachowana prawa czerpnia powietrza; wnętrze w dobrym stanie z niewielkimi wtórnymi przemurowaniami, zachowane stalowe dwuskrzydłowe drzwi przeciwpodmuchowe, latryna z wtórną posadzką; nasyp częściowo rozsypany na lewym barku, szaniec piechoty zniwelowany.

Dziedziniec schronu zasypyany do wysokości łęków sklepień w czerwcu 2010 roku (dostęp do wnętrza przez okno latryny), bardzo silnie zarośnięty.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-24

NUMER PROJEKTOWY:	U-16	POLSKI NUMER DO 1926:	P-23
NUMER DOK:	1387	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	ok. 1905
LATRYNA:	betonowa	OBWAŁOWANY:	tak
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	na przedłużeniu ul. Białej	GPS:	52°59'2.5181"N 18°36'31.6253"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan – zasypyany
STAN ZACHOWANIA:			

średni: lico elewacji wtórnie otynkowane, gzyms zarośnięty, ceglana nadstawa z przerostami roślinności rozsadzającymi lico, zachowana prawa czerpnia powietrza; wnętrze w dobrym stanie z niewielkimi wtórnymi przymurowaniami, zachowane podstawy wentylatorów wentylacji mechanicznej; nasyp zachowany na obu skrzydłach – silnie zarośnięty, szaniec piechoty zniwelowany.

Dziedziniec schronu zasypyany do wysokości łęków sklepień w czerwcu 2010 roku, bardzo silnie zarośnięty.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-25

NUMER PROJEKTOWY: U-17a

POLSKI NUMER DO 1926: P-24

NUMER DOK: 1388

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: brak

OBWAŁOWANY: nie

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Puchacza

GPS: 52°59'5.5784"N 18°37'18.601"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność nieustalona

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: niewielkie ubytki lica i wysolenia elewacji, gzyms i ceglana nadstawa porośnięta roślinnością – miejscowe przerosty powodujące pęknięcie licówki, przebity otwór wejściowy w osi V komory, zachowane obie chwytnie powietrza i wyloty podstropowej wentylacji grawitacyjnej; we wnętrzu zachowane podstawy wentylatorów i wyloty wentylacji podłogowej; nasyp w dobrym stanie.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-26

NUMER PROJEKTOWY: U-17

POLSKI NUMER DO 1926: P-25

NUMER DOK: 1389

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: brak

OBWAŁOWANY: tak

WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Łączna 88–90

GPS: 52°59'3.8695"N 18°37'36.870"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność nieustalona

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: lico elewacji dobrze zachowane, gzyms i ceglana nadstawa silnie porośnięte roślinnością; zachowane kratki wentylacyjne i obie czerpnie powietrza, haki zawiasów oraz haki drzwiowe; wewnątrz z zamurowanymi przejściami międzykomorowymi, w korytarzu zachowana misa odciekowa pompy wody i mocowania zasłon pancernych; nasyp zachowany, nad stropem wykopana transzeja p–lot; szaniec piechoty dobrze zachowany z czytelnymi profilami, na czole dwa stanowiska wieżyczek przewoźnych 5,3 cm z zachowanymi stalowymi mocowaniami ławety i żelbetonowymi niszami amunicyjnymi.

Obiekt o dużym potencjale dydaktycznym – wzorcowy przykład umocnionego punktu oporu piechoty.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-27

NUMER PROJEKTOWY: U-18

POLSKI NUMER DO 1926: P-26

NUMER DOK: 1390

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: brak danych

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: Łączna 111

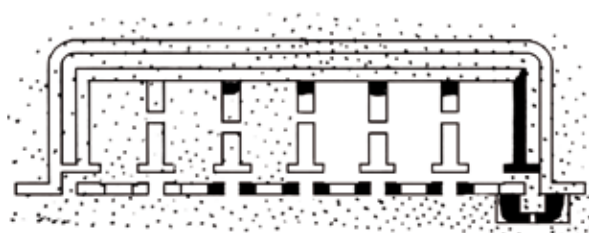
GPS: 52°59'9.8542"N 18°38'13.186"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: ruina

STAN ZACHOWANIA:

ruina; czytelne komory III–V i część ściany frontowej, zachowane haki w stropach komór, chwytne powietrza zrabowane w 2012 roku; nasyp usunięty.



SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-28

NUMER PROJEKTOWY: U-19

POLSKI NUMER DO 1926: P-27

NUMER DOK: 1391

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: nie

LATRYNA: ceglana

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Zimowa

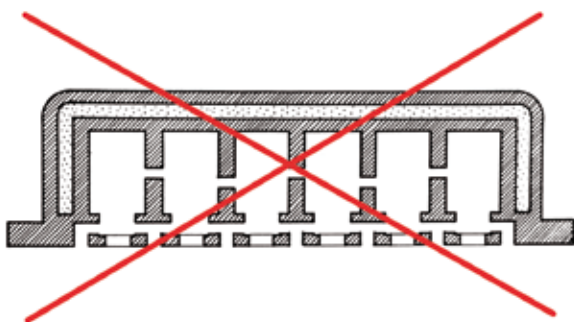
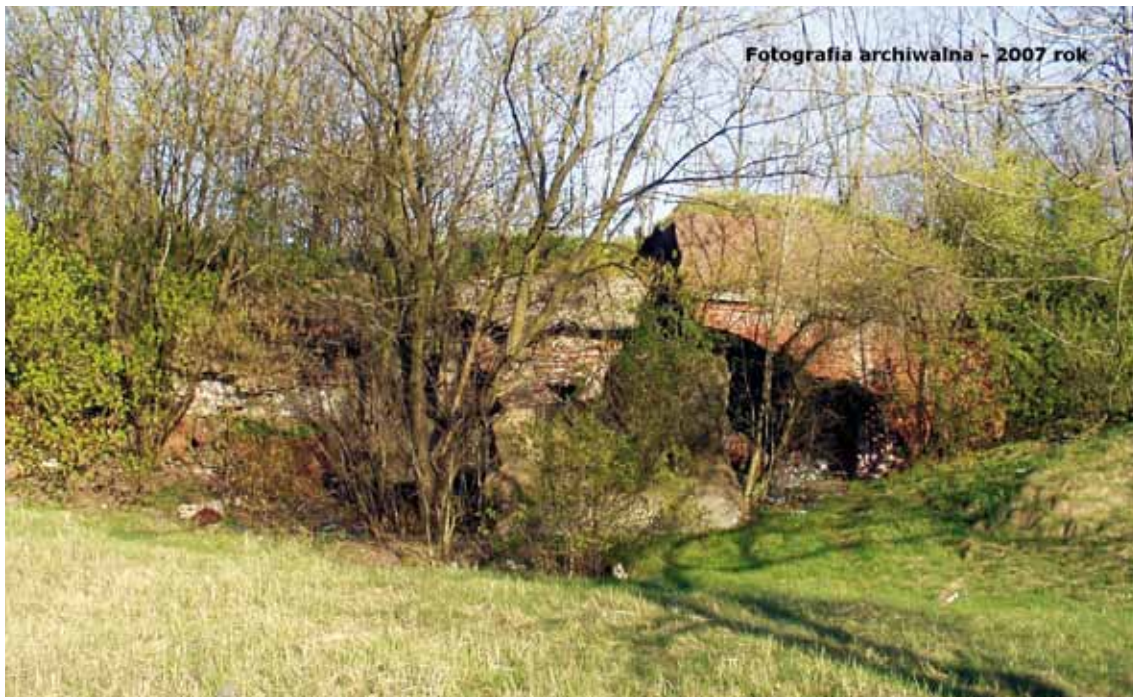
GPS: 52°59'36.669"N 18°38'20.911"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: pustostan – zasypany

STAN ZACHOWANIA:

ruina: lewe skrzydło zasypane, w prawym czytelną skrajną komora i część latryny; nasyp znacznie uszkodzony.

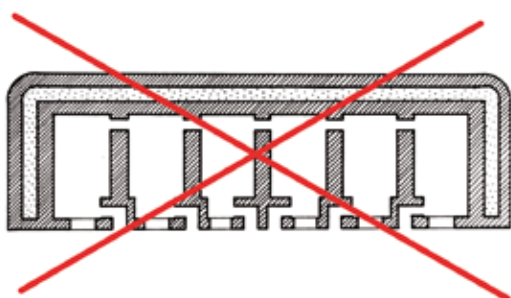


SCHRON PIECHOTY TYP: „WZÓR 1888” J-29

NUMER PROJEKTOWY:	U-20	POLSKI NUMER DO 1926:	P-28
NUMER DOK:	1392	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1889	MODERNIZACJE:	nie
LATRYNA:	brak danych	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Stara Droga	GPS:	52°59'45.6"N 18°38'29.3698"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	obiekt nie istnieje

STAN ZACHOWANIA:

schron rozebrany w 2011 roku podczas powiększania wyrobiska cegielni – brak śladów w terenie.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-30

NUMER PROJEKTOWY: U-21

POLSKI NUMER DO 1926: P-29

NUMER DOK: 1393

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1888-89

MODERNIZACJE: nie

LATRYNA: brak danych

OBWAŁOWANY: nie

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Jana Szkrzetuskiego

GPS: 53°0'10.544"N 18°39'0.549"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: ruina

STAN ZACHOWANIA:

ruina; czytelne sklepienie jednej komory z zachowanymi hakami oraz fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.

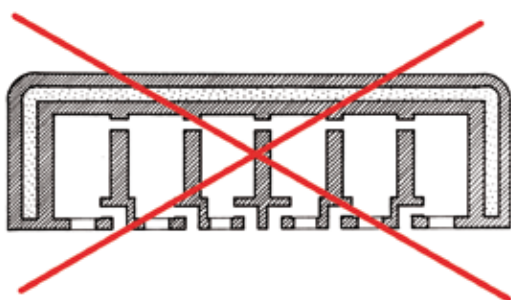


SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-31

NUMER PROJEKTOWY:	U-22	POLSKI NUMER DO 1926:	P-30
NUMER DOK:	1394	NUMER OC:	B-75
ROK BUDOWY:	1888-89	MODERNIZACJE:	nie
LATRYNA:	brak	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	-		
ADRES:	ul. Rudacka 69/71	GPS:	53°0'19.1902"N 18°39'8.2735"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	powierzchnia biurowo-magazynowa

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieliczne wysolenia i ubytki lica; duże uszkodzenia ceglanej nadstawy spowodowane przerostem roślinności, przebite drzwi w osiach komór I i VI, elewacja pomalowana na czerwono; nasyp usunięty na całym obwodzie, duże drzewo na koronie nasypu, z lewej strony częściowo odkryta ściana boczna. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON PIECHOTY TYP: „TORUŃSKI” J-32

NUMER PROJEKTOWY:	U-23	POLSKI NUMER DO 1926:	P-31
NUMER DOK:	1395	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1888-89	MODERNIZACJE:	nie
LATRYNA:	brak danych	OBWAŁOWANY:	nie
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	-		
ADRES:	ul. Rudacka, ogródki działkowe „Koło Kanii”	GPS:	53°0'33.7097"N 18°39'7.3854"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	ruina
STAN ZACHOWANIA:	ruina: widoczne pozostałości betonowej płyty detonacyjnej i bloki cegieł.		



SCHRON ARTYLERYJSKI A-1

NUMER PROJEKTOWY: A-1

NUMER DOK: 1283

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Winna 10–12

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

średni: ubytki elewacji uzupełnione materiałem ceramicznym, wtórne wejście w osi środkowej komory, ceglana nadstawa porośnięta roślinnością, naderwany gzyms; nasyp częściowo usunięty na obu skrzydłach. Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: A-1

NUMER OC: B-56

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°1'11.681"N 18°39'43.0254"E

UŻYTKOWANIE: magazyn



SCHRON ARTYLERYJSKI A-2

NUMER PROJEKTOWY: A-2

NUMER DOK: 1284

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Winna 2–8

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

POLSKI NUMER DO 1926: A-2

NUMER OC: B-55

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°1'16.9378"N 18°39'20.739"E

UŻYTKOWANIE: stowarzyszenie: klub motocyklowy „Fenix”

STAN ZACHOWANIA:

dobry: uzupełnione ubytki lica elewacji, ceglana nadstawa z ubytkami spoin, częściowo przerośnięta roślinnością, wtórne wejście w osi trzeciej komory; zachowana chwytnia powietrza; nasyp w dobrym stanie; wewnątrz przebicia między komorami.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-3

NUMER PROJEKTOWY: A-3

NUMER DOK: 1293

ROK BUDOWY: 1888-89

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Wschodnia 35

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

średni: wysolenia i niewielkie ubytki lica elewacji, przesunięte i powiększone okno lewej komory, wtórne drzwi w osi środkowej i prawej komory, uszkodzony gzyms, ceglana nadstawa z ubytkami lica i przerostami roślinności, kwadratowe wycięcie w osi chwytni powietrza, na prawym skrzydle dobudowane pomieszczenie gospodarcze; wewnątrz przekształcone na warsztat wulkanizacyjny; nasyp usunięty na obu skrzydłach, częściowo porośnięty krzewami; duże drzewo przy lewym skraju fasady.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: A-3

NUMER OC: B-48

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°1'36.7424"N 18°38'43.7381"E

UŻYTKOWANIE: zakład wulkanizacyjny



SCHRON ARTYLERYJSKI A-4

NUMER PROJEKTOWY: A-4

NUMER DOK: 1305

ROK BUDOWY: 1887-88

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** -

ADRES: ul. Wschodnia 2

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-4

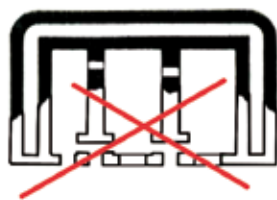
NUMER OC: B-44

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°2'8.9531"N 18°38'4.168"E

UŻYTKOWANIE: zakład ślusarski

średni: miejscowe ubytki lica elewacji, gzyms dobrze zachowany, ceglana nadstawa mocno zarośnięta, lewe wejście zamurowane; dostawiona wiata stalowa; nasyp zniwelowany na obu skrzydłach. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-5

NUMER PROJEKTOWY: A-5

NUMER DOK: 1316

ROK BUDOWY: 1887-88

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** -

ADRES: ul. Mazowiecka 40a

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: częściowo zachowane stropy komór i pozostałości nasypu.

POLSKI NUMER DO 1926: A-5

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°2'19.3927"N 18°37'36.822"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON ARTYLERYJSKI A-6

NUMER PROJEKTOWY: A-6

POLSKI NUMER DO 1926: A-6

NUMER DOK: 1317

NUMER OC: B-32

ROK BUDOWY: 1887-88

MODERNIZACJE: ok. 1905

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Ziemi Michałowskiej 3

GPS: 53°2'19.6015"N 18°37'8.6074"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieliczne ubytki w ceglach i zaprawie, wysolenia, na elewacji warstwy wtórne (cegłopodobne płytki klin-kierowe), gzyms w dobrym stanie, ceglana nadstawa częściowo uzupełniona klinkierem, nieznacznie porośnięta trawą, lewe drzwi zwężone, usunięta chwytnia powietrza; nasyp prawego skrzydła zniwelowany z murem oporowym dostawionym prostopadle do elewacji.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-7

NUMER PROJEKTOWY: A-7

NUMER DOK: 1320

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: ceglana

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Grudziądzka 177–179

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

dobry: przebite otwory wejściowe w osiach komór II i III (brama wjazdowa), pierwotne otwory wejściowe zamurowane z przelicowaniem, nadstawa w dobrym stanie; wewnątrz przekształcone w niewielkim stopniu, zaadaptowane na warsztat samochodowy; nasyp usunięty na obu skrzydłach. Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: A-7

NUMER OC: A-21

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°2'21.668"N 18°36'47.5189"E

UŻYTKOWANIE: serwis samochodowy



SCHRON ARTYLERYJSKI A-8

NUMER PROJEKTOWY: A-8

NUMER DOK: 869

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna 7

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa
bez wieczystego użytkowania

POLSKI NUMER DO 1926: A-8

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°2'22.0895"N 18°35'57.231"E

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: liczne punktowe otwory w licu elewacji, gzyms i ceglana nadstawa silnie zarośnięte; rozkute otwory wejściowe na wysokości zawiasów, haki zawiasów zrabowane, zachowana czerpnia powietrza – odkuta od dołu; wewnątrz liczne przemurowania w tym zamurowane przejście międzykomorowe; nasyp porośnięty drzewami, częściowo osunięty na skrzydłach.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-9

NUMER PROJEKTOWY: A-9

NUMER DOK: 867

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Polna 9

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa
bez wieczystego użytkowania

POLSKI NUMER DO 1926: A-9

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

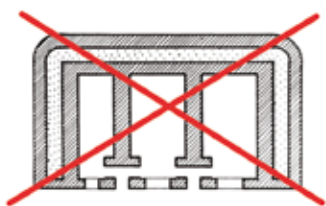
GPS: 53°2'12.730"N 18°35'18.4139"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: niewielkie wysolenia na elewacji, ceglana nadstawa miejscami porośnięta mchem i trawą; oryginalny układ otworów wejściowych, drzwi wejściowe obite blachą, zachowana chwytka powietrza i żeliwne rury wyprowadzenia wentylacji; we wnętrzu podcięte ściany przeciwpodmuchowe; nasyp silnie zarośnięty krzewami i drzewami, duże drzewa przy fasadzie; do schronu prowadzi brukowana droga.

Obiekt zagrożony rozgrabieniem – teren wokół niego wystawiony na przetarg przez Agencję Mienia Wojskowego.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-10

NUMER PROJEKTOWY: A-10

NUMER DOK: 1341

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna, w lasku miejskim

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: widoczne nieliczne bloki cegieł i fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.

POLSKI NUMER DO 1926: A-10

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°2'7.0746"N 18°35'1.3132"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON ARTYLERYJSKI A-11

NUMER PROJEKTOWY: A-11

NUMER DOK: 1343

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Polna 5

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja z nielicznymi ubytkami cegieł lica, ceglana nadstawa silnie przerośnięta roślinnością, przy lewej ścianie pierwszej komory wybity otwór kanału wentylacyjnego, na prawym skrzydle dostawiony murowany budynek, chwytnia powietrza z wyciętym kwadratowym otworem; wewnątrz zaadaptowane na warsztat, podcięte ściany przeciwpodmuchowe; nasyp miejscami uszkodzony, usunięty na obu skrzydłach, porośnięty krzewami. Doprowadzona instalacja elektryczna.

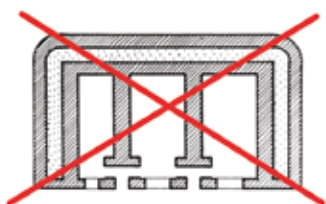
POLSKI NUMER DO 1926: A-11

NUMER OC: A-17

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°2'4.4851"N 18°34'31.737"E

UŻYTKOWANIE: zakład ślusarski



SCHRON ARTYLERYJSKI A-12

NUMER PROJEKTOWY: A-11b

NUMER DOK: 1347

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Szosa Okrężna

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: obiekt wysadzony, pozostałe dwie komory zasypane w ok. 70 %; płyta detonacyjna częściowo zsunięta nad zachowane komory.

Obiekt zamieszkały przez bezdomnych.

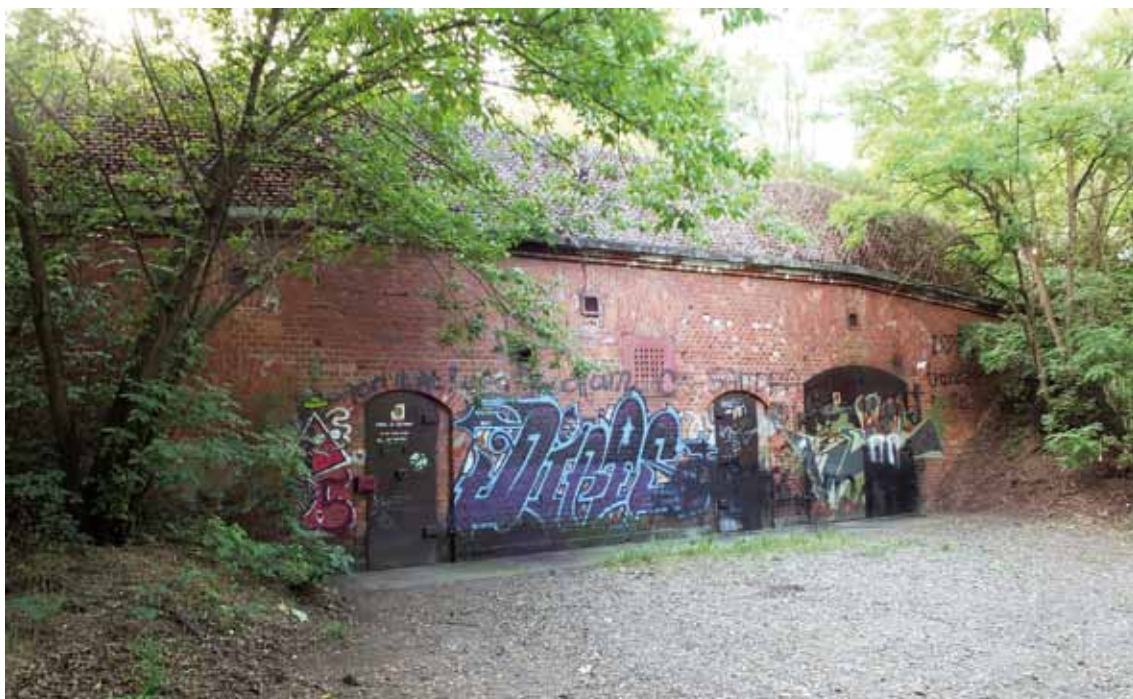
POLSKI NUMER DO 1926: A-12

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°1'45.003"N 18°33'53.5187"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON ARTYLERYJSKI A-13

NUMER PROJEKTOWY: A-11c

NUMER DOK: 1350

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. 4 Pułku Lotniczego

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
z wieczystym użytkowaniem

POLSKI NUMER DO 1926: A-13

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°1'35.4155"N 18°33'47.2133"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: lico elewacji i gzyms bez uszkodzeń, spoinowanie ceglanej nadstawy przerośnięte mchem; wtórne wejście w osi III komory, zachowana chwytnia powietrza; nasyp w dobrym stanie, na lewym skrzydle przy fasadzie duże drzewo.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-14

NUMER PROJEKTOWY: A-11d

NUMER DOK: 1355

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Bielańska 49–51

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-14

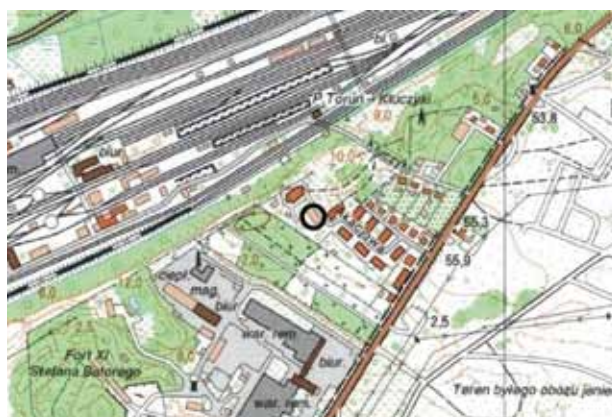
NUMER OC: A-6

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 53°1'13.2755"N 18°33'45.1663"E

UŻYTKOWANIE: warsztat mechaniczny

dobry: elewacja i ceglana nadstawa w dobrym stanie, środkowa część gzymsu wycięta pod wyprowadzenia wentylacji, wtórnie przebite otwory okienne i wejście w osi środkowej komory; do elewacji dostawione murowane dobudówki; nasyp usunięty na obu skrzydłach i częściowo nad nadstawą. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-15

NUMER PROJEKTOWY: A-12

NUMER DOK: 1366

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Akacyjowa 17a

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-15

NUMER OC: C-98

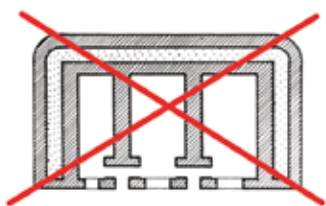
MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'19.419"N 18°34'41.885"E

UŻYTKOWANIE: pustostan

dobry: spękania lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa porośnięte roślinnością, w nadstawie nad trzecią komorą przerost niewielkiego drzewka iglastego, otwory okienne zamurowane z przelicowaniem, otwory wejściowe zamurowane z wyjątkiem 3 i 5; wewnątrz przekształcone poprzez powiększenie światła korytarza wzdłuż ściany tylnej, zamurowane niektóre przejścia międzykomorowe, zachowane mocowania zasłon pancernych i zamknięcia podstropowej wentylacji grawitacyjnej; nasyp zachowany, osunięty na obu skrzydłach, silnie zarośnięty, dziedziniec zasypyany do poziomu okien, silnie zarośnięty, pozostawione wąskie schody prowadzące do otworów wejściowych.

Obiekt wzniesiony na planie schronu piechoty wz. 1888.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-16

NUMER PROJEKTOWY: A-13

NUMER DOK: 1377

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: na przedłużeniu ulicy Kluczyki

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: obiekt wysadzony; widoczne nieliczne fragmenty ceglanych ścian i betonowej płyty detonacyjnej; nasyp rozrzucony.

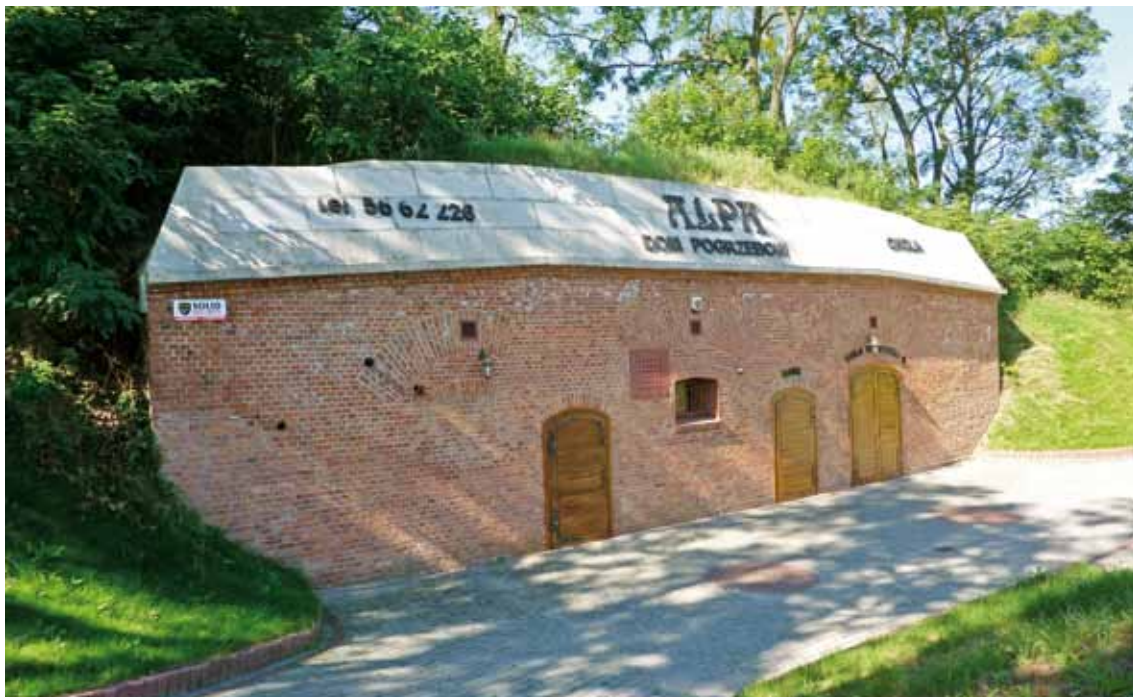
POLSKI NUMER DO 1926: A-16

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'19.4888"N 18°35'9.018"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON ARTYLERYJSKI A-17

NUMER PROJEKTOWY: A-14

NUMER DOK: 1380

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Okólna 30

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: lico elewacji po oczyszczeniu i uzupełnieniu ubytków (usunięto cementową izolację nasypu na skrzydłach), gzyms i kamienna nadstawa także odnowione, wtórne drzwi deskowe z ramą, w osi trzeciej komory przebite dodatkowe duże wejście, zachowana chwytnia powietrza; wewnątrz zaadaptowane na dom przedpogrzebowy; nasyp częściowo usunięty na obu skrzydłach, dziedziniec wtórnie wybrukowany z wyeksponowaną studnią chłonną.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: A-17

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'19.5932"N 18°36'4.1155"E

UŻYTKOWANIE: dom pogrzebowy



SCHRON ARTYLERYJSKI A-18

NUMER PROJEKTOWY: A-15

NUMER DOK: 844

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Okólna

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Skarb Państwa

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-18

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'12.147"N 18°36'28.332"E

UŻYTKOWANIE: magazyn wojskowy

średni: lico elewacji spękane i wykruszone na lewym skrzydle, gzyms w dobrym stanie, kamienna nadstawa porośnięta mchem, otwór w osi środkowej komory, podcięte ściany otworów wejściowych, do elewacji dobudowana murowana przybudówka z masywnym betonowym stropem (przelotnia); we wnętrzu usunięte ścianki działowe korytarz-komora; nasyp osunięty na obu skrzydłach; dziedziniec zasypany do poziomu łuków okiennych.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-19

NUMER PROJEKTOWY: A-16

NUMER DOK: 1396

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Okólna 82/84

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: niewielkie wysolenia poniżej gzymsu, ceglana nadstawa z miejscowymi ubytkami spoinowania, zamurowany lewy otwór wejściowy, wtórne wejście w osi środkowej komory, chwytnia powierza zaślepiena, do prawego skrzydła dobudowana murowana przybudówka; wewnątrz nieznacznie przekształcone na potrzeby działalności gospodarczej; nasyp zachowany.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: A-19

NUMER OC: C-90

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'13.426"N 18°37'18.833"E

UŻYTKOWANIE: zakład elektryczny



SCHRON ARTYLERYJSKI A-20

NUMER PROJEKTOWY: A-17

NUMER DOK: 1397

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Tataraków 25

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-20

NUMER OC: C-89

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'19.332"N 18°37'39.584"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

dobry: na skrzydłach elewacji liczne wysolenia i ubytki cegieł, niewielkie spękania wzdłuż spoin, gzyms i ceglana nadstawa porośnięte roślinnością, otwory okienne zamurowane z przelicowaniem, zachowany oryginalny układ otworów wejściowych, chwytnia powietrza z wyciętym kwadratowym otworem, wtórne obudowy wylotów wentylacji podstropowej; nasyp osunięty na lewym skrzydle; dziedziniec przedzielony betonową podmurówką. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-21

NUMER PROJEKTOWY: A-18

NUMER DOK: 1398

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Łódzka 116a

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-21

NUMER OC: C-87

MODERNIZACJE: ok. 1905

GPS: 52°59'31.433"N 18°37'48.563"E

UŻYTKOWANIE: zamurowany

średni: lico z licznymi spękaniem i wysoleniami, gzyms zachowany, ceglana nadstawa (tynkowana) z przerozami roślinnymi, czerpnia powietrza z wyciętym dużym kwadratowym otworem, brak kratki wentylacyjnych; nasyp usunięty na lewym skrzydle, prawe porośnięte wysokimi drzewami; na dziedzińcu betonowa podmurówka. Schron zamurowany w 2016 roku.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-22

NUMER PROJEKTOWY: A-19

NUMER DOK: 1399

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Włocławska 45

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-22

NUMER OC: C-85

MODERNIZACJE: nie

GPS: 52°59'39.07"N 18°38'2.6034"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

dobry: wysolenia lica elewacji, gzyms bez uszkodzeń, spękane spoiny ceglanej nadstawy; zamurowane lewe drzwi i prawy otwór okienny, pozostałe zabezpieczone drewnianymi okiennicami, wtórny komin wyprowadzony przez otwór wentylacji lewej komory; nasyp osunięty na skrzydłach, porośnięty krzakami.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-23

NUMER PROJEKTOWY: A-20

NUMER DOK: 1400

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Stara Droga 36

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

POLSKI NUMER DO 1926: A-23

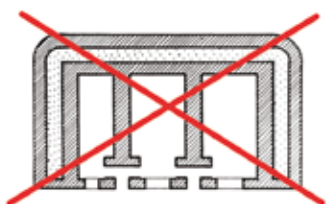
NUMER OC: C-81

MODERNIZACJE: nie

GPS: 52°59'54.494"N 18°38'25.758"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

dobry: znaczne wysolenia na elewacji, nieliczne spękania ściany frontowej, gzyms zachowany, ceglana nadstawa przerośnięta roślinnością, częściowo spękana; zachowane kraty w oknach; nasyp na prawym skrzydle usunięty.



SCHRON ARTYLERYJSKI A-24

NUMER PROJEKTOWY: A-21

NUMER DOK: 1401

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: na przedłużeniu ul. Grzybowej

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: czytelne fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.

POLSKI NUMER DO 1926: A-24

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: nie

GPS: 53°0'12.9845"N 18°38'47.667"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON ARTYLERYJSKI A-25

NUMER PROJEKTOWY: A-22

POLSKI NUMER DO 1926: A-25

NUMER DOK: 1402

NUMER OC: C-76

ROK BUDOWY: 1889

MODERNIZACJE: nie

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Rudacka 38

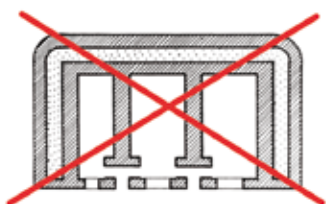
GPS: 53°0'18.6671"N 18°38'54.562"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: zamurowane pierwotne wejścia, wtórny otwór wejściowy przebity w osi środkowej komory; na elewacji, poniżej gzymsu znaczne ubytki cegieł, uszkodzona ceglana nadstawa z wrośniętym drzewem; nasyp usunięty na lewym skrzydle – odsłonięta ceglana ściana czołowa (znacznie uszkodzona).



SCHRON ARTYLERYJSKI A-26

NUMER PROJEKTOWY: A-23

NUMER DOK: 1403

ROK BUDOWY: 1889

LATRYNA: brak

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Rudacka, przy zachodnim
skraju ogródków działkowych

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina; widoczne pozostałości betonowej płyty detonacyjnej.

POLSKI NUMER DO 1926: A-26

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: nie

GPS: 53°0'30.020"N 18°38'54.272"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON AMUNICYJNY M-1

NUMER PROJEKTOWY: M-1

NUMER DOK: 1281

ROK BUDOWY: 1890

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Winna 3-9

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-1

NUMER OC: B-58

GPS: 53°1'16.0954"N 18°39'40.1674"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: liczne wysolenia elewacji, na lewym skrzydle duże złuszczenie lica, nadstawa przerośnięta roślinnością, zamurowane drzwi wejściowe nr 2, w drzwiach nr 3 wtórny otwór okienny; wewnątrz z odtworzonymi ścianami międzykomorowymi, przejścia labiryntowe usunięte; nasyp osunięty na obu skrzydłach, lewe skrzydło nasypu dziedzińca uszkodzone przez przekopanie wtórnego dojazdu do obiektu.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON AMUNICYJNY M-2

NUMER PROJEKTOWY: M-2

NUMER DOK: 1285

ROK BUDOWY: 1890

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Nad Zatoką 2

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: złuszczenie lica pod gzymsem prawego skrzydła, niewielkie przerosty roślinności na ceglanej nadstawie, otwory drzwiowe powiększone, zachowane kominki wentylacyjne; wnętrze przekształcone w nieznacznym stopniu, aadaptowane na sklep metalowy i bar; nasyp usunięty na obu skrzydłach.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

Miejsce pamięci narodowej – wmurowana granitowa płyta pamiątkowa ku czci zamordowanych pięciu mieszkańców Torunia.

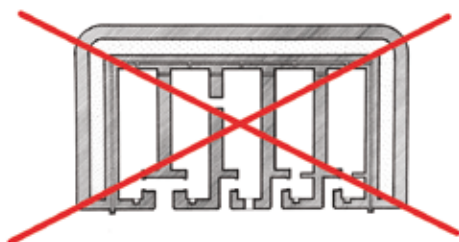
POLSKI NUMER DO 1926: Am.-2

NUMER OC: B-54

GPS: 53°1'18.2273"N 18°39'14.0191"E

UŻYTKOWANIE: sklep metalowy, bar

Fotografia archiwalna - 1993 rok



SCHRON AMUNICYJNY M-3

NUMER PROJEKTOWY: M-5

NUMER DOK: 1292

ROK BUDOWY: 1888-89

WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW: -

ADRES: ul. Wschodnia 65

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

pozostałości schronu usunięte około roku 1998 – brak śladów w terenie.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-3

NUMER OC: brak

GPS: 53°1'26.2859"N 18°38'48.324"E

UŻYTKOWANIE: obiekt nie istnieje



SCHRON AMUNICYJNY M-4

NUMER PROJEKTOWY: M-6

NUMER DOK: 1294

ROK BUDOWY: 1888

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Piotra Curie 20

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa
z wieczystym użytkowaniem

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-4

NUMER OC: B-47

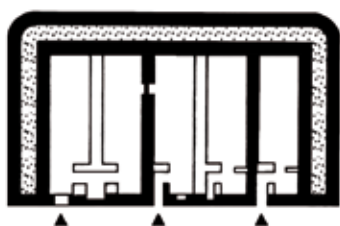
GPS: 53°1'36.638"N 18°38'26.4732"E

UŻYTKOWANIE: pustostan – zamurowany

STAN ZACHOWANIA:

zły: liczne ubytki spoin i cegieł lica elewacji, usunięte osłony podstropowych kanałów wentylacyjnych, znaczne uszkodzenie gzymsu, ceglana nadstawa prawie w całości przerośnięta roślinnością – spękana, wtórne otwory okienne w osi II i IV komory; wewnątrz zaśmiecone (2014), w lewej komorze propagandowy napis z okresu II wojny; nasyp usunięty na lewym skrzydle i od czoła, prawe skrzydło zasypane do wysokości IV komory, na obu skrzydłach duże drzewa.

Schron zamurowany w 2016 roku.



SCHRON AMUNICYJNY M-5

NUMER PROJEKTOWY: M-7

NUMER DOK: 1299

ROK BUDOWY: 1888

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Fabryczna 22

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

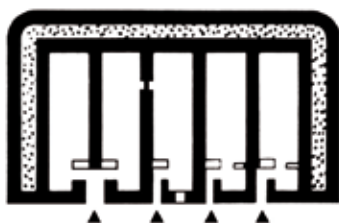
średni: ubytki i wysolenia lica, liczne uzupełnienia zaprawą cementową, gzyms miejscami uszkodzony, ceglana nadstawa przerośnięta roślinnością; przebite wtórne wejście w osi I komory (usunięte wtórne drzwi gazoszczelne), zamurowane wejścia 1 i 3 oraz otwór okienny, uszkodzony lewy kominek; wewnątrz przebicia między komorami, przemurowania w poprzek komór; nasyp na skrzydłach lekko osunięty.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-5

NUMER OC: B-45

GPS: 53°1'50.459"N 18°38'20.9112"E

UŻYTKOWANIE: pustostan



SCHRON AMUNICYJNY M-6

NUMER PROJEKTOWY: M-8

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-6

NUMER DOK: 1304

NUMER OC: B-40

ROK BUDOWY: 1887-88

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Kanałowa 8

GPS: 53°1'56.1788"N 18°37'54.241"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: spękania i ubytki cegieł oraz spoin elewacji, miejscowe spękania gzymsu, przerosty w ceglanej nadstawie, powiększone lewe drzwi; wewnątrz usunięte przejścia labiryntowe; nasyp lekko osunięty na skrzydłach, na lewym skrzydle przy fasadzie duże drzewo.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON AMUNICYJNY M-7

NUMER PROJEKTOWY: M-9

NUMER DOK: 1313

ROK BUDOWY: 1888

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Polna 71

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja przemalowana, wysolenia, ubytki spoin, prawe skrzydło obłożone cegłopodobnym klinkierem, gzyms odtworzony, ceglana nadstawa spękana, nieznacznie porośnięta trawą; drzwi 2 i 3 przemurowane w okna; wyburzone wewnętrzne ściany międzykomorowe; nasyp lewego skrzydła nieznacznie osunięty z niskim murem oporowym prostopadłym do elewacji, na lewym skrzydle zniwelowany ze ścianą oporową na przedłużeniu elewacji.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-7

NUMER OC: B-35

GPS: 53°2'10.1029"N 18°37'38.1162"E

UŻYTKOWANIE: firma budowlana



SCHRON AMUNICYJNY M-8

NUMER PROJEKTOWY: M-10

NUMER DOK: 1314

ROK BUDOWY: 1887-88

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Polna 51

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-8

NUMER OC: B-33

GPS: 53°2'15.3748"N 18°37'11.0021"E

UŻYTKOWANIE: magazyn ziemniaków
i drewna opałowego

STAN ZACHOWANIA:

dobry: lico muru z wysoleniami i nielicznymi ubytkami, gzyms porośnięty trawą, ceglana nadstawa spękana z przerostami roślinnymi w spoinach, oba kominki odbudowane, poszerzone drzwi 3 i 4; nasyp zachowany, z lewej strony mur oporowy prostopadły do elewacji. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON AMUNICYJNY M-9

NUMER PROJEKTOWY: M-11

NUMER DOK: 1315

ROK BUDOWY: 1887-88

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Polna 19

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: miejscowe wysolenia i ubytki cegieł, wtórne kominki, gzyms i ceglana nadstawa lekko porośnięte ziele-
nią; nasyp zniwelowany, do elewacji dobudowane skośne mury oporowe.
Doprowadzona instalacja elektryczna.

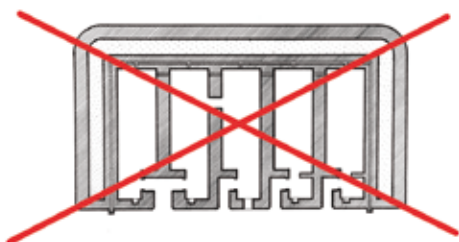
POLSKI NUMER DO 1926: Am.-9

NUMER OC: B-31

GPS: 53°2'16.211"N 18°36'53.1965"E

UŻYTKOWANIE: skup złomu, autohandel

Fotografia archiwalna - 2007 rok



SCHRON AMUNICYJNY M-10

NUMER PROJEKTOWY: M-12

NUMER DOK: 1322

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna / ul. Traktorowa

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

pozostałości betonowej płyty detonacyjnej schronu usunięto w 2014 r. – brak śladów w terenie.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-10

NUMER OC: brak

GPS: 53°2'23.6306"N 18°36'2.812"E

UŻYTKOWANIE: obiekt nie istnieje



SCHRON AMUNICYJNY M-11

NUMER PROJEKTOWY: M-13

NUMER DOK: 868

ROK BUDOWY: 1890

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Polna 7

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa
bez wieczystego użytkowania

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-11

NUMER OC: brak

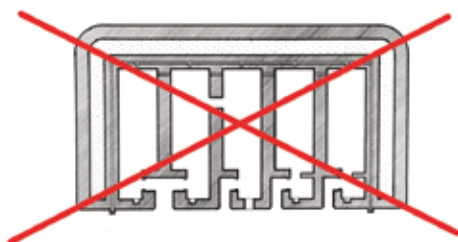
GPS: 53°2'11.5922"N 18°35'41.086"E

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja z miejscowymi wysoleniami i niewielkimi ubytkami spoin łąca, ceglana nadstawa porośnięta niewielkimi drzewkami, zachowany oryginalny układ otworów wejściowych i okna; wewnątrz w dobrym stanie; nasyp zachowany, porośnięty krzewami.

Obiekt zagrożony rozgrabieniem – teren wokół schronu przeznaczony na sprzedaż przez Agencję Mienia Wojskowego.



SCHRON AMUNICYJNY M-12

NUMER PROJEKTOWY: M-14

NUMER DOK: 1340

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna / ul. Sz. Chełmińska

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: widoczne niewielkie fragmenty muru ceglanego i betonowej płyty detonacyjnej.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-12

NUMER OC: brak

GPS: 53°2'5.7394"N 18°35'3.6305"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON AMUNICYJNY M-13

NUMER PROJEKTOWY: M-14a

NUMER DOK: 1344

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna 4

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-13

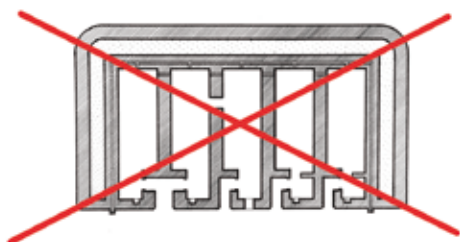
NUMER OC: A-16

GPS: 53°2'2.3251"N 18°34'23.7032"E

UŻYTKOWANIE: warsztat, magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: liczne wysolenia i niewielkie ubytki lica, ceglana nadstawa w dobrym stanie, częściowo uzupełniona, nieznacznie porośnięta trawą, wtórne otwory okienne w osiach komór I, II i III; wewnątrz przekształcone, wyburzone ściany międzykomorowe I-II, IV-V; nasyp usunięty na obu skrzydłach, porośnięty wysoką trawą. Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON AMUNICYJNY M-14

NUMER PROJEKTOWY: M-15a

NUMER DOK: 1348

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Szosa Okrężna

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

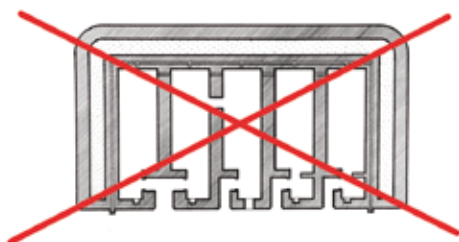
ruina: obiekt wysadzony, widoczne bloki cegieł i fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-14

NUMER OC: brak

GPS: 53°1'41.101"N 18°33'55.4692"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON AMUNICYJNY M-15

NUMER PROJEKTOWY: M-15b

NUMER DOK: 1349

ROK BUDOWY: 1889

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Szosa Okrężna /
4 Pułku Lotniczego

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
z wieczystym użytkowaniem

STAN ZACHOWANIA:

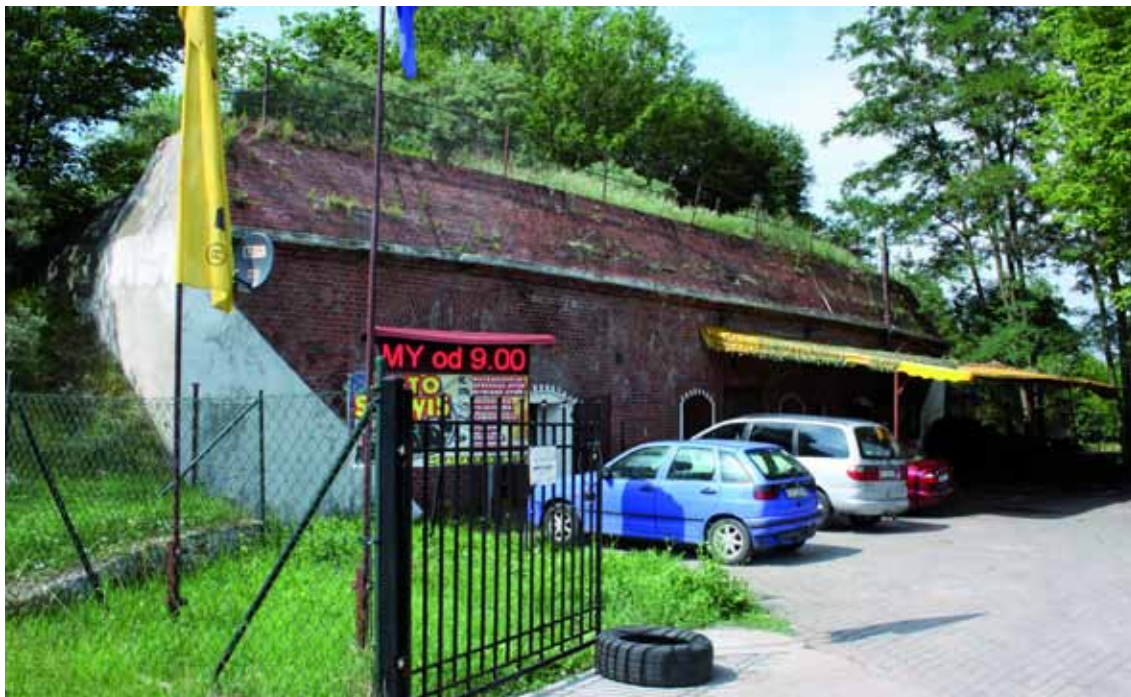
ruina: obiekt wysadzony, widoczne bloki cegieł i fragmenty betonowej płyty detonacyjnej.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-15

NUMER OC: brak

GPS: 53°1'35.9728"N 18°33'54.995"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON AMUNICYJNY M-16

NUMER PROJEKTOWY: M-15c

NUMER DOK: 1354

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Szosa Okrężna 49–51

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

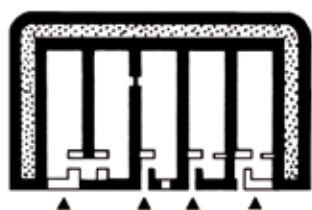
dobry: lico elewacji i gzyms bez większych uszkodzeń, ceglana nadstawa z ubytkami lica i przerostami roślinności w spoinach; powiększony lewy otwór wejściowy, wtórne otwory okienne w osiach komór (za wyjątkiem II komory); we wnętrzu częściowo rozebrane ściany międzykomorowe i przejścia labiryntowe; nasyp zniwelowany na obu skrzydłach; dziedziniec wyłożony polbrukiem.
Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-16

NUMER OC: A-7

GPS: 53°1'14.3674"N 18°33'49.569"E

UŻYTKOWANIE: warsztat wulkanizacyjny



SCHRON AMUNICYJNY M-17

NUMER PROJEKTOWY: M-16

NUMER DOK: 1365

ROK BUDOWY: 1889

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Kluczyki 15

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-17

NUMER OC: C-97

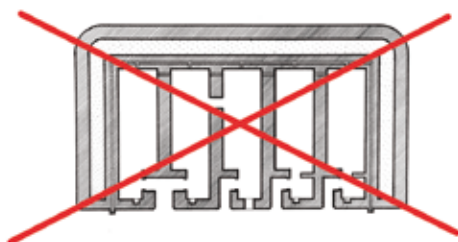
GPS: 52°59'22.819"N 18°34'45.477"E

UŻYTKOWANIE: Fundacja Historii Polskiej Broni Pancerniej

STAN ZACHOWANIA:

dobry: elewacja z widocznymi uzupełnieniami ubytków cegieł, bez wysoleń, gzyms nieznacznie uszkodzony nad II komorą, kamienna nadstawa lekko zarośnięta, otwór okienny zachowany, wtórne stalowe bramy wjazdowe w osiach komór I i II, otwory drzwiowe 1 i 4 zamurowane z przelicowaniem, pozostałe z wstawionymi wtórnymi stalowymi drzwiami gazoszczelnymi, odtworzone kominki wentylacyjne; wewnątrz zaadaptowane na warsztat, usunięte przejścia labiryntowe; nasyp usunięty na obu skrzydłach – zabezpieczony ceglanyścianami oporowymi.

Doprowadzona instalacja elektryczna.



SCHRON AMUNICYJNY M-18

NUMER PROJEKTOWY: M-17

NUMER DOK: 1378

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Inowrocławska

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

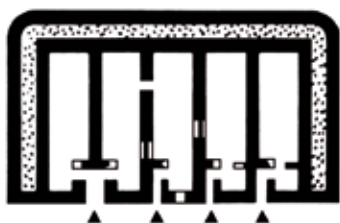
ruina: obiekt wysadzony, częściowo zasypany; czytelna jedna komora, gzyms i fragmenty kamiennej nadstawy.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-18

NUMER OC: brak

GPS: 52°59'24.301"N 18°35'31.922"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON AMUNICYJNY M-19

NUMER PROJEKTOWY: M-18

NUMER DOK: 1379

ROK BUDOWY: 1889

WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Okólna 24b

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: elewacja po oczyszczeniu z uzupełnionymi ubytkami, gzyms i kamienna nadstawa odnowione, zachowane kraty w oknie i zawiasy drzwi, brak krutek wentylacyjnych; wewnątrz zaadaptowane na dom przed-pogrzebowy; nasyp całkowicie usunięty na lewym skrzydle i częściowo na prawym; dziedziniec wtórnie wybrukowany – znacznie powiększony. Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-19

NUMER OC: brak

GPS: 52°59'22.162"N 18°35'56.023"E

UŻYTKOWANIE: dom pogrzebowy



SCHRON AMUNICYJNY M-20

NUMER PROJEKTOWY: M-19

NUMER DOK: 1431

ROK BUDOWY: 1888-89

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Okólna

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Skarb Państwa

STAN ZACHOWANIA:

dobry: miejscowe ubytki spoinowania i wysolenia lica elewacji, gzyms w dobrym stanie – porośnięty mchem, kamienna nadstawa bez ubytków, z przerostami mchu na styku bloków kamienia, oryginalny układ otworów drzwiowych i okna, pomiędzy drzwiami 1 i 2 wmurowana elektryczna tablica rozdzielcza; wewnątrz – brak danych; nasyp zachowany na obu skrzydłach, z lewej strony w stoku nasypu wycięte ziemne schody; duże drzewo przy prawym skraju fasady.

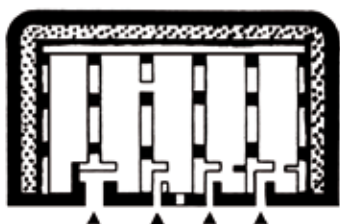
Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-20

NUMER OC: brak

GPS: 52°59'11.926"N 18°36'36.926"E

UŻYTKOWANIE: magazyn



SCHRON AMUNICYJNY M-21

NUMER PROJEKTOWY: M-20

NUMER DOK: 1404

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Okólna 102-104

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

dobry: ubytki i wysolenia lica elewacji, gzyms i ceglana nadstawa z przerostami roślinności; otwór okienny osłonięty przeniesioną z innego obiektu stalową zasłoną niszy amunicyjnej; we wnętrzu usunięte przejścia labiryntowe; nasyp zachowany.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-21

NUMER OC: C-88

GPS: 52°59'11.926"N 18°36'36.926"E

UŻYTKOWANIE: magazyn



SCHRON AMUNICYJNY M-22

NUMER PROJEKTOWY: M-21

NUMER DOK: 1405

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Okólna 122–124

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

dobry: lico, gzyms i ceglana nadstawa zachowane, dwa środkowe otwory drzwiowe przemurowane na okna, wtórny otwór okienny na prawym skrzydle, usunięty prawy kominek wentylacyjny; wewnątrz usunięte ściany działowe i przejścia labiryntowe; sklepienia w dobrym stanie, posadzka obniżona o ok. 30 cm; nasyp usunięty na obu skrzydłach.

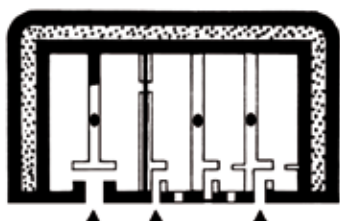
Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.–22

NUMER OC: C-86

GPS: 52°59'35.989"N 18°37'44.933"E

UŻYTKOWANIE: sklep myśliwski



SCHRON AMUNICYJNY M-23

NUMER PROJEKTOWY: M-22

NUMER DOK: 1406

ROK BUDOWY: 1889

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Okólna 160

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: znaczne wysolenia lica elewacji, niewielkie pęknięcia gzymsu, ceglana nadstawa spękana, z przerostami roślinności w pęknięciach; w osi II komory od prawej strony przeбитý wtórny otwór z wyprowadzonym kominiem, odtworzony prawy kominek wentylacyjny; we wnętrzu usunięte ściany komór I-II i III-V; nasyp usunięty na obu skrzydłach.

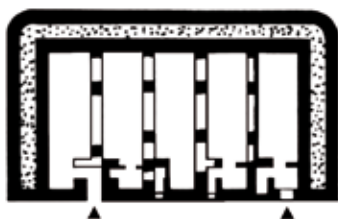
Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-23

NUMER OC: C-84

GPS: 52°59'53.137"N 18°38'7.7791"E

UŻYTKOWANIE: klub motocyklowy



SCHRON AMUNICYJNY M-24

NUMER PROJEKTOWY: M-23

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-24

NUMER DOK: 1407

NUMER OC: C-80

ROK BUDOWY: 1889

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Okólna 188

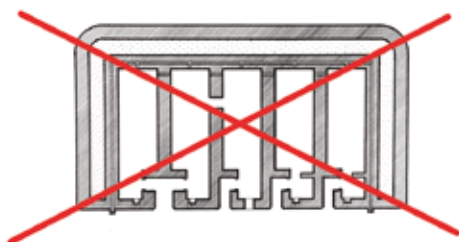
GPS: 53°0'3.2166"N 18°38'32.3729"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: sklep spożywczy

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieliczne spękania i wysolenia licca; gzyms i ceglana nadstawa w dobrym stanie; wtórne okna w miejscu częściowo zamurowanych otworów drzwiowych 2 i 3, wtórne drzwi w osi V komory; brak obu kominków wentylacyjnych; ściany wewnętrzne wyburzone do poziomu sklepień; sklepienia podparte słupami; poziom dziedzińca podniesiony o około 1 m; nasyp zniwelowany na obu skrzydłach.



SCHRON AMUNICYJNY M-25

NUMER PROJEKTOWY: M-24

NUMER DOK: 1408

ROK BUDOWY: 1888-89

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** -

ADRES: na przedłużeniu ul. Grzybowej

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: czytelne pozostałości betonowej płyty detonacyjnej i bloki cegieł.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-25

NUMER OC: brak

GPS: 53°0'15.2158"N 18°38'44.307"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON AMUNICYJNY M-26

NUMER PROJEKTOWY: M-25

NUMER DOK: 1409

ROK BUDOWY: 1888-89

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** -

ADRES: ul. Rudacka 36

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry/średni: miejscowe ubytki i wysolenia lica, liczne ubytki gzymsu, znaczne uszkodzenia lica ceglanej nadstawy, spoiny zarosnięte trawą, na szczycie nadstawy wrosnięty pień drzewa; zamurwane otwory wejściowe za wyjątkiem lewego i wszystkie otwory okienne, prawa część ściany frontowej zasypana do wysokości 1 m; nasyp usunięty na obu skrzydłach.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

POLSKI NUMER DO 1926: Am.-26

NUMER OC: C-77

GPS: 53°0'18.0396"N 18°38'47.301"E

UŻYTKOWANIE: magazyn

Fotografia archiwalna - 2006 rok



1:4000



DŁUGA BATERIA

NAZWA NIEMIECKA:	Zwischenbatterie I – II	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	Zwischenbatterie I – II Fort Büllow – Fort Yorck	MODERNIZACJE:	1890–1891
NUMER DOK:	–		
ROK BUDOWY:	1884–1885		
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Wschodnia / ul. Fabryczna	GPS:	53°1'57.7582"N 18°38'21.143"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń; własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	formy ziemne zniwelowane

STAN ZACHOWANIA:

zniwelowana: szczątkowe (zachowane po budowie rurociągu) formy ziemne baterii usunięte w 2015 roku podczas budowy nasypu trasy średnicowej; widoczny niewielki relikwyt fosy przed schronem prawym (południowym). Z czterech schronów zachowane dwa skrajne – opisane na oddzielnych kartach.



DŁUGA BATERIA – SCHRON PRAWY (POŁUDNIOWY)

NAZWA NIEMIECKA:	Zwischenbatterie I – II		
NAZWY INNE:	Zwischenbatterie I – II Fort Büllow – Fort Yorck		
NUMER DOK:	1300	NUMER OC:	B-44
ROK BUDOWY:	1884–1885	MODERNIZACJE:	1890–1891
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Wschodnia / ul. Fabryczna	GPS:	53°1'53.4612"N 18°38'24.986"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	w trakcie adaptacji

STAN ZACHOWANIA:

średni: liczne wysolenia i znaczne ubytki lica, zwłaszcza w okolicach otworów drzwiowych i okiennych, gzyms miejscami uszkodzony, ceglana nadstawa przerośnięta zielenią, na prawej części nadstawy pozostałości metalowej konstrukcji (prawdopodobnie stanowiska obserwacyjnego); zachowane nisze amunicyjne – bez zasłon; wnętrze bez przekształceń, zachowane mocowania zasłon pancernych i pozostałości dolnych mocowań krat okiennych, w prawej komorze zachowana misa odciekowa pompy wody; nasyp w dobrym stanie; fosa czoła zamulona i porośnięta krzewami.

Schron zaadaptowany w 2016 roku – wstawiono drzwi z płyty wiórowej i zabezpieczono otwory okienne.



DŁUGA BATERIA – SCHRON LEWY (PÓŁNOCNY)

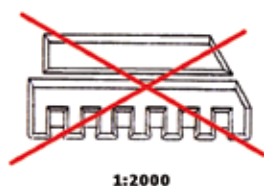
NAZWA NIEMIECKA:	Zwischenbatterie I – II		
NAZWY INNE:	Zwischenbatterie I – II Fort Büllow – Fort Yorck		
NUMER DOK:	1303	NUMER OC:	B-43
ROK BUDOWY:	1884–1885	MODERNIZACJE:	1890–1891
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Wschodnia 23a	GPS:	53°2'1.2422"N 18°38'15.8323"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	serwis opon

STAN ZACHOWANIA:

średni: rozległe ubytki cegieł na skrajach elewacji, gzyms znacznie uszkodzony, ubytki w spoinowaniu ceglanej nadstawy, w jej lewej części pozostałości metalowej konstrukcji (prawdopodobnie stanowiska obserwacyjnego), do środkowej części nadstawy dostawiona stalowa wiata, zamurowany prawy otwór wejściowy, wtórne wejście w osi II komory; nasyp usunięty na obu skrzydłach, odsłonięta prawa, silnie spękana ściana boczna. Doprowadzona instalacja elektryczna.



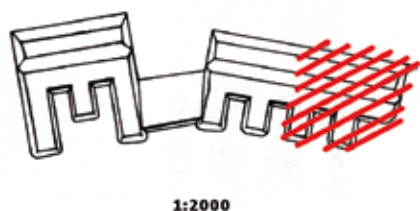
Fotografia archiwalna - 1993 rok



BATERIA POŚREDNIA 14

NAZWA NIEMIECKA:	ZB 14	NR OC:	–
NAZWY INNE:	Zwischenbatterie 14	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–	GPS:	53°2'23.1781"N 18°37'36.725"E
ROK BUDOWY:	1892–1893	UŻYTKOWANIE:	nie istnieje
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Mazowiecka 46		
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych		
STAN ZACHOWANIA:			

w miejscu baterii wzniesiono halę magazynową – brak śladów w terenie.



BATERIE POŚREDNIE 56, 57

NAZWA NIEMIECKA:	ZB 56, ZB 57	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	bateria pośrednia ZB 70 (w: Studium Historyczno Konserwatorskie 1993 r.)	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–	GPS:	52°59'18.305"N 18°35'11.905"E
ROK BUDOWY:	1892–1893 (1889 plan)	UŻYTKOWANIE:	nieużytek
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	na przedłużeniu ulicy Kluczyki		
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń		
STAN ZACHOWANIA:	zły: słabo czytelny profil wału i stanowisk rozdzielonych trawersami, lewe skrzydło baterii nr 56 całkowicie zniwelowane. Na bliskim zapole baterii widoczne betonowe bloki płyty detonacyjnej schronu A-16. Relikty obu baterii zagrożone całkowitą niwelacją – teren przeznaczony pod inwestycje.		

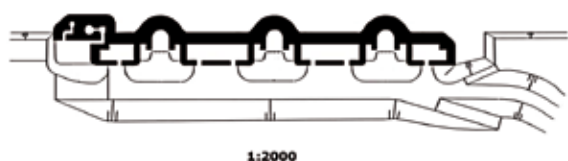


WIEŻA PANCERNA ARMATY 10 CM (DOŚWIADCZALNA) – BATERIA AB IV

NAZWA NIEMIECKA:	AB IV	NUMER OC:	C-99
NAZWY INNE:	Versuchspanzerturm 10 cm TK	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–	GPS:	52°59'12.7111"N 18°34'50.151"E
ROK BUDOWY:	1895	UŻYTKOWANIE:	Toruńskie Towarzystwo Fortyfikacyjne, Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1269 2007-02-14		
ADRES:	ul. Poznańska 191-199		
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń		

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: niewielkie spękania i wysolenia elewacji, ubytek tynku pomiędzy otworami okiennymi, nadstawa lekko złuszczone, nieznacznie porośnięta mchem; wnętrze oczyszczone, zaadaptowane na cele ekspozycyjne, zachowane elementy mocowania osłon pancernych, drzwi wejściowe odtworzone według dokumentacji budowlanej, wtórne osłony okien, zachowana blacha falista sklepień i częściowo mechanizmy wind amunicyjnych, wieża armaty 10,5 cm w trakcie rewitalizacji; nasyp i profile odtworzone, na dziedzińcu zachowana studnia chłonna. Doprowadzona instalacja elektryczna.



BATERIA PÓLPANCERNA 10 CM

NAZWA NIEMIECKA: Schirmlafettenbatterie 10 cm

NAZWY INNE: 10 cm SLB

NUMER DOK: –

NUMER OC: –

ROK BUDOWY: 1898

MODERNIZACJE: 1906

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: A/1259 2014–06–03

ADRES: ul. Poznańska 191–199

GPS: 52°59'6.6541"N 18°35'1.2746"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: Toruńskie Towarzystwo Fortyfikacyjne, Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry/średni: znaczne spękania i miejscowe wysolenia betonowych ścian elewacji, gzyms miejscami uszkodzony, odsłonięte stanowiska armat 10,5 cm SL z zachowanymi szpilkami mocowania ławet; zachowana kopuła stanowiska obserwacyjnego PBSt 96L; wewnątrz zdewastowane, znaczne uszkodzenia ceramicznej okładziny wnek amunicyjnych i ścian, liczne wysolenia, zrabowana większość metalowych elementów wyposażenia; nasyp w dobrym stanie z odtworzonymi profilami. Obiekt w trakcie rewitalizacji.

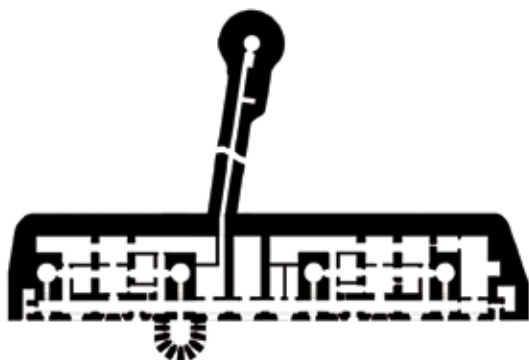


SCHRON AMUNICYJNY BATERII SLB

NAZWA NIEMIECKA:	Munition Raum für die Schirmlafettenbatterie 10 cm	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	–	MODERNIZACJE:	1906
NUMER DOK:	–	GPS:	52°59'8.421"N 18°34'56.2534"E
ROK BUDOWY:	1898	UŻYTKOWANIE:	Toruńskie Towarzystwo Fortyfikacyjne, Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	A/1259 2014–06–03		
ADRES:	ul. Poznańska 191–199		
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń		

STAN ZACHOWANIA:

dobry: drobne spękania i miejscowe wysolenia betonowej elewacji, nadstawa nieznacznie spękana, porośnięta mchem, zamurowany lewy otwór wejściowy, wtórne okno w osi III komory; wnętrze zaadaptowane do celów ekspozycyjnych, zachowane metalowe elementy wyposażenia; nasyp usunięty na obu skrzydłach. Doprowadzona instalacja elektryczna.

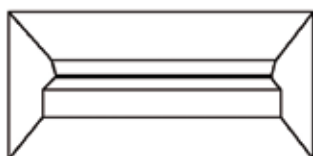


BATERIA PANCERNA HAUBIC I

NAZWA NIEMIECKA:	Panzerbatterie I		
NAZWY INNE:	Panzerbatterie Ulrich von Jungingen – Winrich von Kniprode		
NUMER DOK:	–	NUMER OC:	–
ROK BUDOWY:	1899–1902	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Okólna	GPS:	52°59'11.327"N 18°36'11.396"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	magazyn wojskowy

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: elewacja z niewielkimi spękaniem i miejscowymi wysoleniami, gzyms w dobrym stanie, nadstawa i strop pozbawione nasypu – zabezpieczone przeciwwilgociowo, zachowane stalowe osłony wylotów wentylacji, okna zabezpieczone wtórnymi płytami stalowymi; kaponiera szyjowa: lico spękane z dużymi wysoleniami poniżej poziomu strzelnic, otwory strzelnicze zamurowane, gzyms w dobrym stanie, nadstawa spękana, w pęknięciach przerosty roślinności; zachowane cztery wieże haubic 15 cm HPT 95 (otwory wież zaadaptowane na wyloty kominków wentylacyjnych) i kopuła stanowiska obserwacyjnego PBSt 96; wewnątrz wraz z poterną stanowiska obserwacyjnego – brak danych; nasyp usunięty nad schronem, pozostała część zachowana; krata forteczna usunięta
Doprowadzona instalacja elektryczna.



1:2000



BATERIA AB V

NAZWA NIEMIECKA: Armierung Batterie V

NAZWY INNE: AB V

NUMER DOK: –

NUMER OC: –

ROK BUDOWY: ok. 1892

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: na prawym skrzydle Fortu XII

GPS: 52°59'8.587"N 18°35'31.0632"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność nieustalona

UŻYTKOWANIE: nieużytek

STAN ZACHOWANIA:

średni/zły: słabo czytelne formy ziemne, wały poprzerywane w kilku miejscach, przecięte roślinnością i drogami gruntowymi; fosa zasypana; na przedpolu baterii pozostałości okopów.

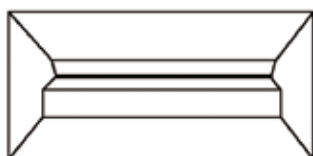


BATERIA PANCERNA HAUBIC II

NAZWA NIEMIECKA:	Panzerbatterie II	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	Panzerbatterie Winrich von Kniprode – Hermann Balk	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–		
ROK BUDOWY:	1899–1902		
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Puchacza	GPS:	52°59'6.6829"N 18°37'22.521"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: nieliczne spękania i wysolenia elewacji, gzyms i nadstawa porośnięte roślinnością, kaponiera szyjowa w dobrym stanie, z lewej strony znacznie zawilgocona, stalowe osłony wlotów powietrza wycięte i zrabowane; wnętrze z pierwotnym układem pomieszczeń, stalowe mocowania zasłon pancernych skradzione w ciągu ostatnich 10 lat, zachowane niektóre drewniane ościeżnice i metalowe elementy wind amunicyjnych, w latrynie pozostałości ceramicznych mis ustępowych, poterna wysuniętego stanowiska obserwacyjnego w dobrym stanie – częściowo zalana, stalowa pokrywa wyjścia ewakuacyjnego poterna zniszczona, kopuła stanowiska obserwacyjnego PBSt 96 zachowana – bez wyposażenia; cztery wieże haubic 15 cm HPT 95 usunięte – mechanizmy wycięte i zrabowane; nasyp zachowany na całym obwodzie; krata forteczna usunięta – zachowane relikty mocowań do betonowych słupków fundamentowych.



1:2000



BATERIA POŚREDNIA 72

NAZWA NIEMIECKA: Zwischenbatterie 72

NAZWY INNE: ZB 72

NUMER DOK: –

NUMER OC: –

ROK BUDOWY: 1892–1893

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: Szuwarów 17

GPS: 52°59'22.694"N 18°37'45.338"E

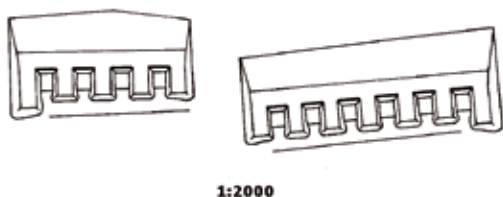
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: nieużytek

STAN ZACHOWANIA:

zły: nasyp porośnięty przez drzewa, profil wału zatarty.

Relikty baterii zagrożone niwelacją – działka przeznaczona pod zabudowę.



BATERIE POŚREDNIE 74, 75

NAZWA NIEMIECKA: Zwischenbatterie 74, 75

NAZWY INNE: ZB 74, ZB 75

NUMER DOK: –

NUMER OC: –

ROK BUDOWY: 1892–1893

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:

ADRES: ul. Włocławska 39b

GPS: 52°59'39.1049"N 18°38'8.223"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: nieużytek,
plac zabaw w fosie

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry; zachowane stanowiska dla dział, trawersy, wał i fosa na czole; zachowane słupki FG. Obie baterie porośnięte drzewami, silnie zaśmiecone.

W 2015 roku w fosie baterii ZB 74 zbudowano plac zabaw dla dzieci.

Jedynie w pełni zachowane ziemne baterie międzypolowe, oba obiekty o dużej wartości historyczno-dydaktycznej.

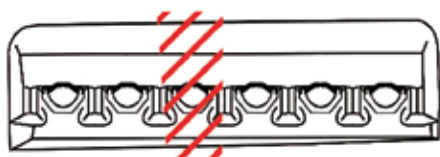


BATERIA ARMAT 15 CM Z BETONOWYMI PRZEDPIERSIAMI II

NAZWA NIEMIECKA:	15 cm Ringkanonebatterie II	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	RKB. II	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–		
ROK BUDOWY:	1906–07		
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Winna	GPS:	53°1'7.8478"N 18°39'48.0852"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	nieużytek

STAN ZACHOWANIA:

zły: zniszczone I (lewe) stanowisko, pomiędzy III i IV przekop drogi, zachowane szpilki mocowania podstaw trzpieni ławet, pozostałe elementy metalowe zrabowane; nasyp uszkodzony przekopem drogi, silnie zarośnięty; fosa zniwelowana.



BATERIA ARMAT 15 CM Z BETONOWYMI PRZEDPIERSIAMI III

NAZWA NIEMIECKA: 15 cm Ringkanonebatterie III

NAZWY INNE: RKB III

NUMER DOK: –

NUMER OC: –

ROK BUDOWY: 1908–09

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Winna

GPS: 53°1'13.9116"N 18°39'52.5269"E

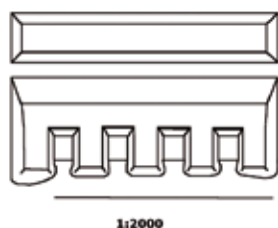
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: nieużytek

STAN ZACHOWANIA:

dobry: z sześciu stanowisk czytelne pięć, jedno (III) zasypane; stanowisko II (od lewej) wyeksponowane, z zachowaną posadzką, podkładami szyn jezdnych lawety, stalowymi trzpieniami systemu obrotu lawety i szpilkami mocowania podstawy trzpienia lawety; zasłony nisz amunicyjnych zrabowane; nasyp wraz z fosą czytelny, w szyi widoczne rowy dobiegowe, na czole wtórne okopy pozycji piechoty z 1944–45 roku.

Obiekt o dużej wartości historyczno–dydaktycznej.



BATERIA HAUBIC (PRZY SCHRONIE M-1)

NAZWA NIEMIECKA: brak danych

NAZWY INNE: –

NUMER DOK: –

NUMER OC: –

ROK BUDOWY: 1910–1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Winna

GPS: 53°1'16.1332"N 18°39'37.6182"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: nieużytek

STAN ZACHOWANIA:

zły: nasyp rozrzucony, zatarty profil wału, widoczne zarysy działobitni; fosa częściowo zasypana, porośnięta drzewami.



TRADYTOR T-1

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Szosa Lubicka

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

dobry: zachowane ściany obwodowe, strop oraz platforma dla dział na stropie, wewnątrz ceglane ściany działowe i strop z belek stalowych, nasyp uszkodzony, zachowana rampa i platforma dla dział.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°1'19.7897"N 18°39'42.0599"E

UŻYTKOWANIE: pustostan



TRADYTOR T-2

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Szosa Lubicka

GPS: 53°1'19.3714"N 18°39'37.039"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: ruina

STAN ZACHOWANIA:

ruina: zachowane ściany obwodowe i betonowe stanowisko dla dział.



TRADYTOR T-3

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Skłodowskiej-Curie 51

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność osób fizycznych

STAN ZACHOWANIA:

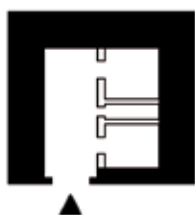
dobry: schron stanowi podpiwniczenie ustawionego na nim budynku mieszkalnego.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°1'58.3795"N 18°38'45.843"E

UŻYTKOWANIE: piwnica budynku



TRADYSTOR T-4

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Skłodowskiej-Curie 51

GPS: 53°1'59.0995"N 18°38'43.9116"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: schowek

STAN ZACHOWANIA:

średni: zachowane ściany obwodowe; wnętrze pozbawione ścianek działowych, zaadaptowane na schowek; schron posiada wtórny strop; brak pochylni dla dział.



TRADYTOR T-5

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –

ADRES: ul. Chrobrego 84

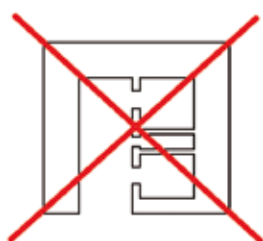
GPS: 53°2'23.4683"N 18°37'59.687"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
z wieczystym użytkowaniem

UŻYTKOWANIE: warsztat ślusarski

STAN ZACHOWANIA:

średni: zachowane ściany obwodowe i prawostronny orylon, pierwotna forma obiektu nieczytelna – dobudowany budynek oraz wiata, zmiany w partii otworu drzwiowego; wewnątrz wtórny strop; zachowana rampa działa wraz z platformą.



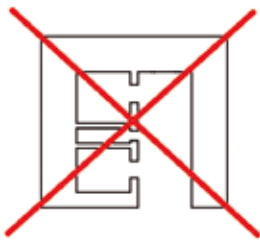
TRADYTOR T-6

NUMER DOK: nie istniał
ROK BUDOWY: 1914
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW: –
ADRES: ul. Chrobrego 88
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
STAN ZACHOWANIA:

Schron rozebrany – brak śladów w terenie.

NUMER OC: brak
MODERNIZACJE: –
GPS: 53°2'27.6598"N 18°37'43.600"E
UŻYTKOWANIE: obiekt nie istnieje

Forografia archiwalna - ok. 1972 rok



TRADYTOR T-7

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Chrobrego 100–102

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność nieustalona

STAN ZACHOWANIA:

Schron rozebrany – brak śladów w terenie.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°2'30.3364"N 18°37'21.415"E

UŻYTKOWANIE: obiekt nie istnieje



TRADYTOR T-8

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Polna / ul. Ugory

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: pozostałości ścian obwodowych; nasyp usunięty.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°2'31.1636"N 18°36'5.8054"E

UŻYTKOWANIE: ruina



TRADYTOR T-9

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Polna, obok schronu J-12

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

ruina: pozostałości ścian obwodowych; nasyp usunięty.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°2'21.4159"N 18°35'25.0184"E

UŻYTKOWANIE: ruina



TRADYTOR T-10

NUMER DOK:	nie istniał	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Polna / Sz. Chełmińska	GPS:	53°2'10.5702"N 18°34'51.744"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	ruina
STAN ZACHOWANIA:			

ruina: zachowane ściany obwodowe i wewnętrzne, prosty orylon prawostronny; nasyp zniwelowany.



TRADYTOR T-11

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul Polna, obok schronu J–15

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń
z wieczystym użytkowaniem

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°1'49.0451"N 18°33'43.6889"E

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni: zachowane, ściany obwodowe i wewnętrzne, wtórny strop; wnętrze zaśmiecone, brak rampy dla dział.



TRADYTOR T-12

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: ul. Poznańska 152

GPS: 52°59'7.5725"N 18°34'35.319"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

dobry: zachowany strop, ściany obwodowe i wewnętrzne, czytelny nasyp i rampa dla dział.



TRADYTOR T-13

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: obok Fortu XII

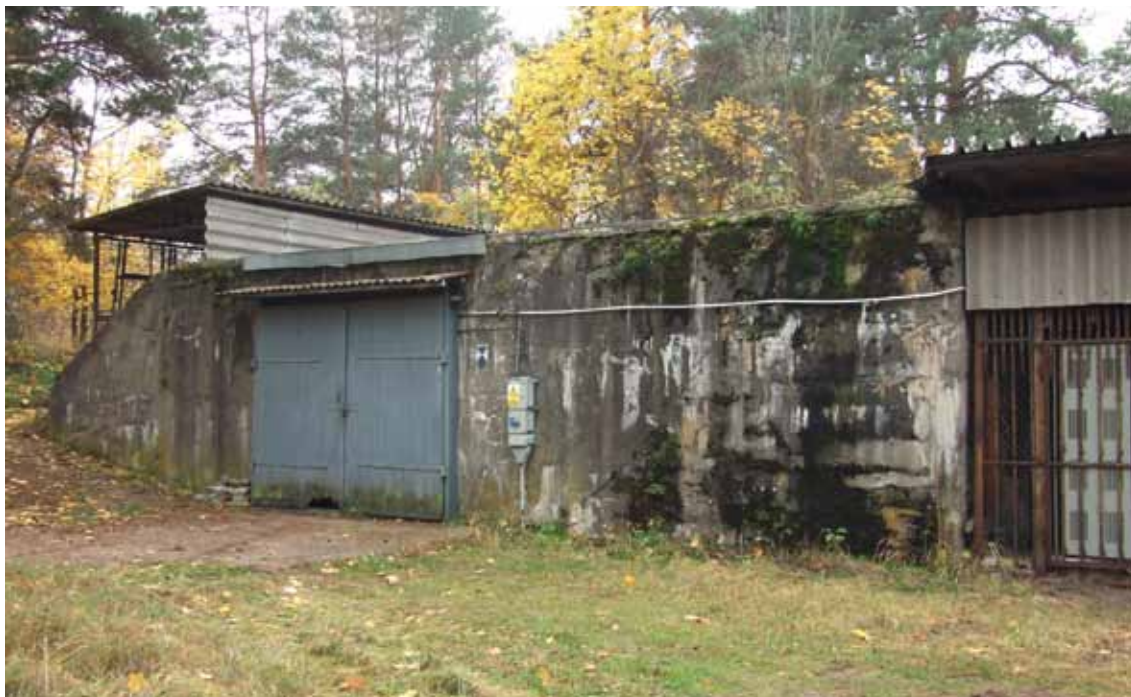
GPS: 52°59'9.0488"N 18°35'40.207"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: własność nieustalona

UŻYTKOWANIE: ruina

STAN ZACHOWANIA:

średni/zły: schron ma wysadzony strop; zachowane ściany obwodowe i zarysy wewnętrznych ścian działowych, oba orylony zachowane; nasyp rozrzucony; zachowana betonowa rampa dla dział wraz z działobitnią. Jedyny podwójny tradytor rozbudowy mobilizacyjnej 1914 roku.



TRADYTOR T-14

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: 1914

MODERNIZACJE: –

WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW: –

ADRES: obok Fortu XIII

GPS: 52°59'1.1026"N 18°36'51.4296"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Skarb Państwa

UŻYTKOWANIE: magazyn

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry: schron zachowany w całości, z lewej strony skrócony orylon; we wnętrzu zachowane ściany działowe; nasyp zniwelowany na prawym skrzydle.
Doprowadzona instalacja elektryczna.



TRADYTOR CKM (TRADYTOR BRONI MASZYNOWEJ)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	ok. 1910–1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Bielańska obok Fortu VIII	GPS:	53°1'15.1428"N 18°33'24.4735"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	ruina

STAN ZACHOWANIA:

ruina: obiekt wysadzony; zachowane ściany obwodowe z dwoma strzelnicami i orylnem, strop zrzucony do wnętrza izby bojowej; nasyp rozrzucony.



SCHRON WARTOWNIA

NUMER DOK:	nie istniał	NUMER OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–	GPS:	53°2'28.6235"N 18°36'50.299"E
ADRES:	ul. Polna (nowy odcinek) / ul. Grudziądzka	UŻYTKOWANIE:	pustostan
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń		
STAN ZACHOWANIA:	zły: zachowana betonowa płyta detonacyjna, brak blachy falistej.		



SCHRON ŁĄCZNOŚCI

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: 1914

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTKÓW:** –

ADRES: ul. Jastrzębia, obok ruin
schronu J-13

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

zły: relikty ścian i stropu, obiekt zasypany.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°2'16.022"N 18°34'35.2322"E

UŻYTKOWANIE: ruina



SCHRON – OSŁONA STUDNI (WSCHODNI)

NUMER DOK: nie istniał

NUMER OC: brak

ROK BUDOWY: ok. 1914

MODERNIZACJE: –

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Polna, w lesku miejskim

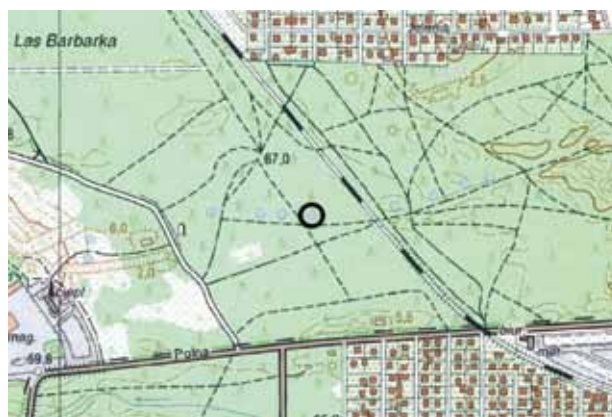
GPS: 53°2'9.0143"N 18°34'39.23"E

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

UŻYTKOWANIE: pustostan

STAN ZACHOWANIA:

średni: zachowane ściany obwodowe i strop, wewnątrz zaśmieczone; nasyp osunięty, częściowo znielowany.



SCHRON OSŁONA STUDNI (ZACHODNI)

NUMER DOK: nie istniał

ROK BUDOWY: ok. 1914

**WPIS DO REJESTRU
ZABYTEKÓW:** –

ADRES: ul. Polna, w lasku miejskim

WŁAŚCICIEL DZIAŁKI: Gmina Miasta Toruń

STAN ZACHOWANIA:

średni: zachowane ściany obwodowe i strop, we wnętrzu zasypana śmieciami cembrowina studni; nasyp osunięty, częściowo zniwelowany.

NUMER OC: brak

MODERNIZACJE: –

GPS: 53°2'8.2709"N 18°34'26.5613"E

UŻYTKOWANIE: pustostan



SCHRON ODCINKOWY TARGOWA I (GRUPA II – 1)

NUMER DOK:	1295	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	pl. Fryderyka Skarbka	GPS:	53°1'28.829"N 18°37'57.0803"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	obiekt zasypany

STAN ZACHOWANIA:

średni: z 7 komór zachowane 5 (brak skrajnych prawych); wewnątrz zdewastowane, zasypane śmieciami; brak blachy falistej.

Schron zasypano w 2004 roku podczas modernizacji Wiaduktu Kościuszki.



SCHRON ODCINKOWY TARGOWA II (GRUPA II – 2)

NUMER DOK:	1296	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Targowa 44	GPS:	53°1'25.8326"N 18°38'1.2808"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	współwłasność gminy	UŻYTKOWANIE:	pawilon handlowy

STAN ZACHOWANIA:

dobry: schron stanowi podpiwniczenie znajdującego się na nim pawilonu handlowego; elewacja wtórnie otynkowana; wewnątrz w niektórych komorach zachowana blacha falista; nasyp usunięty. Doprowadzona instalacja elektryczna.



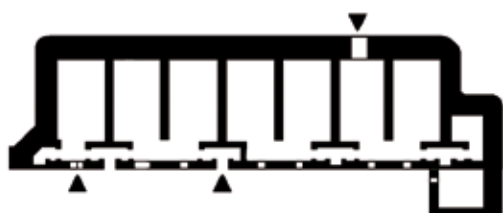
SCHRON ODCINKOWY TARGOWA III (GRUPA II – 3)

NUMER DOK:	1297	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Targowa 42–42b	GPS:	53°1'24.3577"N 18°38'1.4449"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	piwnica pawilonu handlowego

STAN ZACHOWANIA:

dobry: schron stanowi podpiwniczenie znajdującego się na nim pawilonu, lewe skrzydło całkowicie zamurowane, w prawej części w ścianie czołowej przebite wtórne wyjście na podwórze; wewnątrz – brak danych; nasyp usunięty.

Doprowadzona instalacja elektryczna.

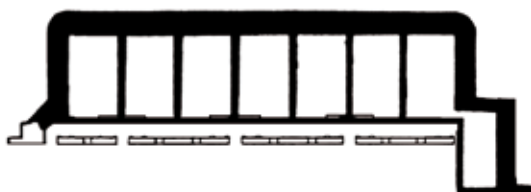


SCHRON ODCINKOWY TARGOWA IV (GRUPA II – 4)

NUMER DOK:	1298	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Targowa 40–40a	GPS:	53°1'22.8241"N 18°38'1.7635"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	piwnica domu mieszkalnego

STAN ZACHOWANIA:

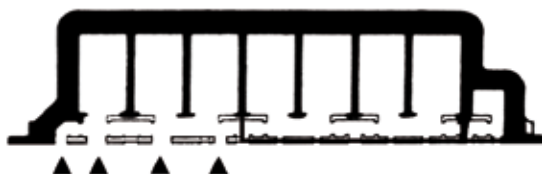
dobry: na prawej części schronu wzniesiony jednokondygnacyjny budynek mieszkalny; zamurowana większość otworów drzwiowych i okiennych, w prawej części pod budynkiem mieszkalnym przebite wtórne wejście w ścianie czołowej; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY POD DĘBOWĄ GÓRĄ I (GRUPA III – 1)

NUMER DOK:	1308	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	ul. Pod Debową Górą 125	GPS:	53°2'6.23"N 18°37'45.3194"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	obiekt zamurowany
STAN ZACHOWANIA:			

średni: wyburzona ściana tylna, na linii komór wtórne zamurowanie z zaakcentowanymi wnękami komór, latryna zamurowana; nasyp usunięty – od czoła parking na wtórnym podwyższeniu.

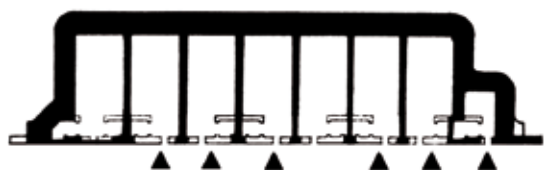


SCHRON ODCINKOWY POD DĘBOWĄ GÓRĄ II (GRUPA III – 2)

NUMER DOK:	1309	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	Pod Dębową Górą 117–119	GPS:	53°2'5.7422"N 18°37'43.4464"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	garaże

STAN ZACHOWANIA:

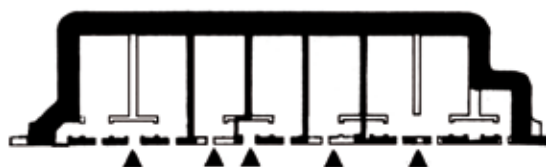
średni: wyburzona ściana tylna; w linii komór wtórne przemurowania, lewa część zaadaptowana na garaż, prawa nieużytkowana; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY POD DĘBOWĄ GÓRĄ III (GRUPA III – 3)

NUMER DOK:	1310	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	Pod Dębową Górą 95–97	GPS:	53°2'5.2663"N 18°37'41.1676"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	garaże
STAN ZACHOWANIA:			

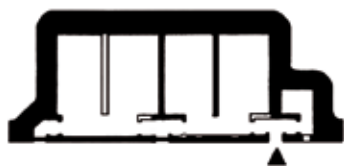
średni: na lewej części schronu wzniesiono dwukondygnacyjny budynek mieszkalny; ściana tylna przemurowana, wstawione wtórne bramy garażowe w osiach komór; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY POD DĘBOWĄ GÓRĄ IV (GRUPA III – 4)

NUMER DOK:	1311	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	Pod Dębową Górą 83	GPS:	53°2'4.7436"N 18°37'39.1012"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	garaże
STAN ZACHOWANIA:			

średni: w prawą część schronu wbudowany budynek mieszkalny, lewa zaadaptowana na garaże; elewacja wtórnie otynkowana; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY POD DĘBOWĄ GÓRĄ V (GRUPA III – 5)

NUMER DOK:	1312	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	Pod Dębową Górą 67–69	GPS:	53°2'3.3151"N 18°37'33.6356"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	brak danych
STAN ZACHOWANIA:	zły: schron całkowicie zabudowany domem mieszkalnym i budynkiem gospodarczym; nasyp usunięty.		



SCHRON ODCINKOWY „SPOMASZ” I (GRUPA IV – 1)

NUMER DOK:	brak danych	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	Pod Dębową Górą 12	GPS:	53°1'52.3582"N 18°36'48.6198"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność Skarbu Państwa z wieczystym użytkowaniem	UŻYTKOWANIE:	magazyn

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry/dobry: elewacja z cegły silikatowej, znacznie złuszczona, powiększone wejścia 2 i 4 oraz jeden otwór okienny; we wnętrzu zachowane oryginalne podziały ścian, latryna z fragmentami mis ustępowych i napisem z okresu II wojny, blacha falista zachowana w komorach I, II, III i V, w komorze III pozostałości drewnianej podłogi; nasyp usunięty na lewym skrzydle.

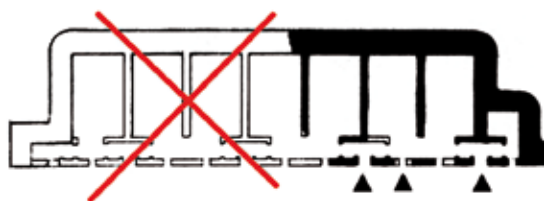


SCHRON ODCINKOWY KOZACKA I (GRUPA V – 1)

NUMERY DOK:	1330	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Legionów 114	GPS:	53°1'45.3025"N 18°36'8.7599"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	garaże

STAN ZACHOWANIA:

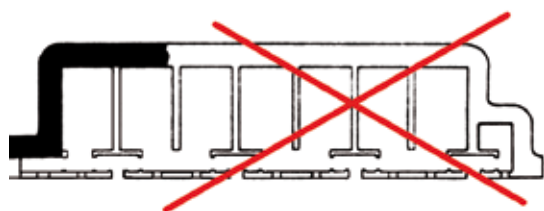
średni: elewacja przekształcona – wykute duże otwory wjazdowe w osiach komór, pierwotny układ tylko przy krawędzi lewego skrzydła; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY KOZACKA II (GRUPA V – 1)

NUMERY DOK:	1331	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Legionów 114	GPS:	53°1'45.3025"N 18°36'8.7599"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	komórki lokatorskie
STAN ZACHOWANIA:			

średni/zły: lewe skrzydło wyburzone pod ulicę Legionów, z prawej strony trzy komory zaadaptowane na komórki lokatorskie; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY KOZACKA III (GRUPA V – 3)

NUMER DOK:	1333	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Legionów 121	GPS:	53°1'45.9066"N 18°36'1.4602"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	ruina – element placu zabaw
STAN ZACHOWANIA:			

ruina: zachowany fragment ściany czołowej lewego skrzydła – zaadaptowany na element placu zabaw dla dzieci; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY GRUNWALDZKA I (GRUPA VI – 1)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Grunwaldzka 45	GPS:	53°1'30.1451"N 18°34'53.791"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	pomieszczenia gospodarcze

STAN ZACHOWANIA:

dobry: obiekt zaadaptowany na schowki; zachowane ceglane ściany fasady z pierwotnymi otworami wejściowymi i oknami, część okien wtórnie powiększona, fasada wtórnie otynkowana; w komorach brak blachy falistej; nasyp zniwelowany.



SCHRON ODCINKOWY GRUNWALDZKA II (GRUPA VI – 2)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Grunwaldzka 45	GPS:	53°1'31.085"N 18°34'53.6754"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	podpiwniczenie domu zakonnego

STAN ZACHOWANIA:

dobry: na schronie nadbudowano dom zakonny; wewnątrz zaadaptowane na piwnice, elewacja wtórnie otynkowana, otwory okienne powiększone, wybity wtórny otwór w lewym skraju ściany czołowej; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY POZNAŃSKA (GRUPA VIII – 1)

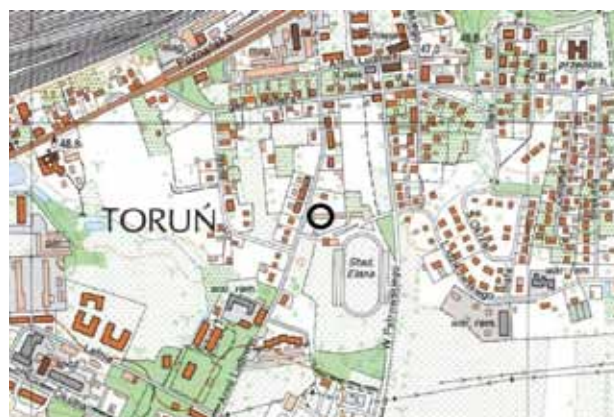
NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Poznańska 108	GPS:	52°59'31.4275"N 18°35'6.981"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność innych osób prawnych	UŻYTKOWANIE:	sklep

STAN ZACHOWANIA:

średni: obiekt silnie przekształcony; wtórne otwory wejściowe i okna; wewnątrz przebudowane, na lewym skrzydle ściany czołowej przebite wyprowadzenie komina; wewnątrz zaadaptowane na sklep, brak blachy falistej; nasyp usunięty.



Fotografia archiwalna - 2007 rok



SCHRON ODCINKOWY ARMII LUDOWEJ I (GRUPA IX – 1)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Armii Ludowej 45	GPS:	52°59'35.039"N 18°36'22.143"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	obiekt nie istnieje
STAN ZACHOWANIA:	schron rozebrany w 2014 roku, na jego miejscu wzniesiono budynek mieszkalny.		



SCHRON ODCINKOWY ARMII LUDOWEJ II (GRUPA IX – 2)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Waczyńskiego 3	GPS:	52°59'35.225"N 18°36'24.576"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	obiekt zamurowany

STAN ZACHOWANIA:

średni: ściana frontowa z wtórnymi przebiciami; we wnętrzu wyburzone niektóre ściany międzykomorowe, przekucia ściany czołowej; nasyp usunięty.

Schron zamurowany w 2014 roku – obecnie dostępny poprzez duży otwór w prawej części ściany czołowej.



SCHRON ODCINKOWY ARMII LUDOWEJ III (GRUPA IX – 3)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Waczyńskiego 5	GPS:	52°59'35.248"N 18°36'26.584"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Gmina Miasta Toruń	UŻYTKOWANIE:	działalność gospodarcza

STAN ZACHOWANIA:

dobry: powiększone otwory wejściowe w osiach komór II i VI, pozostałe (za wyjątkiem jednego) zamurowane, otwory okienne nieznacznie przemurowane; we wnętrzu usunięte ścianki działowe komór II i VI, pozostałe zaadaptowane na cele działalności gospodarczej; brak blachy falistej; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY ŁÓDZKA I (GRUPA X – 1)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Powstańców Wielkopolskich 85	GPS:	52°59'42.572"N 18°37'28.344"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

dobry: zamurwane niektóre otwory wejściowe; wnętrze komór zaśmiecone; blacha falista w pięciu komorach; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY ŁÓDZKA II (GRUPA X – 2)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Powstańców Wielkopolskich 87	GPS:	52°59'43.176"N 18°37'29.850"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	pustostan
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: zamurowane niektóre otwory wejściowe; wewnątrz zaśmiecone; blacha falista w jednej komorze; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY ŁÓDZKA III (GRUPA X – 3)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Powstańców Wielkopolskich 89	GPS:	52°59'43.757"N 18°37'31.472"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	piwnica domu
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: na lewym skrzydle nadbudowany dwukondygnacyjny dom mieszkalny, latryna prawego skrzydła usunięta; elewacja w dobrym stanie, wtórne drzwi deskowo-listwowe; wnętrze – brak danych; nasyp usunięty.



SCHRON ODCINKOWY PODGÓRSKA I (GRUPA XI – 1)

NUMER DOK:	1411	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	przedłużenie ul. Pana Tadeusza	GPS:	53°0'3.7253"N 18°38'0.7688"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry/dobry: miejscowe uszkodzenia lica ścian, zachowany oryginalny układ otworów drzwiowych i okiennych, pęknięcia stropu; zachowane niektóre elementy wyposażenia, brak blachy falistej i skrzydeł drzwiowych; polskie napisy wartowników na elewacji; nasyp częściowo uszkodzony.

Jeden z najlepiej zachowanych schronów rezerw odcinkowych.

Obiekt zagrożony rozbiórką (Uchwała nr 219/15 Rady Miasta Torunia – budowa drogi o szerokości 61 m [54.19 –KD(GP)] zachodzącej na lewe skrzydło schronu).



SCHRON ODCINKOWY PODGÓRSKA II (GRUPA XI – 2)

NUMER DOK:	1412	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	przedłużenie ul. Pana Tadeusza	GPS:	53°0'3.7019"N 18°38'4.4768"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry/dobry: uszkodzenie lica ściany prawego skrzydła, zachowany oryginalny układ otworów drzwiowych i okiennych, pęknięcia stropu; zachowane niektóre elementy wyposażenia, brak blachy falistej i skrzydeł drzwiowych; nasyp częściowo uszkodzony, przerośnięty roślinnością.

Jeden z najlepiej zachowanych schronów rezerw odcinkowych.

Obiekt zagrożony rozbiórką (Uchwała nr 219/15 Rady Miasta Torunia – budowa drogi o szerokości 61 m [54.19–KD(GP)1] zachodzącej całkowicie na schron).



SCHRON ODCINKOWY PODGÓRSKA III (GRUPA XI – 3)

NUMER DOK:	1413	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	przedłużenie ul. Pana Tadeusza	GPS:	53°0'3.6324"N 18°38'7.3543"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność nieustalona	UŻYTKOWANIE:	pustostan

STAN ZACHOWANIA:

bardzo dobry/dobry: miejscowe uszkodzenia lica ścian, pęknięcia stropu, zachowany oryginalny układ otworów drzwiowych i okiennych; zachowane niektóre elementy wyposażenia, brak blachy falistej i skrzydeł drzwiowych; polskie napisy wartowników na elewacji; nasyp częściowo uszkodzony, porośnięty drzewami.

Jeden z najlepiej zachowanych schronów rezerw odcinkowych.

Obiekt zagrożony rozbiórką (Uchwała nr 219/15 Rady Miasta Torunia – budowa drogi o szerokości 61 m [54.19–KD(GP)1] zachodzącej na prawe skrzydło schronu).

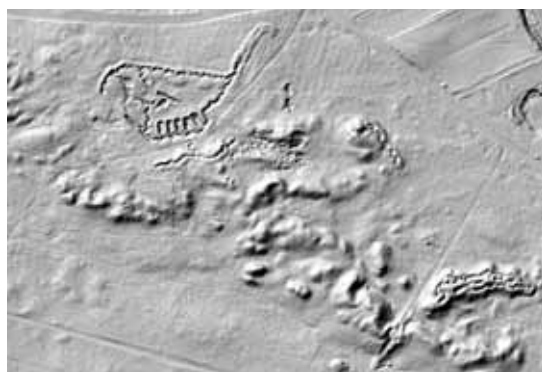


Fotografia archiwalna - 2007 rok



SCHRON ODCINKOWY „CEGIELNIA” (GRUPA XII – 1)

NUMER DOK:	nie istniał	NUMERY OC:	brak
ROK BUDOWY:	1914	MODERNIZACJE:	–
WPIS DO REJESTRU ZABYTEKÓW:	–		
ADRES:	ul. Łódzka 117d	GPS:	52°59'32.7905"N 18°38'51.61"E
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	własność osób fizycznych	UŻYTKOWANIE:	obiekt nie istnieje
STAN ZACHOWANIA:			
schron rozebrany w 2011 roku – brak śladów w terenie.			



MOBILIZACYJNA POZYCJA PRZESŁANIA „PÓŁNOC” (LAS PAPOWSKI)

NAZWA NIEMIECKA:	brak danych	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	–	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–	GPS:	53°4'11.069"N 18°37'45.0203"E
ROK BUDOWY:	1914	UŻYTKOWANIE:	obszar leśny
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	las we wsi Papowo–Osieki		
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa		
STAN ZACHOWANIA:			

dobry: zachowane formy ziemne szańców piechoty, rowów dobiegowych, ziemianek i ziemnych magazynów amunicji; brak jakichkolwiek elementów pierwotnego wyposażenia; obszar pozycji porośnięty lasem mieszanym. Na zapoleu pozycji zachowane relikty sześciu ziemnych baterii artyleryjskich.



MOBILIZACYJNA POZYCJA PRZESŁANIA „POŁUDNIE” (POLIGON)

NAZWA NIEMIECKA:	brak danych	NUMER OC:	–
NAZWY INNE:	–	MODERNIZACJE:	–
NUMER DOK:	–	GPS:	52°58'6.898"N 18°37'9.843"E
ROK BUDOWY:	1914	UŻYTKOWANIE:	poligon wojskowy
WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW:	–		
ADRES:	na południe od fortów XII–XIII		
WŁAŚCICIEL DZIAŁKI:	Skarb Państwa		
STAN ZACHOWANIA:	zły: nasypy szanćów rozsypane – bardzo słabo czytelne w terenie, transzeje i rowy dobiegowe zasypiane, obszar pozycji porośnięty sosnowym lasem. Na bliskim zapoleu pozycji słabo czytelne relikty dwóch ziemnych baterii artyleryjskich.		



SPOŁECZNY RAPORT
NA TEMAT STANU

Twierdzy Toruń